STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 04290

MAYNE ZIKHROYNES

Isaac Leib Peretz

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol
of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from
a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights
in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain
or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.
If you hold an active copyright to this work – or if you know who does –
please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

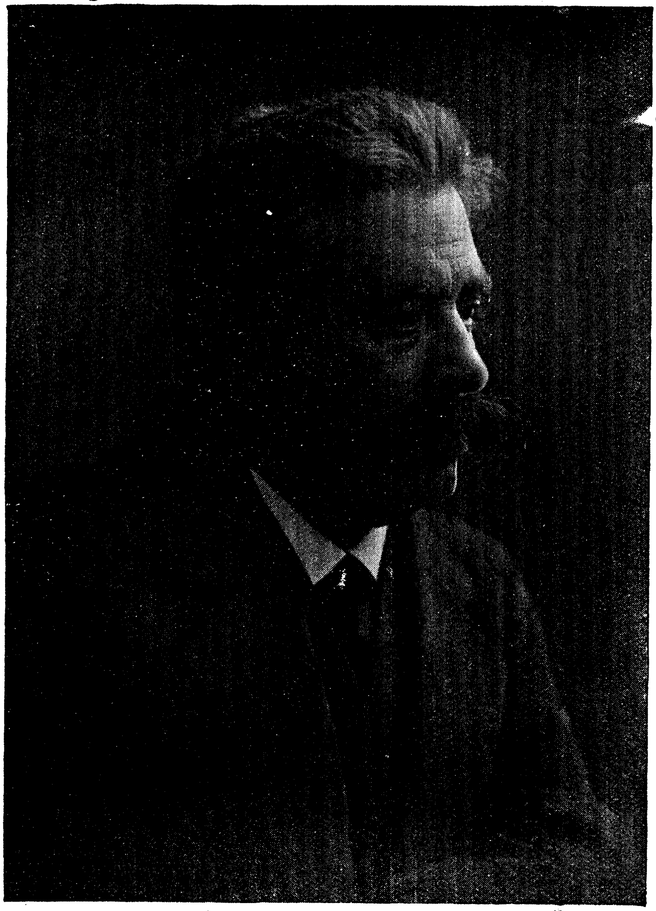

י. ל. פרץ

י. ל. פרץ

מיינע זכרונות

ווילנער פאַרלאַג פון ב. קלעצקין

רעכט אויף איבערדרוקן און איבערזעצן באהאלט
דער „ווילנער פארלאג" פאר זיך.

PRINTED IN POLAND

I. L. Perec. — Majne zichrojnes.

Drukarnia „Wydawnictwo Wileńskie" B. Kleckina, Wilno.

מיינע זכרונות

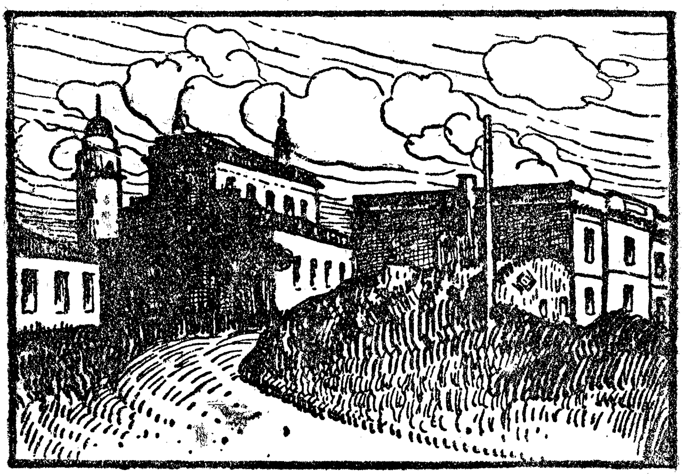

מיינע זכרונות

א. נעפּילדיגע קינדער־יאָהרען.

ליעבער הער רעדאַקטאָר!

איהר פערלאַנגט פון מיר, איך זאָל אייך שרייבען וועגען זיך אַליין, איך טהו אייך צוליעב.

אין דער איינלאַדונג, ווי שמייכעלהאַפט זי זאָל נישט זיין, שטעקט אפילו אַ ביטערליך קערנדיל; נור פון עלטערע — אַלטע גלוסט זיך מיר ניט זאָגען, איך האָב אפילו ערגיץ מיין מעטריקע פערוואָרפען — נור פון עלטערע לייט פערלאַנגט מען זכרונות.

צו מיר, הייסט עס, זאָגט איהר:

— האָסט אָנגעפילט אַ שייער, דערלאַנג אונז דעם שליסעל...

איך טהו עס דאָך גערן. איך האָב נישט איין מאָל פאַר׳ן פובליקום פון זיך אַליין גערעדט, געפּרובט איבערגעבען דעם שליסעל.

דעם אמת זאָגענדיג, די נאָכשליסלען פּאַסען מיר נישט. קיין וואונדער: קיינעם געפעלט נישט קיין אייגענע פאָטאָגראַפיע.

קיינער געפינט זיך נישט אין גאַנצען אין אַ געטראָפּענער סע־קונדע, ווי טריי עס האָט נישט געוואָלט זיין דאָס גלאָז אין אַפּאַראַט... דערנאָך קומט ערשט דער רעטושער, דער פער־גלייכער און פערגלעטער... זיי מאַכען די רעשט צו שאַנדען.

וועל איך אַייך שרייבען, איבערגעבען דעם שליסעל שריפטליך. וועט בלייבען צייט, וועל איך מיר אַ נייעם שייער בויען און אָנפילען, און וועט דער אַלטער שליסעל נישט פּאַסען, און עס וועט נאָך בלייבען צייט, וועל איך געבען אַ נייעם... דאָס לעבען האָב איך ליעב.

אָבער שרייבען וועל איך נישט אַלץ.

ווייל נישט אַלץ איז אַריין אין מיינע שריפטען, און עה די געהערען דעם לעזער. פאַר'ן דאַווענען געהט אַ פרומער יוד אין מקוה אַריין און שווענקט אָב פון זיך די זינד. גייסטיג טהוט עס דער שריפטשטעלער פאַר'ן שרייבען.

איסער דעם „מאָדערנעם“, וואָס פּאַראָדירט מיט זיין זינ־דיגקייט, און איב ער פערמאָגט נישט אַזוי פיעל אייגענס, ווי־פיעל דער מאַרק פערלאַנגט, טראַכט ער אַ ביסעל צו, ענטוויקעלט ער די מעגליכקייטען, וואָס האָבען נאָך קיין צייט נישט געהאַט, זיך צו ענטוויקלען און אַרויסצושפּראָצען... אָפט נעמט ער ביי אַנדערע...

אַייך וועל איך דעם אָבפאַל נישט געבען...

די געשיכטע דאַרף קיין ליגען נישט זאָגען, אָבער נישט אַלץ פערציילען. ווייל אַלץ איז דער גרעסטער ליגען. ווייל נישט אַלץ איז דער מענש. פאָרטרעטירט דאַרף ווערען נור דאָס כאַ־ראַקטעריסטישע; דאָס עכטע, נישט דאָס צופעליגע, וואָס געהער גאָר נישט צום מענש.

און נאָך וואָס:

ערגיץ טיעף אין מיר (אונטער דער בעוואוסטזיניגער שוועל, ווי מען זאָגט) ליגען זכרונות. איך וויל זיי פון דער טונקעלער טיעפעניש נישט אַרויסציהען אויף דער ליכטיגער שיין, — ליגען זיי אָבער נישט, איינס נאָכ'ן צווייטען, ווי אַ שנור בעגראָבענע, גע־פרירענע ראָבען, מיל צו עק... זיי פליהען דאָרט ערגיץ פריי אַרום, ווי אייזען־שטויב, טראָגען זיך לויז. און די מאַגנעטען, וואָס ציהען זיי אַהין און גרופּירען אַרום זיך, זענען נישט קיין דאַטען,

נר איך פאקטען, הויפטפאקטען, גענעראלע, אדער אידעען אין שטימונגען... איך געדענק קיין איינציגען דאטום. ווען העט נאכקומען און צושרייבען, וואו מען דארף, דעם „יום“, — זעהר גוט. איך קען עס נישט.

קינדער־יאהרען און מלמדים.

געווען בין איך, ווי מען האט געזאגט: אן עלוי. א פלינקען לאגישען קאפ געהאט און — פיעל געמיט.

ווי אזוי בינדט זיך דאס צוזאמען? עס בינדט זיך נישט. עס גיסט זיך נישט צוזאמען... א פראצעס פון צוויי עלעמענטען (א לאגישער מח און א הארץ פיל געמיט) — און איין „בעל כרחך אתה חי“...

אין „מאניש“, צווישען אונז גערעדט, האב איך געוואלט מיך אליין קאפירען. האב איך מיך אבער פערשעמט; איך בין געווען מאגער, שווארץ, נר ברענענדיגע אויגען געהאט (פונקען זענען נאך געבליבען) און גרויסע. דער „וואס טרעפט באלד אריין אין קארב, מעג דער רמב"ם זיין ווי הארב“ — בין איך! נר דער „דערצו נאך א „בעל קורא“ איז צוגעגעבען צום גראם. קיינמאל קיין בעל־קריאה נישט געווען, נישט רעכט אפילו „מעביר געווען די סדרה“. דער עיקר איז ביי אונז געווען לערנען...

פון חורבה ארויסגעזונגען האט מיר נישט איין „מאריע“. די מאריעס וועלען קומען. נישט אלע... ווי געזאגט: אבפאל וועל איך נישט געבען. זיי זענען נישט אריין אין מיר, נישט אין מיינע שריפטען... די אנדערע — ווי ווייט מעגליך. עס האלט אבער נאך נישט דערביי. דער פרק הייסט קינדער־יאהרען...

אין געדענקען געדענק איך מיך נאך גאר א קינד: 1) צווישען יונגלעך און מיידלעך אויף א הויף, 2) אויף א פאדלאגע אין חדר. דער מלמד האט געהייסען חיים־קעלביל. א ידעל, זעה איך איצט פאר מיר, א קליינס, א קליין בערדיל, קליינע אייגעלעך און א קליין ספאדיקעל. און 3) ביים בעלפער אונטערן ארעם. א זאווערובע — און ער טראגט מיך אין חדר אריין...

צו דריי יאָהר — אָנגעהויבען (גלייך מיט אַלע חברים) חומש. געלערנט „ויקרא". זאָגען פלעג איך: „ויטרא", נישט געקאָנט אַרויסברענגען קיין „ק"; קיין „ג" איך נישט. יאָהרען לאַנג פלעגט מען מיך רופען: דד דהד ידודנו (גד גדוד יגודנו)...

שבת נאָך דער סעודה האָט געוואָלט זיין ביים זיידען אין שטוב די שמחה. בשעת סעודה נעמט מיך דער זיידע (אַ קליין ידעל, מיט אַ ציטעריג קעפיל, ווי איך בין געוואָהר געוואָרען, פאַר עלטער) זעצט מיך אַרויף אויפ'ן טיש, אין דער מיט. די מאַמע דערשרעקט זיך און כאַפּט געשווינד אַוועק פון אונטער מיר אַ גאָפּעל. אַרום טיש זיצט די גאַנצע משפחה: אַ זהן, צוויי טעכטער, צוויי איידימס און אַן אַלמנה, מיינע אַן עלטער-מוהמע, (פון וועלכער איך האָב געמאַכט די „סקילער רביצין", גאָר נישט איבערטרייבענדיג), אַחוץ זיידען מיט דער באָבע. צו וואָס מען האָט מיך אַרויפגעזעצט, ווייס איך נישט. מיר געפעלט עס. אַ האַלבע שטעהט אויפ'ן טיש, פרוב איך, צי וועל איך די אַרומנעמען מיט די הענד. נעמט אָבער די באָבע די וואַזע צו און פרעגט מיך, צי איך וועל קענען שפּעטער די דרשה?

— טענען! (קענען) — ענטפער איך און וויל שוין אַראָב פון טיש; לאַנג אויף איין אָרט זיצען קען איך נישט. פערהאַלט מיך אַ פעטער, שוין דעמאָלט אַ שטיק משכיל, אין אַ שוואַרצען קאַפּעליוש, — דערזועלבער, וואָס וועט שפּעטער זיין דער מבין אויף מיינע יונגעלשע שירים און וועט זיי זאַמלען און בעהאַלטען, און פרעגט:

— און איסלעגען „ויטרא" (ער מאַכט מיר נאָך) קענסטו?

ווייס איך נישט, וואָס איסלעגען איז. פרעג איך:

— ס'טייטש?

— ווי אַזוי שרייבט מען ויקרא?

מיין איך, ער מאַכט חוזק.

— „ויטרא" — ענטפער איך פערדראָסיג — שרייבט מען נישט. „ויטרא" איז אַ פסוק און אַ פרשה אין דער הייליגער תורה.

מען האָט מיר קיין איסגעטייטשט, וואָס מען מיינט, און איך דערזועה פּלוצלינג פאַר די אויגען שוועבען אין דער לופטען די פרשה, אַ וואָרט נאָך אַ וואָרט, און רוף אָן אויין אות נאָכ'ן צווייטען, איסערן שם הויה.

דער מאַמען ווערן די אויגן פֿײַכט (נישט צו גלויבן, ווי איך האָב אַלץ געזען), עפּעס האָבן בײַ איהר אָנגעהויבן צו פֿינטלען די אויגן, און זי הויבט זיך אויף און געהט אין אַ ווינקעל אַרײַן צום אויוון. די באָבע קוקט איהר נאָך און שמייכלט:

— שעמט זיך נאָך אַלץ!

מיך נעמט דער זיידע פֿון טיש אַראָפּ צו זיך אויף דער שויס, און גיט מיר אַ קניפּ אין בעקל. איך זיץ אָבער נישט לאַנג, — ביינערנע פֿיס געהאַט, איז מיר נישט בעקוועם — און געה איבער צום טאַטן, וואָס קושט מיך.—

מעהר פֿון זיידן ווייס איך נישט, געדענק איך נישט. געהייסן, ווייס איך, האָט ער שלמה. געווען אַ מאָל אַ דאַנציגער סוחר. פֿערציילט האָט מען, אַז איינמאָל איז ער אַהיים געקומען, ווי מען זאָגט, מיט'ן בייטשעל... געווען איז עס פֿרייטאָג. געגאַנגען אין באָד אַרײַן, דערנאָך צו קבלת שבת. „אָבגעפּראַוועט" דעם שבת, ווי אַלע מאָל, קיין סימן פֿון עני. און ערשט מוצאי־שבת נאָך הבדלה צוזאַמענגערופֿן אַלע בעלי־חובות זײַנע און געזאָגט: „רבותי, איך בין געקומען אָהן אַ גראָשן, נעמט אײַך צו אַלץ, וואָס אין שטוב!".

— חנה'לע, דערלאַנג! האָט ער זיך געווענדט צו דער באָבען.

און די באָבע חנה'לע האָט אויסגעטאָן די צירונג און געלעגט איפּ'ן טיש. געעפֿנט די שאַנק מיט זילבער און גאָלד, אַרײַנגעבראַכט די חפֿצים פֿון אַנדער שטיבעל... קיינער אָבער האָט נישט געריהרט.

די באָבע האָט איהר קראָם געהאַט, האָט מען פֿון קראָם געלעבט, איינציגווייז די חובֿות בעצאָהלט, מיט פּראָצענט. און קינדער אויסגעגעבן.

ווי ווייט די מעשה איז אמת, בין איך אַליין נישט ע״ב. אַז די באָבע איז פֿעהיג געווען דערצו, דאָס ווייס איך. דעם זיידן געדענק איך נישט מעהר, ווי דערמאָלט בײַם טיש, ווען איך האָב אויסגעלעגט. איך זעה זײַנע אויגן, קליינע, נור האַרציג ליכטיגע... ווען און ווי אַזוי דער זיידע איז געשטאָרבן, ווייס איך אויך

נישט. מען האָט מיך געמזוזט האַלטען בשעת מעשה פון דערווייטענס, אַזוינס פערגעסט מען נישט. געהערט האָב איך, אַז ער איז קראַנק געווען, האָט איהם דעם דאָקטאָר געהייסען מאַכען אַ הייסע וואַנע, און אין דער וואַנע איז ער געשטאָרבען...

לאָז איך פאַמיליען־אָנגעלעגענהייטען איף שפּעטער און גיי צוריק צו מיינע מלמדים...

צו זעקס יאָהר האָב איך אָנגעהויבען גמרא. דעמאָלט — אַלע אַזוי.

דעם גמרא־מלמד געדענק איך בעסער.

איך אַ קליין, מאָגער יודעל. גערופען האָט מען איהם דערהינטער: בערישעל. אַ בייז יודעל, שלאָגען אָבער קאָן ער נישט. אַז ער קומט אין כעס אַריין, הויבען איהם אָן די הענד צו ציטערן.

— הענע! — רופט ער דעמאָלט צו דער רביצין — כאַפּ די קאָצערע און שפּאַלט דעם עם־הארץ דעם קאָפּ!

הענע ריהרט זיך נישט. זיצט ביים אויווען, פליקט פעדערן אָדער שטריקט אַ זאָק. געהט עס וועגען מיר, ענטפערט זי:

— הערסט, ריהר ליבּישלען נישט אָן... איך וועל פערציילען ריבעלען...

ריבעלע איז מיין מאַמע. און די רביצין איז געווען צו איינקויפערין פון ציבעלעס, גרינס... און פלעגט טראָגען צו אונז אויך, אַ דריסת הרגל געהאַט. און ליעב געהאַט די מאַמען און מיך, אפנים, דער מאַמען צוליעב.

— אַ יודינע, פלעגט זי זאָגען, אַ צדיקת... קאָרג איף זיך און איפּין הויז־געזינדע — און גיט צדקה, אָבער צדקה! און ער, דער גזלן, וויל שלאָגען איהר ליבּישלען!

— נו, נו, — ברומט דער רבי, זאָג איהר, וואָס פאַר אַ תכשיט זי האָט...

זי פלעגט זאָגען... נאָר קאַפּויער.

דער טאַטע מיינער (ער לעבט שוין נישט) האָט איך נישט געהייסען שלאָגען. איז דעמאָלט נאָך אַ קעסט־קינד געווען, און דערהיים געזעסען, און בטבע אַ ליבעראַל, אפשר אַן אַנאַרכיסט.

אַז עס איז אַרויס אַ קלאַנג, אַז מען וועט נעמען צום מיליטער, און מען האָט זיך אָנגעהויבען שרעקען, האָט ער געראָטען:

נישט שרעקען זיך און נישט גײען. קײנער זאָל נישט גײען...

— מען וועט שמײסען!

— אַ וועלט שמײסט מען ניט!

— שמיעדען אין קײטען!

— נישטאָ אַזױ פיעל קײטען!

— אײנזעצען אין תּפיסה!

— אַכּיבּא מאַכען די וועלט פאַר אַ תּפיסה!

ער אַלײן האָט מיך אין לעבען צוױי מאָל געפּאַטשט.

פֿון געבּירענהײט אָן האָב איך פֿײנט געהאַט זיסע זאַכען. אין מױל אַרײן נישט גענומען. „איך וויל, מען זאָל מיך האַלטען פאַר קלוג", האָט מען זיך געריצט מיט מיר. די באָבע פלעגט באַקען מכּל המינים גוטע זאַכען: װײסען לעקיך, האָניג־לעקיך, טאָרטען, שטעפּענס, פּרעגלען אײנגעמאַכטס... פֿאַר זיך, פֿאַר די קינדער... פאַר קראַנקע אין הקדש, — אַלע אײניקלעך פֿערדאַר־בּען זיך פֿון צײט צו צײט די מאָגעלעך. מען בּעקומט און מען גנבֿ'עט צאַבּיסעל צו; איך אײנער — אַן אױסנאַהם. איך עס עס נישט בּיז הײנט.

מאַכט זיך מײן יונגערן בּרודערס בּרית.

קומען אָרימע לײט אױף לעקיך און בּראָנפֿען, פֿערזאַמלען זײ זיך אין מיטעל־שטוב. רעכטס — די מאַמע די קינפּעטאָרין, אין דער שטוב לינקס — די בּעלי־בּתּישע געסט. איז געװען בּײ אונז אַ סאַרװער, זאָל ער מיר מוחל זײן, אַ „כּלב שבּכּלבים". אַז י האָבּען אים אַלע גערופֿען. געװען איז ער, איך זעה אים פֿאַר מײנע אױגען, אַן אױסטערליש הױכער, אַ דאַרער און אַ װײסער, אָהן אַ בּראָפֿען בּלוט אין פּנים. געװען איז ער אַן אַלמן און אַ חשוך בּנים. עטליכע װײבער געהאַט און קײן אײנציג קינד. אַז די לעצטע איז געשטאָרבען, האָט ער זיך שױן מיאש געװען פֿון לעבען און גע־מאַכט זיך תּכריכים. בּײנאַכט, האָט מען פֿערצײהלט, שפּאַצירט ער אַרום אין די תּכריכים אין הױף... שרעקט איבער לײט. אָרימע לײט האָט ער פֿײנט געהאַט שׂנאת מות. טראָגט דער רשע פֿון דער מאַמעס שטוב אַרױס, הױך איבּערן קאָפּ, אַ טאַץ מיט לעקיך צו די בּעלי־בּתּים אַרײן, איבּער דער מיטעל־שטוב. און איך זעה, װי אַ קראַנק מײדעל קוקט מיט פֿערבּרענטע אױגען צו דער טאַץ

צוריק. פלינק בין איך געווען, שפרינג איך אונטער, כאפ א שטיק לעקיך און דערלאַנג דעם בלאַסען מיידעל... דער טאַטע,— איך האָב נישט געוואוסט דערפון,— איז געשטאַנען אין טיר פון דער מאַמעס שטוב. דעם שפרונג אין דער הויך האָט ער געזעהן, וואָס איך האָב מיט'ן לעקיך אין דער נידער געטהאָן — נישט. געהט ער צו און דערלאַנגט מיר אין באַק. צו-מאָרגענס, מיר זיצען אַלע ביים טיש, פערקלאָגט ער מיך פאַר דער מאַמען:

— דער קאָמעדיאַנט, עסט מכלומר'שט נישט קיין זיסע זאַכען און כאַפט לעקיך פון טאַץ!

קומט אַריין די דיענסט מיט דער יויך,— געהערט האָט זי, אַפנים, הינטער דער טיר, — און פערציילט, וואָס איך האָב מיט'ן לעקיך געטהאָן. זי האָט געזעהן.

די מאַמע האָט די ברעמען אַראָפגעלאָזט איבער די אויגען. זי האָט שטענדיג געהיט איהר געמיט פאַר פרעמדע און אַפילו פאַר היימישע אויגען. דער טאַטע איז בלאַס געוואָרען, די אויגען זוערען איהם פייכטליך. און ער הייבט זיך אויף און געהט אָב אין צווייטען צימער אַריין. פיהל איך מיך שולדיג, וואָס איך האָב באַלד נישט פערציילט, וויל נאָכגעהן און איבערבעטען, — און קאָן נישט. ביז'ן היינטיגען טאָג קאָן איך מיך אַליין נישט פערטיידיגען און קיינעם נישט איבערבעטען...

דערפון אַן אַנדערש מאָל.

דאָס צווייטע מאָל האָב איך געלייזט, ווען איך בין שוין אַ „יונגעל", נישט קיין „קינד" געווען — אַ „בחור" (אַ יאָהר 14 אַדאי!). אָבער שוין דעמאָלט אַ „חוקר" געווען, געלערנט „מורה נבוכים" (ווי איך קום דערצו, וועט ווערען פערציילט) און בין אַרומגעגאַנגען אין עולמות העליונים, פערמרה'שחורה'ט, מיט וועלט-טראַגישע חלומות און געדאַנקען! וואָס פאַר אַ תכלית האָט דער מענש? די וועלט? ידיעה הבחירה.. פון וואַנען נעמען זיך און צו וואָס די יסורים, דער צער? — דערביי האָט געווים געשפיעלט אַ גרויסע ראָלע דער יודישליך-פריהער איבערגאַנג צו די מענער-יאָהרען. נור אַ געמיט האָב איך געהאַט אַ שוואַרצס, געוויסע התבודדות און געקראַצט מיט נעגיל אין דער נשמה...

איינמאָל פרייטאָג בין איך פערפאַלען געוואָרען אויף אַ גאַנ-

צען טאָג. איך געדענק שוין ניט, וואו איך בין געווען. געקומען אין בית-המדרש אַריין צו קבלת שבת בין איך גלייך פון שפּאַציר, אין דער וואָכענדיגער קאַפּאָטע, און וואָכענדיגען היטעל און נישט-געפּוצטע שטיוועל, אָנגעקלעפּטע מיט לייהם פון אונטער דער שטאָדט. דעם טאַטענס פּנים האָט איפגעפלאַמט. ער האָט זיך דאָך אַיינגעהאַלטען פאַר'ן עולם. נור ביים קידוש קען ער קיין אויג ניט אָפּרייסען פון מיין פער'חושכ'טען פּנים און גיט פּלוצלינג אַ שטעל אַוועק דעם כּוס און דערלאַנגט מיר אין באַק מיט דער בּרייטער האַנד.

— שענע שבתים מאַכט ער מיר! — און געהט אַרויס איף אַ ווײלע. די מאַמע ברומט:

— גלייך אַ קינד האָט נישט זיינע ווייהטאָגען...

אַז מיין ווייהטאָג איז געווען גאָר ניט קינדיש, איז איהר נישט אַיינגעפאַלען...

אינגאַנצען צוויי מאָל געשלאָגען.

אַ פרעמדען אַהיפלעגען איף מיר אַ האַנד וואָלט ער געווים נישט געלאָזט. פון דעם ווייסט די בערישעל און די רביצין, וואָס זיצט שטענדיג ביים אויווען, טהוט עפּיס, פערקוקט אין די תלמידים און פערהערט אינ'ם לערנען.

איבער דער רביצין, איפ'ן גזימס פון אויווען, ליגט שטענדיג איינגעצייגען די קאַץ, אַ גרויסע, אַ פוילע...

טרעפט זיך אָבער, אַז די רביצין דרימעלט איין ביים שטרייקען אַ זאָק, אפשר אַיינגעוויגט פון גמרא-ניגון, און פערלירט די קנויל. גיט שוין די קאַץ, וואָס האָט דערויף געלאָקערט, אַ שפּרונג אַראָב פון גזימס צו דער קנויל און הויבט זיך אָן מיט דער קנויל צו שפּיעלען, ווי מיט אַ מויז, און פעריאָגט זי ביז אונטערן בעט...

מיר פּלאַצען איים מיט געלעכטער.... די רביצין כאַפּט זיך איף. דער רבי ווערט בייז...

פאַר אַזאַ געלעכטער (איך פּלעג לאַכען צום שטאַרקסטען) האָט ער מיך שוין איינמאָל געוואָלט ערנסט שלאָגען. איז אָבער בּונקט אַריינגעקומען דער טאַטע... די סצענע בייט זיך מיט אַמאָל.

— אַה, ר' יודעל! וואָס מאַכט איהר, ר' יודעל? זעצט אייך, ר' יודעל...

די רביצין פרעגט: וואס ריבעלע מאכט. און דער טאטע ווענדט זיך גלייך צו מיר און פרעגט:

— וואס שוויצסטו אזוי, ליבעלע?

— וואס הייסט? פערלאפט דער רבי, איס מורא, איך זאל נישט פערצייהלען: — ווי הייסט, די תורה הקדושה, ברוך השם, וואקסט... אין א זומער-טאג...

בעקומט דער טאטע א ליבעראלען איינפאל און זאגט צום רבי'ן:

— ווייסט איהר וואס, ר' בערישעל? לאזט יעדען טאג צו"ם די קינדער פאר דער טיר אויף א שעה!

גלייך א דונער וואלט אין בערישלען אריינגעשלאגען...

גלאצט ער אויס א פאר אויגען און הויבט אן שטאמלען:

— וואס רעדט איהר? ווי הייסט? זיי זאלען זיך שפילען אין לייהם?

מען האט געוואלט אהיפציהען א נייעם שטאך, האט מען אבגעלעגט לייהם פאר'ן הויז.

— פארוואס נישט? ענטפערט דער טאטע צוריק.

גיט זיך ר' בערישעל האלב אונטער:

— מילא, בנוגע צו אייער ליבישלען... אז איהר ווילט...

— איך איך! איך איך! — רופט זיך אן מיין גליידשוועסטערקינד, יחזקאל...

— פאר ר' מרדכי'ן בין איך אייך ערב! חפט זיך אן דער טאטע. יחזקאל'ס פאטער האט געהייסען מרדכי.

וכך הוה. מיר צוויי בעקומען רשות און געהען טאג-טעגליך אהיים אויף א שעה פאר דער טיר, צום בארג, צום לייהם, זיך געשפיעלט, געגראבען (ערגיץ א לאפאטע בעקומען), טאלען, גריבער געמאכט, א פעסטונג געבויט.

אין די ארבייט איז אונז שפעטער צו-נוץ געקומען א מצוה צו טון. אין א קורצער צייט ארום האט מען איינגעלעגט די זאמאשטשער פעסטונג. די מויערן האט מען צעשאסען און געהנגען ארבייטער אראבצושיטען די וואלען אין די פאסען אריין. געצאהלט האט מען פון קלאפטער. האבען זיך אויך עטליכע יודען צו דער ארבייט געשטעלט. אלטע, צעבראכענע יודען, וואס האט-

בען שׂוין צו עפּיס אַנדערש נישט געטויגט. נאָהענט צום חדר איז עס געווען, פֿלעגן מיר איך דער שעה לויפֿן איפּ'ן וואַל אַרויף און אַרבייטן פֿאַר די אַלטע לייט.

וואָס איך האָב געלערנט ביי דעם ר' בערישלען, געדענק איך נ י ש ט...

נאָך צוויי זמנים בין איך מיט מיין גליד-שוועסטערקינד יחזקאל איבערגעגאַנגען צו מיכל מלמד. ער האָט איך נישט געשלאָגן.

אַ מאָדנער ייד געווען דער „געלער מיכל" — אַ בלאָנדע בערד געהאַט. אַ מלמד געווען און דערביי שמש אין בית-המדרש. געווען איז ער אַ גרויסער בעל-חשבון און געקאָנט „מדידה". לערנען, איבער מיט אונז אין חדר, האָט איהם קיינער נישט געזעהן.

אין בית המדרש פֿלעגט ער קיינמאָל נישט רעדן, און געפּרעגט, נישט ענטפֿערן וועגן לערנען. איסער אַז עס איז געגאַנגען וועגן אַ גמרא מיט חשבון אָדער אַ משנה מיט מדידה. אַן אַנדער מענש געוואָרן. גערעדט, און מיט ליעבשאַפֿט צום ענין. אַזוי לער-נען איז ביי איהם קיין עסק נישט געווען. איף אַ „גראָב" יינגעל פֿלעגט ער קוקן מיט גרויס רחמנות: „פֿערשטאָפּט נעביך". איף אַ „וואויל יונגעל" — גלייכגילטיג. „וועסט זיין אַ למדן"— און אין טאָן איז געלעגן: הכלל וואָס? מאי כולי האי? אַמאָל האָט ער נאָך געזאָגט נישט אָהן בעדאַלטענעם בזיון: „וועסט זיין אַ רבי!" — דאַווענען האָט איהם איך קיינער קיינמאָל נישט געזעהן. „אַ בעדאַלטענער קאָצקער", — האָט מען געזאָגט; קאָצ-קער פֿלעגן נישט האַלטען פֿון דאַווענען. געמוזט האָט עס זיין בסוד, — אַ מתנגדישע שטאָדט, אַ מתנגדישער בית-המדרש. איך דערמאָן מיך אַ מעשה. ביים שולחן איז געשטאַנען אַ קליין יידעל.

ר' עזריאליכעל האָט ער געהייסן. אַ דעמאָלטיגער שיינקער גע-וועזן — אַ שם דבר. אַן אַלט יידעל, אַ קרענקליכס, מיט אַ בלאָז אַזוועקציאָגן. קומט אַמאָל אַריין צו מעריב אַ פֿרעמדער ייד, אַ הייכער, אַ דיקער, אַ גבר, שטעלט זיך זאָגן יתום-קדיש און כאַפּט זיך אַהיים: ויצמח פּורקניה... פֿלאַמט דאָס אַלטע ר' עזריאליכעל איף, גיט אַ שפּרונג איבער טיש און באַנק, אַ לויף צו צום עמוד, צום פֿרעמדן גבור צו, אַ הויב די געלעך, אַ שפּרונג אונטער און דערלאַנגט דעם ייד אין באַק...

בעהאַלט, זעהט איס, ר׳ מיכל זיין קאָצקער חסידות. דרעהט זיך בשעת׳ן דאַווענען אַרום צווישען עולם אין טלית ותפילין, נאָר ער זאָל עס אַ ר׳זהר טהון מיט די ליפּען. די תלמידים רידרט ער נישט אָן, מיך אַדאַי נישט. ביי דער רביצין בין איך אַ תשוב. איהר שוועסטער דיענט ביי אונז! איך געדענק זיי ביידע אין וואונדערע מיך נאָך, ווי עהנליך די שוועסטער זענען זיך געווען. איך, אַ צוואָרפענער, פלעג זיך גאַנץ אָפט טועה זיין, זאָגען אין חהה דער רביצין: „חנה, דערלאַנג מיר אַ ביסעל וואַסער", און אין דערהיים דער דיענסט: „זייט-זשע מוחל, רביצין"... אין שענהייטען, ידישע, צנועה׳דיגע, זענען (אין מיינע יונגע אויגען, ווענינגסטענס) ביידע געווען: לענגליך-בלאַסע, דין-הויטיג-הרכֿ-דיכטיגע פּנים׳לעך, לאַנגע ברעמען איבער געצויגענע, סאַמעטענע בליקען פון שמאָל-לענגליכע מאַנדעל-אויגען... און שוין. זיי פערשווינדען מיר ביידע פון זכרון. וואו זיי זענען אַהינגעקומען, ווייס איך נישט. איך חיים שין איך נישט, וואָס איך האָב ביי דעם מיכלען געלערנט. געווים נישט מעהר, ווי אַ ביסעל נאָכטראַכטענדיג שווייגען, געווים זיך אָנגענומען מיט אַ ביסעל שטילען, גוט-האַרציגען אומעט, וועלכע איך דערקען אין מאַנכע פון מיינע זאַכען. אפשר האָט ער מיר מיט די שטילע אויגען איבערגעגעבען אַ ביסעל חסידות?

איך אין מיין גליד-שוועסטערקינד שטייגען ווייטער אין קימען אָן צו ה׳ יהדלען — צו אַ העכערן גמרא-מלמד. ביי איהם זאָגט מען שין אַ „לייענער" איך.

צווייי זאַכען האָט ער ליעב געהאַט, דער ר׳ יהדעל:

שמייסען איבער די פינגער מיט ריטלעך אין — פּיראָגעס, וואָס די רביצין פלעגט איהם מאַכען אין אַ ימא דפגרא — אין אַוועקגעהן... זי קען נישט ליידען, „ווי דער בעל-תאוה פרעסט, ווי דאָס שמאַלץ רינט איבער׳ן פּיסק"....

די רביצין מישט זיך ניט צום לערנען און איז אויך נישט קיין איינגעהערין ביי מיין מאַמען, זי זאָל סטראַשען, זי וועט פערציהלען. דער טאַטע איז שוין מוחר, זעלטען אין דערהיים. און ר׳ יהדעל לאָזט זיך וואויל געהן, און איך געה אַרום מיט געשוואַ-

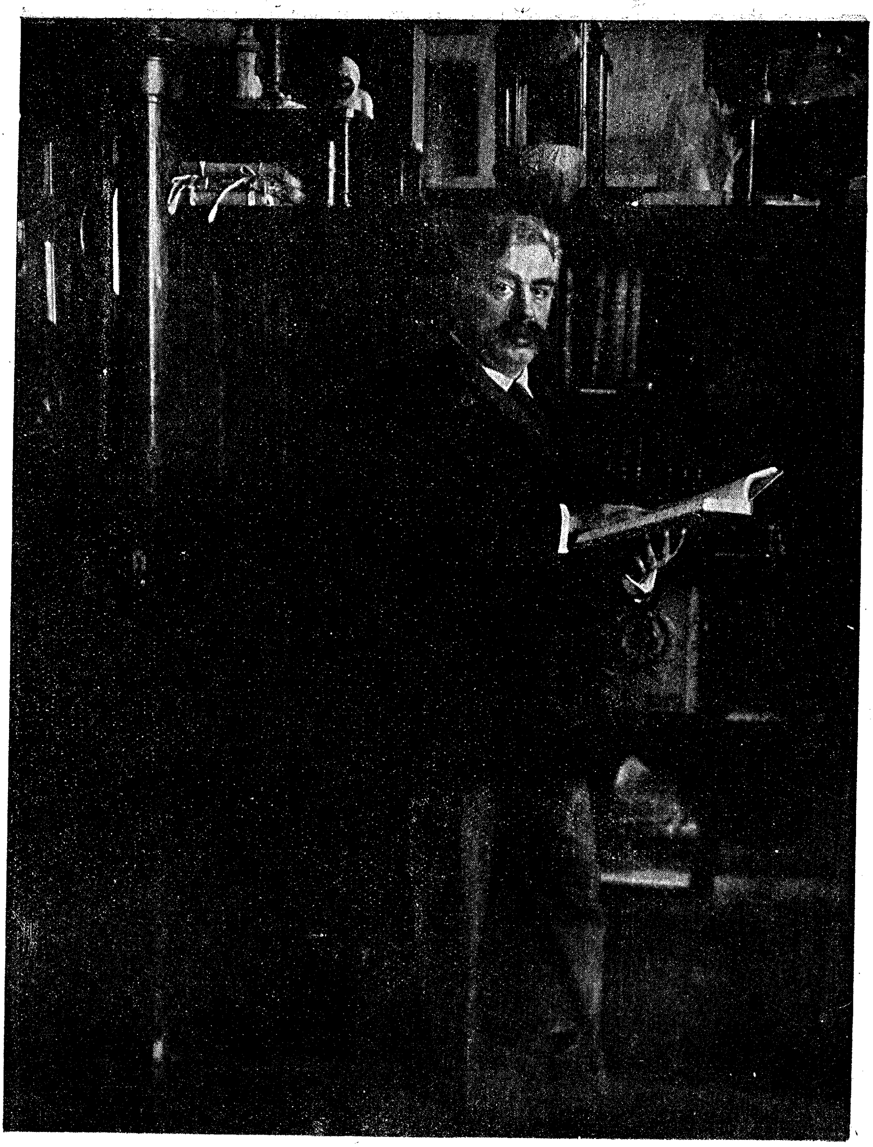

י. ל. פרץ אין זיין קאבינעט

לענע פינגער גלייך מיט אַלע, און פידר מיט אידם מלחמות גלייך מיט אַלע. דעם צווייטען זמן, אַז מען איז אַריבער פון בבא-קמא צו יבמות, וואָס איז אונז נאָך שווערער געווען, איז אויך די מלחמה שאַרפער געוואָרען. און בעקימען האָט מען גאַנץ אָפט בחנם. ר׳ ידעל איז אַ בלינדליכער געווען, קיינמאָל נישט געזעהן און געוואוסט, ווער איז שולדיג, — האָט ער, פאַר וואָס עס איז, אַלע איבער די פינגער געשמיסען. די ריטלעך האָט ער מיט גרויס פאַרזיכטיגער ליעבשאַפט אויסגעקליבען פון נייעם בעזים, וואָס די רביצין פלעגט ברענגען פון צייט צו צייט. דאַכט זיך מיר, זי האָט גאָר געהאַנדעלט מיט בעזימער. שטענדיג געווען, נור איך זיכער געדענק איך נישט. אויסקלייבען פלעגט ער די ווייכסטע, די דינסטע און געשמיסען האָט ער בניחותא, פאַמעליך, נור לאַנג.

מיר האָבען אידם אויך נישט געקאַרגט.

געהאַט האָט ער אַ לאַנגע ווייסע באָרד, האָבען מיר זיך איינמאָל גענומען זי צוצוקלעפען צום טיש. אָבענד געווען, נאָך די פיראַגעס. איז ער איינגעדרימעלט געוואָרען. חתימה און טריוואקס גרייט, דאָס ליכט אויפ׳ן טיש ברענט. מען רירט זיך צו. האָט ביי עמיצען, זעהט איס, פאַר שרעק אַ ציטער געטהאָן די האַנד, אַ צופ געטהאָן אַ האָר פון באָרד. ער האָט זיך אויפגעכאַפט און געכאַפט זיך צו די ריטלעך. דערפאַר אָבער האָבען מיר דעם צווייטען יומא דפגרא געכאַפט דער רביצינס קוואָקענדיגע הוהן און געזעצט אויף דער שיסעל פיראָגעס אונטערן קישען. ער קומט, נעמט די שיסעל, שטעלט זי פאַר זיך, קוקט מיט די בלינדע אויגען, און צעשמייכעלט זיך פאַר נחת:

— אַיי, אַיי, אַזוי פיעל גערייסטע ציבעלעס! — און האָט אַריינגעביסען...

— — — — — — — — — —

— — — — — — — —

איינמאָל האָבּ׳ מיר אידם אויף אַ גליטש פערנאַרט. היגטערן בית-המדרש איז געווען אַ גליטש. האָבּ׳ מיר זי צווישען מנחה ומעריב פערשיט מיט שניי און געשיקט אַ חבר אין בית-המדרש אַריין, ער זאָל די רעשט פאַרין רבי׳ן פערמסרן, אַז מען גליטשט זיך... געהט ער אַראָפּ, קומט אויף דער גליטש, קערט

זיך איבער: אַ שווערער מענטש געווען, הייבט ער זיך און פּאַלט, הויבט זיך און פּאַלט. מיר לאַכען... ווילען אַנטלויפען. שרייט ער נאָך: רחמים! שווערט, ער וועט אונז נישט שלאָגען, גאָר נישט טהון...

האָבען מיר איהם אויפגעהויבען, און ער האָט וואָרט געהאַלטען. פאַר דאָס צום דריטען זמן אַן אַנדער קנעלונג זיך געשאַפּט. מיר (איך און מיין שוועסטערקינד) זענען מיר אַריבער צו גאָר אַ בייזען מלמד.

דער האָט שוין געקניפּען. אַ מוהל געווען, אַ נאָגעל געהאַט! און מיר האָבען ניט געשוויגען. אַ ספּאָדיקעל האָט ער געטראָגען, האָבען מיר איהם אין ראַנד אַריינגעשיט שניי. זיצט ער ביים טיש, הויבט איהם אָן רינען איבער'ן פּנים... טיי האָט ער ליעב געהאַט. די רביצין שטעלט איהם יעדען טאָג אַ בלעכערנעם סאַמאָוואַרל אויף אָהן אַ טשייניק, שיט אין סאַמאָוואַרל אַריין עטליכע קערנדלעך טיי, ער ברומט: צו וועניג; די הערט נישט. און די טיי איז ווירקליך וואַסערדיג. האָבען מיר איינמאָל געבראַכט שמירעכטס פון אַ ראָד און צוגעשיט... דאָס סאַמאָוואַרל קאָכט אויף. ער גיסט זיך אָן אַ גלאָז: שוואַרץ ווי טינט. אַ מחיה. ער וואַרפט דער רביצין אַ דאַנקבאַרען בליק און זעצט זיך און שטעלט דאָס גלאָז פאַר זיך אויפ'ן טיש. ער וויל זיך שוין צוריהרען מיט די ליפּען, קריגט מען מורא, ער זאָל זיך חס ושלום נישט סמ'ען. גיט עמיץ מיט אַ פוס אַ זעץ אין טיש אַריין פון אונטען, דאָס גלאָז קעהרט זיך אום דעם רבי'ן אין שוים אַריין, דער טיי איז געווען קאָכעדיג — —

— — — — — — — — — —

דער גרעסטער להכעיס איז אָבער געווען אַן אַנדערער: געלערנט האָט מען איזהו נשך, און ער האָט געפּייניגט מיט קשיות און פערלאַנגט מיט'ן מוהל־נאָגעל תירוצים... קיין גרויבער למדן איז ער ניט געווען. מיר האָבען געוואוסט, אַז עס איז ניט זיינע קשיות, נישט זיינע תירוצים. פלעגט מען זיך אַמאָל אַ שבת אַריינכאַפּען אין בית־המדרש אַריין, דורכקוקען אויף אויפדערנאָך די סוגיא מיט תוספות, מהרש"א און אַנדערע מפרשים און אונטאָג פריה האָגלען אויף איהם מיט קשיות. אַ קיילעכדיג, פעט יונדעל געווען, — ער שוויצט, דרעהט זיך ווי אַ וואָרם, די קיילעכ-

דיגע אויגען וואַרפֿען זיך אין שרעק, און מיר פּלאַצען דערנאָך אַרויס מיט אַ געלעכטער... נעמט ער און קנייפּט...

פֿרייטאָג פֿלעגט ער אַלע איבערשמייסען, מכלומר׳שט אויף קאַפּאָריעס: אַן אַלטער מנהג, מען זאָל געדענקען שבת. עס פֿלעגט אָבער אָפּט ווערן מדון...

און דאָך האָבען מיר איהם טייטמאָל ליעב, זעהר ליעב געהאַט...

אין אַ יומא דפּגרא פֿלעגען די יונגלעך ברענגען קליינגעלה (צווייערס, דרייערס, העכסטענס, צעהנערלעך). דערפֿון פֿלעגט מען מאַכען אַ סעודה. די סעודה איז בעשטאַנען פֿון דער רבי׳צינס סחורה: הערינג, קיכלעך און הייסע באָבעס... זעצען צו דער סעודה פֿלעגט זיך צו אונז אויך דעם רבי׳נס איינציגע טאָכטער... אַ בלאַס טרויעריג מיידעל מיט לענגליך פֿערנעפּילטע אויגען... און דער רבי פֿלעגט זי גלעטען איבער׳ן געלבליך־גאָלדיגען קעפּיל און איהר און אונז מעשׂיות פֿערצעהלען פֿון עין יעקב, פֿון מדרשים... אַן אַנדער מענש געוואָרען. אַזוי ווייך, אַזוי האַרציג, און דער קול איז אָנגעזאַפּט געווען מיט אַזאַ טהייעריגער זיסקייט, אַז די בייזע רביצין, ביים בעזונדערן טישעל, האָט זיך די אויגען געווישט...

אוי, האָבען מיר איהם דעמאָלט ליעב געהאַט...*

דערנאָך האָב איך געליטען גלות: געלערנט ביי אַ מלמד אין דער פֿרעמד, אין שעברשין, דריי מייל פֿון דערהיים; דערנאָך אין דערהיים ביי אַ דיין געלערנט; פֿון דעם אין צווייטען פּרק. —

נאָך נעפּעלדיגע יאָהרען.

תהו ובהו. בעקאַנטשאַפט מיט הינד. די ערשטע ליעבע.
שיער ניט אין ברונען אריין. מען פערשיקט מיך.

חייטער נעפּעלדיגע יאָהרען, אַ קינדעריש תהו ובהו... אַמאָל אַ שטיקעל וואַקס, פון אַלערליי הענד געקנאָטען; שטענדיג מיט ציי־כען פון פרעמדע פינגער אויף דער נשמה. און אַמאָל וועקט זיך, אויף אַ צייט, אויב ניט צייכען פון ווילען, — קאַפּריזען און פער־לאַנגען. און איך וואַרף אַרויס, ווי מען זאָגט, ווילדע שטיק... דאָס אינערליכע לעבען איז זעהר שוואַך. איך בין אַ שוואָם און זאַפּ אַיין. דאָס אַיינגעזאַפּטע פאַלט ערגיץ אַריין אין מיר, איך וויים נישט דערפון, גלייך איך וואָלט דערביי נישט געווען... דאָס אויג זעהט, נור איך קוק נישט; דאָס אויער פערנעמט, איך הער מיך נישט צו. און ראַש מישט זיך אַליין, און איינס לאַגערט זיך אויפ׳ן צווייטען... ווערט עפּיס אינערליך געבויט, קומען אָן נייע קינדערישע מאָמענטען מיט׳ן ווינד, און פערשיטען יענע — בויען זיך הייזליך אויף הייזליך... דאָ און דאָרט שטאַרט עפּיס אַרויס, אַ שפּיץ דאַך, אַ וועטער־פעהנדיל, אַ שטיק קוימען...

— — — — — — — —

אַ „קאַלטע" מוהמען האָב איך געהאַט, מיין חבר יחזקאלי׳ס מוטער. אַ הויכע, מאָגערע יודענע, אַ בלאַסע, אַ קרענקליכע. פון איהר האָט ד״ר עטינגער זיין סערקאַלע געמאַכט. שרייט שטענ־דיג „אוי, מיינע כחות!" טרינקט אַליין אין איינעם מאַנדעל־מילך פאַר׳ן האַלז און באַקט בעשטענדיג קעז־קוכען (דאָס איינציגע פון זיס־קייטען, וואָס איך האָב ליעב) און עסט... און בעהאַלט איהם אויף אַ הויכער שאַנק, די קינדער זאָלען זיך, הלילה, די מעגאַליך נישט פערדאַרבען. און איך, אויס ליעבשאַפט צום קעז־קיכען, איהר להכעיס, און גלאַט, אַ קונץ צו בעווייזען — שפּרינג אונטער, חאַפּ מיך אָן אָן גזימס פון שאַנק, שלעפּ ושטיקער און פערדאַרב מיך ווירקליך

דעם מאָגען. און עס קומט דער אַלטער בייזער דאָקטאָר סקשינסקי, וואָס וועט מיך שפּעטער בעפרייען פון מיליטער, און פערשרייבט מיך עפּיס ביטערס אין געזאַלצענס אין אַ פלעשעלע, אַ ווייסע פּלי-סיגקייט. און איך, אַז מען ווענדט זיך נור אָב פון מיר, גיס איס די מיקסטור, גיס אַריין אַ ביסעל מילך מיט וואַסער און נעם איין אַלע שעה איין עס-לעפעלע, און בעט מיר יעדעס מאָל איס אַיין אַנדערע מתנה און פערקרים מיך דערביי, גלייך איך שלינג גאָט ווייסט וואָס... קיים ווער איך געזונד,—סקשינסקי וואָהנט צו אונז ווי-זאַ-ווי, אַ פענסטער קעגען אַ פענסטער,—וואַרט איך איהם אָב ביים פענסטער, און ווי ער בעוויזט זיך, שטרעק איך איהם אַרויס די צונג. חאַפּט ער אַ שטעקען און לויפט צו אונז אַרויף, מיר מקיים פסק זיין, און אין שטוב בין איך אַליין... אָט לויפט ער שוין אויף די טרעפּ... רייס איך אויף אַ גרויסע רויטע שאַפע אין שטוב, שפּרינג אַריין און טרעף מיט איין פוס אין אַ טאָפּ אייער אַריין...

פאַרהאַן ביי אונז אַ שטיקעל גרין בעוואַקסענע חורבה, מן הסתם אין אַ פּראָצעס געשטאַנען. שפּיעל איך מיך דאָרט גאַנץ אָפט פאַרנאַכט מיט קליינע מיידליך אין חתן-כלה. דער חתן בין איך. איך מיט די פייערדיגע אויגען. די כלה—מיינס אַ קוזינע, אַ מיידעל מיט לאַנגע צעפּ. און אַז דאָס שפּיעל פערלאַנגט, חתן-כלה זאָל זיך קריגען, וואַרפען זיך מיט די מתנות, חאַפּ איך אַ שטיינדיל, וואַרף, טרעף איהר אונטערן אויג, און זי בלייבט ביי'ן אַ צייכען ביז צו דער אמת'ער חופּה...און דערביי בין איך גענעראַל און האָב אונטער מיר אַ גאַנצע מחנה חדר-יונגלעך... באַנקאָ-צעטיל האָבען דעמאָלט פער-פעהלט, קליין-געלד — ווייניג, ערלויבט די רעגיערונג, מתרים זאָ-לען לאָזען אין קורס „קוויטליך“ אויפ'ן אָרט פון קליינגעלד, — מאַכט דער טאַטע קוויטליך, און איך — „שניעף“. און גיב איס אויף הילצערנע שווערטען מיט פּאַפּיערענע שיידען, אויף געפלאָכטענע שטריקליך צו די לענדען פון מיינע גבורים, און גרייט מיך צו'ן אַ מלחמה מיט די „לעשניטיקים“, ווי מען פלעגט רופען די „יונגען“ פון דער ניי-שטאָט, צווי וויאָרסט אינטער זאַמושץ. דאָס „טרעפונג“ וועט זיין אין מיט וועג, אונטערן בשותפות'דיגען בית-עלמין... און האָב דערביי נחת פון אַ צופלאָסען שטיק ר"ן, עגמת נפש פון ברי-מגדים'ס איבערשטרעפליך, טראַכט איס פשטליך און זאָג

פאַר די יונגע לייט — קעסט-קינדער, וואָס שלענדערן זיך אַרום אין בית המדרש... און עס אין דער פריה קיין אָנבייסען נישט, איך טרינק נור די קאַווע, און טראָג אַוועק די בייגעל מיט פוטער פאַר איין אָרים יונגעל, אַ יתום, וואָס וואַלגערט זיך אין בית המדרש אַרום, אַביגדורל-מלמד׳ס יתום... אַזוי האָט מיך געהייסען דער חובת-הלבבות. און דאַווין על פי הנוסח פון „יד החזקה״, און שטעה שמונה עשרה, ווי דעם רמב״ם וויל, ווי אַ סאָלדאַט אין פראָנט, די הענד ביי די נעט... און וויים שוין, על פי הרלב״ג, אַז עס הויבט זיך נישט אָן: אליהו הנביא איז גאָר נישט געפלויגען אין הימעל אַריין...

און אַז על פי הרמב״ם זענען די נסים עפים כמעט גאָר קיין נסים נישט, קיין „שדוד המערכות״. און ווייז חדושים אין בית המדרש אין דאַמען- אין שאָך-שפיעל. דאָס ברעט — איסגעצייכענט מיט קרייד אין דער הויך, אויף דער פאָדלאָגע פאַרן אָרון קדש (ריינער!), די שטיינדליך אין די פיגורען — געקנעטען פון וויים און ראַזאָווע ברויט, און געטריקענט אָדער אויסגעשניטען פון קאַרטאָפ-ליס, די שוואַרצע — אין די שאָלען! און לויף אָפט דאַווינען אין בעלזער שטיבעל אַריין: עס ציהט דאָס התלהבות — דער ברען, מיט׳ן געשריי, מיט׳ן קלאַפען קאָפ אָן וואַנד ביי שמנה עשרה... און צוליעב (ווי איך וואָלט היינט געזאָגט) דעם שטילער שטימונג — צום גערער שטיבעל, צו שלש סעודות... און טרעף שוין — פון איין זייט צום „מורה נבוכים״, וואָס שטעהט אויף דער העכסטער פולקע (ווער ניצט איהם?), און פון דער צווייטער זייט — צום „עץ חיים״... איך וועל נאָך דערלאַנגען צום זהר... און חאַפ אַ מאָל אַראָב איין „אורים ותומים״ און שאַרף מיר דעם שכל, ווי אָן אַ שלייפשטיין...

פאַקטען פון קיים דריי „פערנעפעלטע״ קינדער-יאָהרען... וואָס טהו איך מיט זיי? אויף וואָס פאַר אַ שנירעל ציה איך אויף די שטיינדליך, גלעזליך און די פאָר פעריל?

אָט בינדט זיך מיר צוזאַמען מיין — בעקאַנט ווערען מיט פיער-פיסיגע! דאָס וועל איך קענען פערציילען, ווי מען דאַרף!

די שטאָט, וואָס איך האָב גרייט געטראָפען, און וואָס, אַריינגעדרענגט צווישען וואַלין, פערגרעסערט זיך נישט און ענדערט זיך נישט, וועל איך ערשט זעהען אין שעבערשין, דריי מייל

פון דער היים, וואו אַהין מען האָט מיך (ווי ווייטער וועט זיין) צו׳ן אַ מלמד פֿערשיקט. אויף אַ גאַנצען זמן... מענשען זעה איך אויך עפּים נישט. מהאי טעמא... אַ קליינע, רוהיגע שטאָט, פון וואַנדערן, עמיגרירען האָט מען נאָך קיין בייזען חלום נישט, זעלטען עמיץ „געהט אַוועק, פון וואַנען מען קומט נישט צוריק", זעלטען ווערט עפּים אין דער משפחה געבוירען... אַמאָל ערגיץ אויף אַ וואַכטנאַכט געווען און פאַר׳ן „רויטען קליינעם שלימויד", וואָס מען האָט געוויזען, כמעט זיך דערשראָקען... איך געדענק נור דעם „הילך", די קנאַלען, ווען מען האָט די פעסטונג צושאָסען, דעם רבינ׳ס מיט דער רביצינ׳ס שרעק, די מויערען פון די הייזער וועלען זיך שפּאַלטען... אויך געדענק איך די שרעק, ווען עס האָט געברענט „איפּ׳ן זייגער" אין טההדם איבערן מאַגיסטראַט. מען האָט זיך געפּאַקט. אַ שניי און אַ שטורם. דער טהורם דער ברענענדיגער וואַקעלט זיך, ער קען פאַלען און אַרויספאַלען אויף די הייזער, רעכטס אָדער לינקס. צושמעטערן די שטאָט. אַוועקגעהן מיט׳ן רויך... מען פּאַקט זיך אין דער היים, און איך לויף אין שוהל אַריין, ראַטעווען די ספרי-תורה׳ס...

מענשען וועל איך ערשט זעהען נאָך שפּעטער, אין אַפּט, צויזמיר, גרויס פוילען, וואַרשוי... דערווייל מאַך איך די נעהנטערע בעקאַנטשאַפט, ווי דערמאַנט, מיט בעלי-חיים אָהן לשון...

מיט קעץ האָב איך מיך בעקענט נאָך אין חדר ביים רבי׳ן ר׳ בערישיל. ביי אונז אין דער היים איז אויך אַ געוויסע צייט אַ קאַץ געווען, האָט מען זי משלח געווען, איך זאָל מיך נישט שפּיעלען מיט אַ קאַץ... קיה און אָקסען זעה איך גאָר ווייניג. איך וויים, פון וואַנען עס קומען: מילך, קעז, „פּאָדסמעטענע" (זויער-מילך) און סמעטענע... פערדאַן אויך, מען ברענגט אַ מאָל אויף אַ רפואה ציגען-מילך.... זעהען זעה איך קיין אָקס און קיין קוה — נישט. „בלעקען" און „מע" הער איך נור פון חברים, וואָס מאַכען עס נאָך אין אַ קינדער-שפּיעל. אָקסען און קיה פיהרט מען צו „אונז" (מיין זיידע איז פאַכטער געווען) אין שחט-הויז אַריין, נור איבער׳ן שאָסע, אַרום שטאָט. קיין „בכור", מיט וועלכען איך ווער בעקאַנט, פריהער פון „לערנען", שפּעטער פון דער ליטעראַטור. — דרעהט

זיך אין זאַמאָשטש (אינם „קליינעם פּאַריז", ווי די געגענט רופט עס) נ י ש ט אַרום....

מיט פערד — גוט בעקאַנט, איך, פערשטעהט זיך, גענוג פון דער ווייטענס... אין הויף פון „הייפעל" אַ גרויס פיר-עקיג אַלט הויז, אויף פיער אַרומיגע גאַסען, אין עק שטאָט, ביי דער לעמבערגער בראָם, וואו מיין רבי האָט געוואָהנט, שטעהען פויערן אין מאַרק-טעג מיט די פוהרען... פון איינעם פון די וועגען האָט מען דאָך בעקומען, פון ראָד אַראָב, אַ ביסל שמירעכץ צום רבינ'ס סאַמאָוואַרל. איך מאַך שמיטשקים פון פערדס-האָהר, נור איך אַליין רייט נישט. אַ ביסעל פחד, אַ ביסעל צער בעלי חיים...

די אָפיציערען פון גאַרניזאָן האָבען פערד. דער גאַרניזאָן געהט אַוועק, קומען קאָזאַקען, טהייל מאָל אולאַנען, הוזאַרען... אויפ'ן פלאַץ, ביים געזעגענען דאָס מיליטער, וואָס איז געגאַנגען פון אונז צום טערקישען קריעג, האָט אַרומגעטאַנצט אַ יונגער גע-נעראַל אויף אַ פערדיל, אַ שיינס, אַ סאַמיטינס, מיט אַזאַ חן, און מיט אַזוינע פליטערליך בעהאָנגען... אַז מען קריעגט אַ פירוש אויף „לסוסתי" אין שיר השירים...

„פערד ווי לייבען" האָט ישראל זשדאַנאָווער, ביי וועלכען מען דינגט פערד, איב מען דאַרף ערגיץ פאָהרען אין אַ נויטיגע זאַך, נישט שלעפען זיך מיט אַ פויערישער פוהר...

„זשדאַנאָוו", דריי ווערסט אינטער דער לעמבערגער בראָם, איז אַמאָל געווען אַ יודישע קאָלאָניע. די פוילישע רעגירונג האָט געוואָלט צוציהען יודען צו ערד-אַרבייט און צוגעזאָגט הנחות פאַר יודישע קאָלאָניסטען: יאָהרען לאַנג פריי פון אָבצאָהלען און דער עיקר — פון מיליטער... פערלייגט די קאָלאָניע האָט ד"ר עטינגער. אַליין מיט די קינדער אין פעלד געאַרבייט... נישט מיינע צייטען. אין מיינע צייטען איז שוין ד"ר עטינגער לאַנג געווען אַ שוכן עפר. זיין זוהן האָט שוין צערקוועס געבויט, פון טאָג צו טאָג רייכער געוואָרען. „און פאָרט — האָט מען אויס קנאה געזאָגט — פיהלט מען איהם פון הענד דאָס מיסט, וואָס ער פלעגט פיהרען..." און פון אַלע יודישע קאָלאָניסטען איז געבליבען איין ישראל, וואָס האָט געפיהרט נישט קיין שלעכטע ווירטשאַפט. געהאַלטען קיה (דאָס ווייב צוטראָגט די מילך אין שטאָט, אויף שבועות — אויך פוטער

און גאָמולקים, אין קאָנקורירט זעהר שטאַרק מיט'ן מילכיגער פון שו־טאַניעץ (איין אַנדערע זייט אינטער דער שטאָט), וואָס האַלט איך „פערד, ווי די ליבען"...

דער מאמר־המוסגר וועט צו נוץ קומען. און איצט — די בעקאַנטשאַפט, וואָס ווערט פון מיר געמאַכט מיט הינד...

פריהער הער איך פון הינד...

איין אַלטע דייטשקע איז „אַוועקגעקומען", אַ פערזינדיגטע. געטראָגען אייגענע האָדר, און נאָך אַנדערע פלעקען נעהאַט אויף דער נשמה, פון וועלכע מען רוימט זיך איפ'ן אויער, און מען פערציילט, אַז איהר נשמה איז אַריין אין אַ הונד, אין אַ שוואַרצען, „קודלאַטע" הונד (ער איז אַריין אין „מאָניש"), וואָס דרעהט זיך נאַכט אויף נאַכט אַרום איפ'ן דאַך, איבערן הויז, וואו זי האָט געוואָהנט. דער בעלפער, וואָס מאַכט פריטאָג ביי אונז די פיש, האָט איהם אַליין געזעהען... סליחות־צייט געה איך מיט'ן טאַטען, אַ שטיק נאָך פאַר טאָג, צו סליחות, און זוך, נישט אין גאַנצען אָהן שרעק, דעם הונד איפ'ן דאַך — קיין זכר; מן הסתם שוין „תקון" בעקומען...

חברים אין חדר און אין בית המדרש רעדען פיעל פון הינד, יונגע לייטליך — אויך. די הינד זענען אַ שטיין אין וועג... לאָזען קיין לעבעדיגען מענש פון שטאָדט ניט אַרויס...

אונטער דער לעמבערגער בראָם, נאָכן בית־עלמין, נאָך דער גיי־שטאָט, אַ צוויי ווערסט ווייטער, איז פאַרהאַן אַ דאָרף יאַטוטאָוו. האָט יאַטוטאָוו אַ שענק מיט אַלטען מעט, בעריהמט אין דער סביבה. פריצים קומען אַהין טרינקען. אַ יונגען מאַן אויף קעסט חילט זיך אַהין... פערצייטענס, פערציילט מען, פלעגען בעלי־בתים, יעדען זומערדיגען פריטאָג, נאָכ'ן מרחץ אין אָדער־לאָזען, געהען קיין יאַטוטאָוו, אונטערלעהנען זיך, פאַר קבלת שבת, מיט אַ גלעזיל מעט... נישט היינטיגע צייטען... היינט קען מען שוין נישט. עפּיס בייזע הינד איינגעפיהרט. אַ קעסט־קינד האָט זיך געוועט, ער וועט זיך אַראָבחאַפּען... „האָסט אַ פסוק?" לאַכט מען. ניין... ער האָט אַ „ספאָסאָב". הינד, האָט ער בקבלה פון איין אַלטען פויער, פגר'ן פאַר ווייך־ברויט, אויסגעשמירט מיט שווייס פון אַ מענש. וועט ער נעמען אַ שטיק ווייך־ברויט, אויסקנעטען אין די הענד, ביז ער

וועט עס דורכנעמען מיט'ן שוויס, און ווארפען... מען געוועט זיך (אזוי פערציילט מען). ער געהט, קומט, מחילה, צוריק אהן הויזען און אהן א שטיק „וויך-פלייש" פון א פוס. די זאך קומט, ווי א בוימעל אויפ'ן וואסער ארויף; מען גט אב דעם בחור...

שיטאניעץ, אונטער דער לובלינער-בראם, נאכ'ן שחט-הויז, האט, ווי איך האב שוין דערמאנט, א מילכיגער. האט ער א שטיקעל „מילכיגע אכסניא". פערקויפט ער זומער-צייט ערדענע שיסעלעך סמעטענע. פאר א דרייער א שיסעלע. קאלט, א מחיה, פון קעלער ארויס, און גאמולקים מיט „קמינעק" (קימעל) — אויך בייזע הינד אין דארף!... מען קען אפילו זיך אבשטעלען ביים שאסע,, א געשריי טהון: יוסל! קומט ער ארויס און פיהרט, דורך די כלבים, מיט א בייטש... קען אבער אמאל יוסל נישט זיין אין דער היים, דערהערען וועלען די הינד! און אליין דאס בילען — איז וועניג?

מען קען אפילו אין שחט-הויז אריין, וואו די שוחטים בראטען און זענען מכבד מיט אייטער, נישט קומען; אזוינע כלבים מיט בלוטיגע פערגאסענע אויגאנים. מיט די קצבים לעבען זיי גוט, די חיות רעות. לעקען ביי זיי פון די הענד און פון חאלעווים אראב דאס בלוט, מיט וועלכע זיי בעשפריצען זיך, — די שוחטים זענען שוין אמאל אין א סכנה. געהען לאנגע קאפאטעס, נישט שפענצער מיט שטריק, ווי די קצבים, — און הינד האבען דאס נישט ליעב... מען איז זיכער, אז יודען, ארויסגעהענדיג פון מצרים, האבען אויך געטראגען קא-פאטעס, און מען האלט דעם „לא יחרץ" פארן גרעסטען צווישען אלע נסים...

הינטערן פלאץ, וואו די אפיציערען וואהנען, זענען פארהאן גרינע טאלען; שענער, ווי די לאנקים ביים טייך אונטער דער שטאט. און בלומען וואקסען, א מחיה צו שפאציערען. דאצו ליגען דארט פון פעסטונג געבליבענע קוילען און גראנאטען, אין דריי-עקיגע קו-פעס (הויפען), כמעט א שרעק! און היינט מעג מען שוין קוקען, וויי-זען מיט א פינגער, אפילו אנרידרען מיט א האנד (נישט „ציעקאווע?"). דאס פעסטונג איז דאך שוין אוים פעסטונג, די מויערען צושאסען, ¾ וואלען אבגעשיט, — איז אבער דער דורכגאנג דורכ'ן פאל-קאווניקס הויז, און אין פעדער-הויז שטעהט א הונד, א גרויסער, א שווארצער, א קודלאטער (פון איהם האט מען, זעהט אויס, אב-

געמאָלט דעם גלגול פון דער דיטשקע!) — גרויס ווי איין — אָקס! אַפילו אויף אַ קייט, אָבער, אַז ער רייסט איבער די קייט? וואָס איז ביי'ן אַזאַ הונד אָבריַיסען זיך פון אַ קייט? בפרט, אַז ער וועט דערזעהען אַ קאַפּאָטע? אַהין געהט נור מיין רייכער קרוב (אַ קאַל־טער פעטער) י. מ., וואָס האָט אַ הויז אין שטאָט, אַ פאָלוואַרק אונ־טערן שטאָט, אַ הויז אין וואַרשוי, וואו ער פערברענגט חדשים, און איז פּאָדריאַדטשיק, און קומט אין קלוב אַריין, און בעט אָפּט דעם פּאָלקאָווניק, מיט וועלכען ער האָט עסקים, צו זיך, און געהט אָפּט צו איהם אויף אַ פרעפעראַנס... ער איז געוואָהנט צו הינד, האָט א י י ג ע נ ע אין פאָלוואַרק, ווייסט, ווי זיך נוהג צו זיין, און דער עיקר — טראָגט זיך שוין האַלב דייטש...

און אַפילו קליינע, תנ'ווד'יגע, מיוחס'דיגע הינטליך האָבען פיינד יודישע קינדער... עס שטערט דעריבער דאָס באָדען זיך זומער, ביים טייכעל. אַרום זענען לאָנקים פון פּעסטונג, פון געוועזענעם; נעמט אַראָב דאָס היי דער געוועזענער, ווי עס זעהט אויס—דער פערגעסע־נער „סמאָטריטעל". וויל ער נישט, יודישע קינדער זאָלען געהן זיך באָדען, ווייל זיי האַלטען זיך נישט אינ'ם שטעגיל, וואָס פיהרט צום טייכיל און לויפען, און יאָגען זיך איבער גראָז און היי. און דער שמאָלער גאַנג פון שטאָט אַרויס, — איב מען וויל נישט מאַכען אַ גרויס אומוועג, דורך דער שעברשינער בראָם, איבערן שאָסעע און דערנאָך ליִנקס איבער די גריבער! — איז פונקט צווישען אַ פערגעסענעם וואל און די פענסטער, וואו דער סמאָטריטעל וואָהנט... וואָלט אייגענטליך דער סמאָטריטעל נישט געווען אַזוי געפעהרליך. ער שפּיעלט גאַנצע נעכט אין קלוב אין קאָרטען („איין אייגענס זאָל מען האָבען, וואָס י. מ., אונזער גביר, פערשפּיעלט צו איהם נאַכט איף נאַכט; ער דאַרף איהם האָבען!") און ביי טאָג האָט ער ליעב דעם ביטערן טראָפּען — טרינקט ער און שלאָפט... ער וואָלט נישט געהערט, חאָטש זומער שלאָפט ער ביים אָפענעם פענסטער („וואָס אַ גוי קען!"), און מען שלייכט זיך פאַרביי שטיל: פאַר'ן הויז נעמט מען שטיוועל און שיך אַראָב, מען געהט אויף די שפּיץ־נעגיל, מען האַלט דעם אָטעם איין.. מען הערט, ווי דאָס אייגענע האַרץ קלאַפּט, און דער סמאָטריטעל שנאָרכט...

וואָלט גוט געווען? האָט ער אָבער אַ ווייב! און זי שפּיעלט

נישט אין קאָרטען און טרינקט ממש גאָר נישט... זי איז אַ „שם דבר“, דעם סמאַטריטעלס פּלונית'טע, און אַזוי מאָלט מען זי: „אַ הויכע ווי אַ דראָנג, אַ דאַרע, ווי אַ שטעקען, אַ פּלאַכע, ווי אַ ברעט, אַ פּנים (נאָך פּאָקען!) ווי אַ רייב־אייזען, מיט אַ בעזים־קווייטען איבערן שפּיציגען קאָפּ“ — מען האָט דערפון אַ ליעדעל געמאַכט, געווים האָב איך מיטגעהאָלפען...

וואָלט זי אָבער איך נישט געפעהרליך געווען. ערשטענס — אַ מזל־טוב פון אַ גוי'ע. קינדער, אַפילו יודישע, אין קאַפּאָטקאַליך, האָט זי ליעב אהבת נפש; מען זאָל זיך לאָזען, וואָלט זי אין גאַס געהאַפּט און געקושט, קען זיין, ווייל זי אַליין האָט נישט און האָט נישט געהאַט קיין קינדער... און דריטענס, איב זי לויפט נישט אַרום איינקויפען אין מאַרק, אין די געוועלבער, וואָס פער־נעמט אידר ¾ טאָג, זיצט זי איינע אַליין אין שטוב און לעגט זיך קאָרטען. און אין מיטען אַ פּאַסיאַנס, מעג זיך די וועלט אי־בערקעהרען, ריהרט זי זיך נישט פון אָרט... עטליכע יאָהר שפּע־טער האָט זי אַמאָל דערהערט אַ שטאַרקען קלאַפּ פון מאַנס שטוב, אַ זעץ, ווי עמיץ פאַלט אַראָב פון בעט, — אַריינגעקומען איז זי, אַ שפּאָר ביסעל צו שפּעט! געענדיגט פריהער דעם פּאַסיאַנס און — אַ קאַלטען מאַן געפונען...

וואָלט זי, הייסט עס, קיין שטערונג נישט געווען! האָט זי אָבער — אַ הינטעל! און אַ הינטעל אַ „יקר המציאות“, אַ מיוחסי־דיגס... שפּעטער, אַז זי איז איין אַלמנה געוואָרען, און אונזער פעלדשער האָט נעהאַפּט דאָס גרויסע געווינס, האָט ער ביין אידר דאָס הינטעל אָבגעקויפט פאַר אַ מטמון. מען זאָגט פאַר שש מאות זהובים! און — ער האָט זיך געקויפט אין שטאָט אַ הויז, וואו ער האָט געעפענט אַ מאַגאַזין פון ביכער „אויף אַלע לשונות“, צו בילדען די שטאָט, און אַ קליין הייזיל אונטער דער שטאָט... דאָס הויז אין שטאָט מיט'ן מאַגאַזין האָט ער איבערגעגעבען די זיהן און ער אַליין (שוין איין אַלמן) האָט זיך אַרויסגעצויגען מיט'ן הינטעל אין הייזיל אַריין אונטער דער שטאָט, אויף התבודדות און חשבון הנפש. און איך האָב דעמאָלט קוים אָבגעהאַלטען מיינע חברים, זיי זאָלען זיך נישט נוקם זיין אינ'ם „יודיש געוואָרענעם הינ־טעל“ פאַר זיינע חטאים, ווען עס איז אַ גוי'ש הינטעל געווען...

דערווייל אָבער איז נאָך דאָס הינטעל בײם סמאָטריטעלס ווײַב, און איך דאַרף עס דאָ פֿערציילען זײַן גרויסע זינד!

איז׳ן איז עס אַ הינטעל, ווי דערמאָנט, אײן אײדעלס, אַ סאַמוטינס, אַ שוואַרץ גלאַנציגס, מיט אײן ווײַסען פֿלעק צווישען די אײגאַליך, וואָס זעהען דעריבער אויס, ווי געבלענדט. און פּיטליך האָט עס דינינקע, אינטען — די פּיסבלעטליך — איבערגעבויגענע, עס זעהט אויס, אַז עס געהט אויף די קניען... און אין גאַנצען אַ ציטעריגס, מיט אַ ציטעריג בײ־קול׳עכיל. און אַז עס ווערט מיעד, זיצענדיג בײ דעם סמאָטריטעלס פּלוניתטע אויף דער שויס, בײם פּאַסיאַנס, און עס כאַפּט זיך אַ ביסעל לופֿט צו שעפּען, אַ ווײלע אַרויס פֿאַר דער טהיר, און דערזעהט אונז, אונז יודישע קינדערלעך, הייבט עס אויף דאָס ציטעריג בייקול׳עכיל און וועקט אויף דעם סמאָטריטעל, וואָס ווייסט שוין, וואָס עס בעטייט. און שיקט אונז נאָך זיינע לײַט, אונזער אָנטהון צו פֿערנעמען... איז אַ חרפּה, און אַ האַרצווייטאָג — די ציצית בײ גוים אין די הענד! מוז מען זיך אָבקויפֿען אָדער אַזוי לאַנג שרייען און וויינען, ביז די לײַט קריגען רחמנות, אָדער עמיץ קומט אָן און לייזט אויס.

מאַטע־מאַמע זאָגען: „אַ לעבונג אויפֿ׳ן סמאָטריטעלס קאָפּ! עס וואָלט דען אײַנגעזעסען אין חדר נאָך ספירה!“

פֿון הינט פֿערציילט אויך מיין קראַנק ברודערלס ניאַניע. אַ קרענקליך ברודעריל געווען, נאָך מיר דאָס דריטע... עס דאַרף השגחה. דער טאַטע פֿאָהרט אַרום צו פּריצים וועגען מסחר, די מאַמע — אין געוועלב, דאָס שוועסטעריל — צו קליין, שפּיעלט זיך נאָך אין ציכען, אָדער פֿאַרן געוועלב אין זאַמד. צום ברודעריל נעמט מען צו אַ גויע פֿון דאָרף.

איז עס אַ קליינע, אַלטע גויע, שיטערליכע ווייסע האָהר, אַיין איסגעדאַרט פּנים; קליינע, נור שטילע אייגאליך, און פּייכטע, האַלב־פֿער׳שכור׳טע; זי טרינקט, און טרינקענדיג ווערט זי נאָך בעסער, נאָך געטרייער. האָט אַ מאַן אין דאָרף, צו וועלכען זי בענקט, כאַפּט זיך אַרויס פֿון צייט צו צייט, און קומט צוריק — צושלאָגען, צובײלט, אָבגעצויגען, האַלב נאַקיט... און ווערט צום הויז נאָך צוגעבונדענער, נאָך געטרייער... שלעפּט זי מיין קראַנק ברודעריל אײן מיט געזאַנג און מיט מעשיות... פֿערשטעה איך ווענינ פּויליש, נור איך שטויס מיך, טרעף, וואָס מען מיינט.

האַפּ איך מיך אַמאָל, פאַרנאַכט, אין שטוב אַריין, לעג מיך אויפ'ן בעט, מכלומרשט — קאָפּ-ווייטאָג, און הער מיך איין, ביז די מאַמע קומט און גיט „וויעציערע“ — אַ אשה, אָבער עס ציהט!

זינגט זי איהם „קאָלענדים“, געצויגענע, לאַנג געצויגענע, און

איך וואַרט אָב מיט שטילען האַרץ-קלאַפּעניש אויפ'ן רעפרען:

— העי, קאָלענדאָ, קאָ—לענדאָ!

און האָב דערביי אַ שרעקליך רחמנות אויף דער אָרימער, פערלאָזטער, געשטופּעלטער גוי'ע. איך ווייס, אַז עס איז מעהר ווי וויעגען-ליעדער, אַז עס איז איהר געבעט, איהר תּפלה, און — ווער הערט זי? די תּפלה צוגעהט זיך אין אויר... אַפילו זייער קלויסטער זינקט דאָך יעדען טאָג אין דער ערד אַריין. אויף אַ האָהר (איך וואָלט אַ בעלן געווען מעסטען, געפינען אַ „ספּאָסאָב“!)... אויס רחמנות וואָלט איך איהר „די איגען געעפענט“, זאָל זי אַוועקלעגען דעם טעות... איי, אַ יושר! יונה, וואָס האָט נישט געוואָלט וואָרענען נגוה, איז בעשטראָפט געוואָרען... מוז איך אָבער וואַרטען, ביז איך וועל אויסלערנען צו רעדען בעסער פּויליש... (אַז איך האָב שוין גע־קאָנט, איז זי שוין נישט געווען, און איך האָב שוין דעם חשק נישט געהאַט...) אַמאָל, פאַלט איהר איין, פערציילט זי (האַלב שכּור) פון אַ גוי'שען מלאך המות — אַ פּאַנגע, וואָס פליהט אַרום אין דער לופטען און האַלט, און פאָכיט מיט אַ ווייס לייכיל... און דער, אויף וועלכען זי פאָכיט, — געהט פון דער וועלט; איז עס אַ שטאָדט, ווערט אַ מגפה... נאָך מעהר טעות! איך ווייס דאָך: דער מלאך המות איז אַ מאַנספערשוין, האָט טויזענד אויגען...

איז אַמליעבסטען, ווען זי פערציילט וועגען חיות ובהמות פון דאָרף. ליעבער פון פּריצישע און דאָרפישע הינד. דאָס פערציילט זי לעבעדיג, מיט בעוועגונגען, מאַכט נאָך מימיש דאָס בילען, דאָס חאַפּען, דאָס לויפען...

די פּריצישע הינד זענען פלינקע, געהען אויף געיעג; אויף לאַנגע שנירען געפירט. אַז מען גיט אַ בלאָז, לאָזט מען זיי אָב, פליהען זיי, ווי די ווינטען...יאָגען נאָך די חיות...און—גבורים!—פאַלען אָן אַפילו אויף ווילדע חזירים, אויף בערען און וועלף, חאַפּען גע־שיקט האָזען און פיקסען... אויף חזירים — אַ מצוה! אויף די האָזען וועקט זיך רחמנות, איבוואָהל איך האָב קיינמאָל קיין האָז

נישט געזעהען און חיים פון איהם נור פון דער תורה, וואו ער ווערט פערדעכענט צווישען די „נישט ריינע"... אָבער אַ ציטעריגס איז עס, לויט זי פערציילט, אַ שטיל ציטעריגס. אויף די פיקסען—אויך אַ מצוה; ווערגען די היהנער, אַזוי פערציילט זי; און לויפען, דאָס ווייס איך, איבער די חורבות פון בית־המקדש... און פון „שיר השירים" ווייס איך, אַז זיי פערדאַרבען די ווייַנגערטנער אין ארץ־ישראל... קלוג זענען זיי, די פיקסען, איך ווייס: „משלי שועלים".
אָבער וואָס טויג מיר זייער חכמה, אַז עס איז נור צום שלעכטען?

די פויערישע הינה זענען אויך בריה'ס. היטען פאַר גנבים... זיי ליידען פיעל. מען האַלט זיי, דאָס מעהרסט, אויף קייטען, אַזוי הייסט די פאָליציי. און די גנבים סמ'ען זיי... און די הינה זענען אַזוי געטריי! זיי בילען און וועקען דאָס דאָרף, קים בעוויזט זיך אַ פונק, אַ שרפה. אָדער ווינטער־צייט, אין די גרויסע פרעסט, ווען די חיות, פון הונגער געטריבען, לאָזען זיך פון וואַלד אַרויס צום ישוב — באַלד אַ רעש, אַ געפילדער! חאַפּען זיך די פויערן אויף, לויפט מען אַרויס מיט שטעקענס, מיט דרענגער, מיסט־גאָפּלען, הו־האַ! מען רינגעלט אַרום, מען קלאַפּט דער חיה אין קאָפּ אַריין, מען צושמעטערט איהר דעם קאָפּ.

„און פאַר וואָס חאַפּען זיי אין שטאָט די „היצלים"(הינד־שלעגער)?

— — — — — —

און באַלד איז מיר בעשערט געווען צו בעקענען זיך מיט לעבענדיגע פריצישע הינד.

דער טאַטע, ווי דערמאָנט, האַנדעלט מיט פריצים. דאַרף ער אַמאָל, אין אַ ווינטער־טאָג, אַרויספאָהרען צום פריץ קיין סטאַבּ־יאָוו, פאַלט איהם איין, מיך מיטצונעמען. פערפאָהרט ער צום „הייפעל" צו, קומט אין חדר אַריין. — אַ מאַמר המוסגר: עס איז קיין מנהג נישט, צו פאָהרען איבער דער שטאָט. ווער דאַרף וויסען, ווער וואו אַהין עס פאָהרט, וואָס פאַר אַ געשעפטען עמיץ האָט? אַ קלייניגקייט: קאָנקורענץ און עין הרע!

אַפילו מיין רייכער קאַלטער פעטער, דער דערמאָנטער פ. מ., וואָס געדט איבער דער שטאָט מיט פערלענגטע הענד הינטער זיך, אַפילו ער, וואָס מען שיקט נאָך איהם זיינע אייגענע פערד פון

פאַלוואַרק, פאָהרט איך אַרויס נישט פון מאַרק, נור פון הינטער־געסיל; געהט דורכ'ן הויף צו דער בריטשקע. אַנדערע געהען אַרויס פון שטאָט און זעצען זיך אויף. מאַכט מיין טאַטענס פערפאָהרען פאַרן הייפעל אַ רושם. אַז ער געהט אַרויף אויף די טרעפּ, געהט מען איהם נאָך; עס מוז נישט זיין אומזיסט! געעפענט די טהיר, לאָזט מען זי איהם ניט צומאַכען: הינטער איהם אין טהיר בלייבט שטעהן מיט אויסגעגלאָצטע אויגען אַ יוד, הינטער איהם — עטליכע ווייבער. דאָס חדר גאַפט. און אַז דער טאַטע זאָגט, נאָך וואָס ער איז געקומען, גאַפט מען נאָך מעהר. מיין טאַטען האַלט מען „איך" שוין לאַנג פאַר אַ „נישט גלייכען"; „איך", ווייל איך בין שוין גאָר אַ „פערלוירענער"...

— ר' יודעל — פרובט זיך דער רבי, ס'טייטש, בטול־תורה?

דער טאַטע צולאַכט זיך. ער ווייסט און אַלע ווייסען, אַז איך און יחזקאל זענען מיר פריי פינף אויף זעקס טעג אין וואָך. ער, אַ געלאַסענער, הערט זיך איין צום שיעור באַלד זונטאָג און פער־טרעט דעם רבי'ן, וואָס איז אַמאָל פערנומען מיט אַ ביי־פרנסה, אַ שדכנות צי אַ בוררות, און גאָריט מיט די חברים. איך ווייטער לערן ערשט פרייטאָג... פרייטאָג קריגט דער רבי „בחצי חנם" אַ באָבעלע פון ר' משה יצחק'ס גאָרקיך, פאַר אויספיהרען עפּיס אַ שדוך. איז פאַר'ן באָבעלע די ערשטע רעפּעטיציע צום פערהערען אויף שבת, און איך לערן, — נאָכן באָבעלע. האַלט זיך דער רבי ביי איין ווישען די פעטע וואָנסען און אָבשאָקלען די באָרד, און איך פיהר דאָס חדר ביד רמה!

פאָהר איך. יחזקאל וויל מיט. דער טאַטע האָט'ס מורא צו נעמען. ער וועט זיך, תם ושלום, פערקיהלען, וועט ער זיך ביי פריידאלין (זיין מוטער) קיינמאָל נישט אויסקויפען...

מען קומט אין פעלד אַריין — עס חאַפּט מיך אַרום אַ ווייסע, דאָס ערשטע מאָל געזעהענע, ווייטקייט. דער טאַטע איז שוין פערטראַכט אין די חשבונות מיט'ן סטאַבראָווער פריץ, און איך בין געבלענד פון שניי, און פון די „בריליאַנטען" איבערן שניי, פון דער ציכטיגקייט און ריינקייט... די שטימונג, וואָס איך האָב איבערגעגעבען אין „וואָס אין פיעדעלע שטעקט"; יואל פערציילט זי. איך גיב אַ קוק צום הימעל, און חאַפּ אָן דעם טאַטען ביים אַרביל:

י. ל. פרצ׳ס באָבע

י. ל. פרצ׳ס פאָטער

— טאַטע, טאַטע, זעה אַ געגליווערטע זון, ווי אונזער אתרוג-פושקע!

געווען ביי אונז איין אתרוג-פושקע אַ מאַט-זילבערנע...

דער טאַטע אָבער לאָזט זיך פון זיינע חשבונות ניט אָבפּידהרען:

— רעד נישט קיין נאַרישקייטען... זיין שטיל...

דערזעה איך דעם שמייסערס אַקסעל, אַזוינע ברייטע, און די קאָמישע, פוטערנע קוטשמע אויפ'ן קאָפּ... און קוק פאַר מיר... און זעה, ווי די פערדליך לויפען, לויפען... קליינע, פלינקע פערדאַליך, שפּריצען פון אונטער די פיסליך גאַנצע וואָלקען שניי-שטויב. און דער פויער זיצט און רידהרט זיך נישט, ווי אַ שטיק זאַלץ (דער פערגלייך—פון לוט'ס ווייב!) זיצט ער, און די בייטש שטעהט איהם ביי דער זייט. ער דאַרף זי נישט! דער שליטען גליטשט זיך. נעמען די בייטש? וואָס וועט זאָגען דער פויער? אַ בייטש איז דאָך אַ יצר-הרע! איך שטרעק אויס די האַנד. דער טאַטע, אונגעדולדיג:

— ניטע!

איך ציה די האַנד צוריק. עס ווערט מיר קאַלט, דעם טאַטען זאָג איך נישט, איך בין אויפ'ן ברוגז. דערווייל פערפאָהרט מען פאַר'ן הויף. ווי אַ שטעטיש-הויז... נור הינד שפּרינגען אַרויס, ערגיץ פון אַ ווינקעל... איינס, צוויי דריי, פיער — — איך ציילהל, נישט אָהן שרעק... הינד גרויסע, מיט די צונגען אויס די מיילער, טהייל בילען... אַלע שפּרינגען צו... דער טאַטע מאַכט זיך נישט פון זיי. שפּרינגט אַראָב פון דער פודר, טהוט אויס דעם פעלץ, וויקעלט מיך מיט איהם אַרום, געהט צום הויף צו. (אַ גבור, דער טאַטע!) טהייל הינד געהען איהם נאָך, בילענדיג... („אַי, אַ גבור!!!”). צוויי אָבער בלייבען, שטעלען זיך, פון ביידע זייטען שליטען, אויף די הינטערשטע, אָנגעשפּאַרט אויפ'ן שליטען מיט די פעדערשטע פיס. איך זעה בחוש, זיי נישטערן מיט די אויגען אין שליטען, זוכען מיט די ציטעריגע נעז, — נישטאָ עפּיס גוטס? דער פויער, וואָס האָט אָנגעהאַנגען האָבער פאַר די פערד און זיך אויך גענומען צום עסען, וואַרפט זיי שטיקליך ברויט און שטיקליך חזיר-פעטס. דאָס ברויט רידהרען זיי נישט, דאָס חזיר-פעטס שלינגט מען!

דאָס געפעלט מיר נישט!

— — — — — —

ווערט אַ גרויסע ענדערונג.

שבת, פֿערהער איך מיך ביי ר׳ משה וואהל, ביים רבֿ. פֿון איהם האָב איך געמאָלט אין די „פּיער הדורות" ר׳ זישען... אַ מזג טובֿ. מיך האָט ער ליעב, און זאָגט דעם טאַטען:

— ער דאַרף אַיין אַנדערן מלמד.

— וואו נעמט מען?

— שיק איהם קיין שעבערשין צו פּנחסלען... (פֿון ר׳ פּנחס־לען — שפּעטער).

— וואָס וועט זאָגען ריוועלע?

— ווייסט דו וואָס, יודעל? פּריוו אַ זמן אין בית המדרש. זאָל ער לערנען אַליין.

בלייבט אַזוי. עס איז טאַקי ענדע זמן. איך זאָג צו, אַז איך וועל גוט זיין, פֿרום זיין, אַ מתמיד זיין. און ווער פֿריי! און חאַפּ מיך מיט געשמאַק צו חקירה און קבלה־ספֿרים... און נאָך מעהר לויף איך אַרום... טהו מעשים.

טויג נישט. בלייבט, מען מוז בעקומען אַ רעכטען מלמד. דערווייל זאָל איך לערנען אין דער היים. און, כדי איך זאָל ניט קע־נען אַרומלויפֿען, נעמט מען מיר די שטיוועל צו אויף אַ גאַנצע וואָך. מיר מאַכט ניט אויס. לויף איך אַרום אין די שטעק־שיך אין הויף. ווערט ענג, וואַרף איך מיט פֿיס־בעוועגונגען די שטעק־שיך אויפ׳ן דאַך אַרויף, און חאַפּ מיך, דורך אונזער גאַניק אַרויף אויפ׳ן דאַך פֿון צווישטאָקיגען הויז אַרויף, אַראָבצונעמען זיי. דערזעה איך די שטאָט דאָס ערשטע מאָל פֿון דער הייך, מאַכט עס אויף מיר קיין גרויסען רושם נישט. העכערע, דריי־שטאָקיגע הייזער, פֿערשטעלען זי... דערמאָן איך מיך, וואָס איך האָב געהערט, אַז פֿון גאַניקל, אַרום זייגער־טהורם איבער׳ן מאַגיסטראַט, זעהט מען נישט נור די גאַנצע שטאָט, נור אַרום און אַרום שטאָט אויף אַ מהלך! חאַפּט מיך אָן אַ גליסטונג דאָס צו זעהען. קריך איך אַראָב פֿון דאַך און געה אַרום טעג און טראַכט, ווי אַזוי גנבֿ׳ט מען אַוועק די שטיוועל, און ווי אַזוי בעקען איך מיך מיט׳ן אַלטען זייגער־מאַכער, וואָס געהט יעדען טאָג אַרויף, אָנציהען דעם זייגער, ער זאָל מיך מיטנעמען...

זאָגט מען: אַ ביסעל געלאַסענער געוואָרען... שמייכעל איך אין מיר אַריין און טראַכט ווייטער... דערווייל, שטעהענדיג אַמאָל פֿער־

טראַכט אויפֿן גאַניקיל, הער איך, ווי דער טאַטע, אַרויסקומענדיק פֿון טהיר צום גאַניקיל (מיך, שטאַרק פֿערנומען, זעהט ער נישט), רופֿט צו דער צווייטער טהיר, אין קיך אַריין:

— מירעל, זייטשע מוחל, לויפֿט אַראָב, נעמט אַ שליח און שיקט צו ישׂראל׳ן קיין זשדאַנאָוו, ער זאָל תּיכּף ומיד קומען מיט די פֿערד...

מירעל ענטפֿערט: גוט, גוט! זי וועט זיך נור אָנטהון, נור האַפּען אויף זיך עפּיס... דאָס וועט דויערן! נעם איך, חאַפּ און לויף קיין זשדאַנאָוו. דאָס גאַניקיל פֿון זייגער ווערט דערווייל אָבגעלעגט. לויף אין די שטעק-שיך. אין גאַס קוקט מען מיר נאָך, מען רופֿט: משוגענער! מען וויל מיך פֿערהאַלטען. איך דרעה מיך אויס, ווי אַ שלאַנג. חאַפּט מען מיך אומגעריכט, רייס איך מיך אויס, און לויף, און קום... און פֿרעג (אַזוי פֿיעל פּויליש קאָן איך שוין) אַ פּויער פֿון דאָרף, וואו ישׂראל׳ס הייזעל איז? „טאַם“, און ווייזט מיר מיט׳ן פֿינגער. איך מיין, איך ווייס, און לויף, און פֿאַל אַריין צו׳ן אַ שכן אַ דייטש, אַ רייכען קאָלאָניסט. און באַלד נאָך דער פֿורטקע פֿאַלט צו אַ הונד, גיט אַ שפּרונג צו דער ברוסט, לעגט מיר די פֿעדערשטע לאַפּעס אויפֿ׳ן אַקסעל, און קוקט מיט זיינע גרויסע, רויט-קלוגע אויגען אין מיינע אויגען אַריין: ביסט אפֿשר אַ גנב! אַ געלערנטער הונד, און וואַרט, עמיץ זאָל אַרויסקומען... וואָס איך פֿיהל, מאָלט אייך אַליין. דעם הונד פֿערשטעה איך וועניג. און אַ הונד איז ער אַ גרויסער, אַ ברוינער, אַ האָהריגער... דער מוטערס מילך ווערט מיר ענטרינען. און שרייען קען איך נישט, פֿערשניערט דער האַלז. אַ מערכה, מען האָט מיך, נאָך אויפֿ׳ן וועג, פֿון ישׂראל׳ס פֿענסטער׳ל דערזעהען. תּוך כּדי דבור שפּרינגט איבערן פּלויט אַ מיידעל, חאַפּט אָן דעם הונד ביים אַקסעל, גיט איהם אַ שלײַדער אַוועק און פֿיהרט מיך אַרויס צו ישׂראל׳ן...

זיין טאָכטער געווען...

אַ מיידעל, אַ יונגס — בלוט און מילך. אויגען קלאָרע, קלוגע און זיסע. אַ נעץ פֿון שוואַרץ-גלאַנציגע האָהר. אַ שטיק פּירוש צו שיר השירים... און אַזאַ גבורה... וואָלט איך געקאָנט קומען פֿון די לעמפּערט-בערג...

און אַז עס מאַכט זיך שפּעטער אַ מעשה, אַז איך פֿאַל שיער

נישט אין ברונען אַריין, פֿערדריסט מיך, פֿאַר וואָס האָט מיך פֿערהאַלטען עפּיס אַיין עלטערע יודענע אין נישט זי...

זי חלומט זיך מיר יעדע נאַכט... נור אַרויסגעהן קיין זשדאַנאָוו, זי זעהען, פֿאַלט מיר אַפילו נישט אַיין...

פֿאַר דאָס פֿאַלט מיר אַיין גאָר צו בעווייזען אַ גבורה און אָנחאַפּען אַ געלען גרויסען הונד ביים עק... און ער גיט זיך אַ רוק אָב, אַ שפּרונג אַרונטער, און אַ שפּרונג אַרויף מיר אויפ'ן אַקסעל...

איך האָב ביז היינט אַ צייכען...

האָט זיך שוין איבערגעפֿילט די מאָס, שיקט מען מיך קיין שעבערשין, צו ר' פנחס'לען...

— — — — — — —

אָט אַזוי רייסט זיך אַריין, וועניגסטענס האָט זיך אַריינגעריסען אַ שטיקעל נאַטור צו'ן אַ יודיש יונגעל אין האַרץ אַריין...

זאַמושץ — שעבערשין — זאַמושץ. — די לעצטע צוויי מלמדים. — חלומות.

— איהר, אַלס קינסטלער, רעאַגירט נישט דירעקט אויף געגענווערטיגע פֿאַקטען... זיי מוזען פֿריהער ווערען פֿערגאַנגענהייט, ערינערונג. העכסטענס שפּיצט איהר צו איין עפּילאָג צו לאַנג הינטער די קוליסען אָבגעשפּיעלטע אַקטען...

די בעמערקונג האָט מיר אַמאָל געמאַכט אַ צופֿעליגער רייזע-בעקאַנטער, און דערביי אַזוינער, וואָס האָט, ווי עס האָט זיך אַרויסגעוויזען אין ווייטערן געשפּרעך, געלעזען פֿון מיינע זאַכען וועניג און איך נור אין דייטשער און רוסישער איבערזעצונג.

— איהר — האָט ער צוגעגעבען מיט אַ שמייכעל — עסט פֿיללייכט פֿרוכטען פֿון בוים אַראָב, אונז גיט איהר זייער עקסטראַקט. אַ דאַנק, וואָס מיט'ן פֿרישען גערוך.

וואָהר איז: אויף געגענווערטיגע פֿאַקטען, זאָגאַר אין פּריוואַטען לעבען, רעאַגיר איך שוואַך אָדער גאָר נישט. די פֿאַקטען זענען דאָס מעהרסטע פֿאַר מיר צו טריוויאַל. די מאָטיווען געמישטע, פֿערפּלאָנטערטע; די פֿאַרבען — גרעל, די טענער — צו שרייענדיג, די ליניען — גראָב!

אין דער ערינערונג ווערט אַלץ פֿערפֿיינערט און גערייניגט... און לעבען בעט איך נור: זאָל דער וואַל אַריבער! פֿאַרן אַריבערגעהן, פֿערמאָג איך פֿאַר יעדען וואַל אַ גרויסע דאָזע מיסטישע רעזיגנאַציאָן און פֿילאָזאָפֿישע שטאַנדהאַפֿטיגקייט. צוברעכען לאָז איך מיך נישט. מיין אינערליכקייט היט איך אָב פֿאַר יעדער מינדסטער אַריינמישונג. עס רעגענט מיט אַל-דאָס בייז; אינערליך ווער איך נישט נאַס... די אַלע וואַלען אָבער, אָבגעשווימען אין לעבען און בעניצט אין דער ערינערונג, בעקום איך ליעב. פֿון הי־

ובֿהו, „פֿון אונטער דער בעהאוסטזיניגער שוועל" קומען זיי אַרויס ריין-גאָלדען; פֿון זאַמד גערייניגט און געוואַשען...

ווער וועקט די טויטע, וואָס בלאָזט איך תחית המתים?

דאָס מעהרסט ביי מיר — דער קאָנטראַסט. פֿון אַלע אַסאָציאַציאָנס-פאָרמען איז ביי מיר די שטאַרקסטע די קאָנטראַסטען-פֿאָרם. דער קאָנטראַסטען-עלעוואַטאָר איז שטענדיג טעטיג. און דער „זאַץ"—דער געגענוואַרטיגער, בלייבט איך אַמאָל שטעהען,—ווערט מיר בולט זאַץ און געגענזאַץ צוזאַמען — אַ וואָג-שאָל-בילד. זאָל דער לעזער לעגען זיין סימפּאַטיש געוויכט רעכטס אָדער לינקס..

געבוירען און ערצויגען אין זאַמושץ, מוז איך, אום זאַמושץ צו זעהען, פּערטרייבען ווערען דריי מיילען ווייט — קיין שעברשין.

ערשט אין דער הילצערנער שטאָדט (די איינציגע מויער איז דעמאָלט געווען דאָס פּריצישע איינקופּטס הויז אין מיט מאַרק—איין אַיינפֿאָהר-הויז, טראַקטיער און קלייטען צוזאַמען); ערשט אין נידריג-געבויטען, שינדעל- און איך שטרוי-געדעקטען שעברשין, פּלאַנצט זיך און שטעלט זיך איך, פֿאַר מיינע פּייכט-פֿערבענקטע אויגען, מיין געמויערטע, דריי שטאָקינע, אייזען- און דאַך-ציגעל-געדעקטע היים... וואָס ציהט זיך נישט אויס אין דער לענג, „ווי איין אָבגעשטאַנענער פיש", נור מוז, צווישען וואלען געדרענגט, וואַקסען אַרויף, צו דער הייך.

איך האָב געמוזט בעקימען צו זעהען דאָס אומגעלומפּערט הילצערנע מיסגעבורט פֿון שטאָטזייגער אין שעברשין, — איך זאָל דערפיהלען די גאַנצע הייכע פּראַכט פֿון מיין היימישען זייגער-טהורם, וואָס קראַצט, ווי מיר האָט זיך דעמאָלט געדאַכט, די וואָלקען! און געמוזט בעקומען צו זעהען דאָס שטיק „ברכי-נפשי" אַרום שעברשין, די „לבשו כרים הצאן"—דאָס גרינע טישטוך, בפעלעקט מיט'ן בהמה'שען געל און רויט, מיט'ן בריקעל צום וואַסער און צו דער, פֿון דער עלטער פֿערשוואַרצטער און פֿון מעהל פֿערווייסטער, וואַסערמיהל, — איך זאָל בעמערקען און קאָנען אָבשאַצען דעם בעזונדערן חן פֿון אונזער „אונטער'ן פֿעסטונג", וואָס איך האָב איבערגעגעבען אין „משיחס צייטען"; פֿון קליינע פֿערשאָטענטע שפּאַציער-פּלעץ צווישען וואַלען, אין דער בעהאַל-

טענער „איציעצקאַ“ *, וואו איך האָב געלאָזט שפּאַצירען דעם קאָצ־קער און בעלזער אין „שהשמחה במעונו“... ווי איך די פּייטמע לאָנקים מיט פרעש־וומפּען, בעשיטע מיט „משוגענע גרייפּליך“ און קליינע היעגעל פון שלאַנקע, געלב־גאָלדענע קעניגס־קערציין...

עס וועקט זיך דאָס ערשט נישט לאַנג פערבאָרגענע. און אין די „זעהענישען“ פון דער היים, וואָס איך האָב ווירקליך מיט אייגענע איינען געזעהען. מישט זיך אַריין דאָס געהערטע, דאָס עלטערע זאַמושץ, פון וועלכען נור מיין אויער האָט פערנומען.

שוין אויפגעזעסען בין איך אַ פערחלומטער....

מען האָט מיך איבערגעגעבען אַ שעבערשינער יוד, וואָס האָט מבטיח געווען, אַז ער וועט מיך בשלום צושטעלען צו ר׳ פּנחס׳־לען אין שטוב אַריין, — איך זעה איהם נישט; פערגעפּעלטע אויגען האָב איך. איך פיהל איהם נור מאָגער — אַזוי פיעל פלאַץ האָט ער מיר איבערגעלאָזט אויפ׳ן געזיגס, שאַרף־ביינ׳ — אויב ביי אַ וואָגען־בעוועגונג אונזערע עלענבויגענס שטויסען זיך צוזאַמען, און הויך, — זיין שטימע קומט אין מיין אויער אַריין פון דער הייך. דאָס אויער מיינס איז אָפען: איך האָב נישט געזעהען, ווער עס איז אַראָבגעקומען פון דער היים צו דער פוהר, נור איך האָב געהערט, ווי דער יוד האָט געזאָגט:

— זאָרג נישט (בלשון אתה — אַ היימישער יוד!), ריבעלע, — עלי ועל צוארי.

און זיך צום פוהרמאַן ווענדענדיג:

— וויאָ!

די פוהר ריהרט. קולות: פאָהר לחיים ולשלום! געמישטע: יונגע און אַלטע. דער טאַטע:

— און זיי אַ מענש...

קלאַפּט דער וואָגען איבער׳ן ברוק פון גאַס, פאַלט אַריין אין שאָטען פון קלויסטער, נעמט זיך לינקס, אַריין אין טונקעלקייט פון דער שעבערשינער ברום; אַרויס אויף דער ליכטיגער שיין, ווערט באַלד שטילער: שוין שאָסעע.

הייסט עס: איך פאָהר. קיין שעברשין. לערנען ביי ר׳

* א וועג צום אַנטלויפען.

פּנחס׳לען! ווער ר׳ פּנחס׳ל איז און וואָס ער איז, ווייס איך נישט. אפשר האָט מען מיר איסגעזוכט אַ תּלין? איך דערפּיהל אַ בימערקיט איף דער צונג. און אינערווייניג הער איך אַ שטימע:

— שאַד נישט!

שעבּרשין איז מיר נ י ש ט פּרעמד... די שעבּערשינער יודען רופט מען לגנאי: שעבּרשינער „פּלאַכטעס". פאַרוואָס, ווייס איך נישט, ווי איך ווייס נישט, פאַרוואָס מען רופט די ניישטעטער: „לעשניקים" און אונז — „זאַמושצער פּרעסער"; נישט אַלע זענען דאָך טוהמע־פּריידעלס, וואָס באַקט שטענדיג קעז־קוכען... ביי אונז אין דער היים עסט מען אַלע טאָג קאַשע מיט יויך...

פון שעבערשין האָב איך אפילו פּיעל געהערט. זאַמושץ האָט בעשטענדיג מגע ומשא מיט שעבּרעשין. פּערענגט, ווי געזאָגט, צווישען וואַלען, אַלס געוועזענע פעסטונג, וואָס לאָזט זיך נישט צושפּרייטען, האָט זאַמושץ נאָך היינט איהר פּאָסט־אַמט אויף דער ניי־שטאָט, און דעמאָלט — דעם אַלטען סאָנד (סוד, געריכט) אין שעבּרשין, דאָרט זיצט דער אַסעסאָר, וואָס פּסקית אי דיני ממונות אי דיני נפשות און האָט צו שאַפען איבער טויט און לעבען. פון זאַמושץ פּיהרט מען צו איהם אין קייטען גנבים...

פון טאָמאַשאָוו, וואָס ביי דער גרעניץ, אָבּטרעטענדיג אין זאַמאָשץ ביים פּאוויאַט, וואו מען מאַכט נאָך אַמאָל אַ פּראָטאָקאָל — קאָנטראַבּאַנד, אַרומגערינגעלט מיט אַוואַך פון גרעניץ־זעלנער אין גרינע לאַמפּאַסען... פון הויף פון פּאָוויאַט האָט איינמאָל דוד׳ל גנב, אביגדור מלמד׳ס פּערלאָזטער יתום, אַראָבגעגנב׳עט פון דער פּוהר, אין דער וואַכ׳ס אויג, אַ פּעקילע זיידענצייג, און בעפרייט אַ יוד, אַ מאַן פון אַ ווייב און אַ פאָטער פון אַכט קינדער, פון תפיסה. דעמאָלט האָט איהם די שטאָט אַלץ מוחל געווען; געגלעט איבערן היטעל, געקניפּען, פאַר דער קונץ־שטיק, אין בעקיל. און נישט איינער האָט געזאָגט:

— קום צו מיר אַריין נאָך אַ העמד.

אין ציוויל־זאַכען פאָהרען צו די „ערכאות" בעלי־דינים, וואָס די בוררים האָבען נישט איסגעגלייכט, דער רב נישט געקאָנט פּסק׳ענען, מענשען איינגעשפּאַרטע, נצחונ׳דיגע, — נישט קיין ליי־טישע מענשען...

קיין שעבערשין פֿאָרט אָפּט מיין חבר יצחקיל'ס פֿאָטער פּ. ג.

פּ. ג. איז אַ שם דבר. אַ מושלם („אײַ־אײַ, נאָך וואָס פֿאַר אַ מושלם, כמעט אַ מלומד!") און איין אפּקורס, אויף וואָס די וועלט שטעהט; זיין חלק לעולם הבא וואָלט מען נישט געקויפט פֿאַר אַ דרייער! און ער האָט עס בירושה, זיין פאָטער איז שוין אויך געווען פון די לייט... אַ מדקדק, איין בעל קורא אין דער וועלט, אַ חבר פון צעדערבוים, אײַכענבוים און אַנדערע אַמאָליגע משכּילים...

דאָס האָט ער עס מיך און מיין חבר יצחקיל, זיין אייניקעל, פּ. ג.'ס זהן, געבּרענגט צום „מורה נבוכים". מיר האָבען גלאַט גענישטערט אין די שענק. אַראָפּגעכאַפּט גראָד דעם מורה נבוכים. ער איז גראָד דערביי געווען, —

— נישט פֿאַר אײַך, קונדייסים, נישט פֿאַר אײַערע קעפּ!

דאָס איז גענוג געווען, מיר זאָלען שוין דאָס ספר נישט אַרויסלאָזען פון די הענד און דערנאָך האַלטען פֿאַר איהם עק־זאַמען...

זיין זהן פּ. ג. שטייגט איהם איבער.

גאַנצע מעשיות פערצעהלט מען פון איהם, די אויערן הע־רען פיל.

זענען די מעשיות וועגען פּ. ג. וואָהר? מען פֿערצייהלט אַזוי פֿיעל נישט אמת... און איך קען פרעגען מיין חבר יצחקיל, היינט אַרצט אין זאַמושץ, און ער וואָלט מיר באַלד געענטפערט דעם אמת. איך וויל עס נישט טהון. וייל...

ווייל די פאַבעל איז שטענדיג וואָהרהאַפֿטיגער פֿאַר'ן ווירק־ליך געשעהענעם; די פאָלקס־דיכטונג — פֿאַר'ן אמת'ן פֿאַקט... דער מענש פערביינגט זיין ווילען, פֿערשטעלט זיין אמת פּנים און טהוט, וואָס עס פּאַסט. דער עולם האָט אַ נאָז, דערשפּירט דעם תּוך און דעם עצם־ענין פון מענש, און פֿערצייהלט פון איהם דאָס, וואָס ער וואָלט געטהון, ווען ער וואָלט געווען זיך אַליין געטריי; דאָס געשעהענע, וואָס וואָלט, ווען נישט צופעלינע שטערונגען, פון איהם אַרויסגעשטראַהלט...

„אַחרי מות קדושים" קומט איך דערפון. די צופע־ליגקייטען, די קליינע אַבעראַציאָנען, די „מעשים צוליעב פּרנסה", צוליעב כעס, אַ רגע נצחון — פֿאַלען אָב, פֿערזינקען אין פֿער־

געסענקייט, און עס קומט אַרויס אַ נשמה, כמעט אַ נאַקיטע... און מען באַקליידט זי אויפֿס ניי, אין אירע פּאַסיגע קליידער, און עס קומען אַרויס גאַנצע מענטשן; גאַנצע, שטאַרקע, נישט וואַקעלדיגע שאָטן, ווי ביים לעבן...

דאָס איז אויך דער צויבער און די וואָרהייט אין פֿאָלקבּטימליכע ערצעהלונגען... ווי איבערהויפּט דער צויבער און די וואָרהאַפטיגקייט פֿון דער „קונסט“...

לאָמיר צוריקגעהן צו פּ. ג.

פּ. ג. איז, ווי געזאָגט, אַיין אַפּקורס: שפּייט נישט אויס ביי „עלינו“, היפּט איבער די מלאכים פֿון שופֿר-בלאָזען, בלייבט שטעהן ביי „כורעים“. און איהר ווייסט, וואָס ער טהוט אין דערהיים? דאַווינט שחרית, אין טלית ותפלין, זאָגט שמנה עשרה, און זיך אַיילענדיג צו פֿאָהרען קיין שעבערשין, פּוצט ער זיך אין איין וועגס מיט באַרשט און שוה וואַקס די שטיוועל... אויפֿ'ן טיש שטעהט שוין ברויט מיט פּוטער מיט קאַווע, און אַז דאָס מעסער איז שטומפּיג, שאַרפֿט ער עס אָן אָן דער רצועה... כפּרות שלאָגט ער נישט, הושענות — מנהג נביאים — אויך נישט. און קען דוקא „פּסוק“; גאַנץ תנ״ך אויסענווייניג.

און — אַיין אַייזערנער מח... און אַ מלומד פֿון זיך אַליין. האָט איינמאָל צופֿעליג געקויפֿט אין מאַרק, ביי אַ שכור'ן גוי, פֿאַר אַ צענערל אַ פּוילישען קאָדעקס, און האָט זיך אויסגעלערנט „פּראַווע“ מיט פּויליש צוזאַמען! אַזוי אויך — געפֿונען, ערגיץ אויף אַ בוידעם, אַ פֿראַנצעזישע מאַטעמאַטיק, (נאָך פֿון נאַפּאָלעאָנ'ס צייטען, זינט מען טראָגט די רויטע פּולאַרינע, נאָז-טיכליך און מען זאָגט „עגאַל“ און „מאַלעער“), און אויסשטודירט פֿראַנצעזיש מיט חשבון און מדידה צוזאַמען; דער פֿון וואַרשוי געקומענער לערער לאַכט אַפֿילו אין די פֿויסטען. באשר בכן — דאָס פֿראַנצעזישע לשון האָט „קרי וכתיב“, נישט ווי עס שרייבט און דרוקט זיך, רעדט מען, און פּ. ג. לייענט דברים כהויתן... לאַכט מען אויס'ן לערער. ער קען פּלאַפּלען פֿראַנצעזיש מיט'ן אַפּאָטייקערס ווייב; און דער קען טאַקע מדידה!

— איהר שפּיעלט אייך מיט פּ. ג.?!

חשבון קומט איהם וועניג צו נוץ. אָט, אַז עס מאַכט

אַ שווערע משנה אין זרעים, אַז אַפילו מיכל שמש (שוין דערמאַנט) הויבט אָן „שטאַמלען מיט דער צונג און פינטלען מיט די אייגעלעך", לויפט מען אַהיים צו פ. ג. (אין איין וועגס, זיך צוצוקוקן צו זיין התנהגות), און מען הערט שוין קלאָרע דבורים...

איינמאָל איז מען צוריק געקומען און פערציהלט, ווי אַזוי פ. ג. האָט זיך אַרויסגענומען אַ שלעכטען צאָהן. נישט געגאַנגען צום רופא. פ. ג. האָט פיינט אַרויס צו וואַרפען געלד: גענומען אַ גרויסען נאָגעל, אַריינגעשלאָגען כמעט ביזן קעפיל אין גרויסען טיש אַריין. גענומען דערנאָך אַ קורץ שטריקעל, איין עק פערקניפט ביים נאָגעלס קאָפּ, גענומען אַ האַמער און נאָך אַ זעץ אין קאָפּ אַריין. ער איז אַריין אין בלאַט פון טיש. דערנאָך אַרומגעבונדען מיטן צווייטען עק פון שטריקעל דעם שלעכטען צאָהן... שטעהט ער אַזוי אַ ווײַלע איינגעבויגען איבערן טיש, גיט פּלוצלינג אַ וואָרף אַרונטער דעם קאָפּ. דער טיש — אַ שפּרינג אונטער, דער צאָהן — אַ שפּרונג אַרויס...

„אפילו זיך נישט אויסגעוואַשען דאָס מויל און גענומען די משנה, און געזאָגט..."

דער עיקר קומט איהם חשבון צו נוץ צום פלינקען לפ"קין כאַפּען. אַ שוואַכקייט האָט ער צו לפ"קין. גאַנצע בריעף שרייבט מיט לפ"קין, שטענדיג: „וואָס אַ שורה — אַ לפ"ק!"

און זאָגען זאָגט ער, אַז ווען ער דאַרף שרייבען אַזאַ בריעף, לעגט ער זיך שלאָפען, כאַפּען כאַפּט ער איך שוין מיט גרייטע לפ"קין: „דער קאָפּ אַרבייט ביי'ן איהם אין שלאָף!"

איינמאָל איז ער אַפילו אַרויסגעטרעטען מיט זיין חכמת החשבון והמדידה פאַר דער וועלט; אינ'ם ויכוח צווישען גבריאל יהודה ליכטענפעלד און סלאָנימסקי, מיט איין אָפענעם בריעף פון ליכטענפעלד'ס צד...

יזרי האָט איהם בעסער געדיענט, געגעבען פרנסה, נישט די גאַנצע; דאָס ווייב האָט עפּיס אַ געוועלב. אָבער ער פיהרט גאַנץ אָפּט פּראָצעסען, שרייבט „פּראָשבעס", פאָדערט צום אָסעסאָר קיין שעברשין. אין דעם פאַך איז ער אַ גרויסער בעל נצחון, טרעט נישט אָב. דער אמת מוז אַרויס ווי בוימעל אויפ'ן וואַסער. קיין פאַלשען פּראָצעס וועט ער נישט אָננעמען; די ערליכקייט אַליין.

האָט ער, פערציילט מען, געפירט 12 יאָהר נאָכאַנאַנד אַ פּראָ־
צעס וועגען אַ פונט פוטער. די פּראָצעס־קאָסטען האָבען דערגרייכט
ביז 600, זאָג אַרויס: זעקס הונדערט גילדען; „אַזוי פיעל, וויפיעל
עס האָט געקאָסט דאָס הינטעל, וואָס דער (רייך־געוואָרענער)
פעלדשער האָט געקויפט ביים סמאָטריטעלס פלונית׳טע“... העלבּ׳ס
צד עס האָט געזאָלט די קאָסטען בעצאָהלען, ווייס איך נישט...
סיי ווי סיי, פערציילט מיין חבר יצחק׳ל גאַנץ אָפט:
— מיין טאַטע איז געפאָהרען —
און שפּעטער:
— מיין טאַטע איז געגאַנגען קיין שעבּרשין...
פ. ג. פיהרט זיך פּראָסט, נאַטור־מעסיג.
„אַ יוד — זאָגט ער — דאַרף זיין געזונד, ווי אַ פייער“. און
איהם — זאָגט דער עולם — איז זעהר לייכט צו זיין געזונד: „כאַפּט זיך
איף ביינאַכט, און כאַפּט אַריין אַ מאָן־קיכעל“ (מען מיינט: אַ
גאַנצע חלה) און — אימגעוואַשען! (ער האַלט נור פון מים אַחרונים—
חובה). געהט דער יוד דריי מייל קיין שעבּערשין צו פוס...
— פ׳טייטש, ר׳ פ., און אייערע יאָהרען—דריי מייל...
— איך געה צו פוס נור אַ וויאָרסט...
— און דערנאָך?
— דערנאָך — נאָך אַ וויאָרסט און נאָך אַ וויאָרסט...
און אַזוי, ביז ער קומט קיין שעבּרשין.
און געהן געהט ער ווי אַבּא חלקיה איפן וועג — בּאָרוויס,
מיט די שטיוועל איף אַ שטעקען איבּער די אַקסעל, דער שאָסעג
האָט שאַרפע שטיינדלעך. אַ פיס הרילט זיך אַליין אויס, אַ שטי־
וועל מוז מען שיקען צום שוסטער; און שפּרייזט! מאַרשירט,
ווי אַ זעלנער אין פראָנט, און קאָמאַנדירט זיך אַליין:
— ראַז־דוואַ, ראַז־דוואַ, ראַז־דוואַ; „מפני — זאָגט מען, און
זיין נאָמען: שהקול יפה להליכה...“ „אומות העולם האָבען שׂכל“.
ווייס איך, אַז איך פאָהר איף פ. ג.׳ס וועג.
און קים אַזאַ טראַכט געטהון, דערזעה איך איהם; ווער
איך איבּערליך מעגאָפּט, ווי שאַרף און בילט איך זעה איהם; אָט
געהט ער... גלייך מיט דער פיהר: עפּיס טראַכט ער, געמים מאַכט
ער לפ׳קין, אָדער חשבונט אַזוי... די ברעמען — די לאַנגע, די

געלע און שטעכעדיגע — איבער די אויגען אראָב. איך האָב קיינמאָל זיינע אויגען נישט געזעהן, און ווייס נישט, וואָס פאַר א קאָליער זיי האָבען געהאַט... נישט בעהאַלטען האָט ער זיי, איין אָפענער מענש געווען, — איין אָפענער, געראַכטער און פעסטער מענש! — נור אַזוינע לאַנגע, געלע, שפּיציגע ברעמען גע־האַט, וואָס האָבען נאָך לענגערע שאָטען געוואָרפען!

מיט יאָהרען שפּעטער, אַז איך בין אויף זיין לויה געווען, ער ליגט אַם ראַנד פון קבר, און מיך כאַפּט פּלוצלונג אָן אַ ווילד פער־לאַנג, צו זעהן זיינע אויגען. „אם לא עכשיו אימתי?“ — די לעצטע רגע, דער קברן שפּרינגט שוין אין אָפענעם קבר אַריין — איך מוז איהם אָבדעקען. שטאַרט אַרויס פון דער חייסער טיבע אַ שטיק זילבערנע באָרד און לאָזט מיך נישט... איך וויל אַ רידר טהון מיט דער האַנד, אַ זילבערהאָר גיט אַ ציטער...

דערווייל געדהט ער, מאַרשירט ער... אַ קורץ, פעסט ידעל, די פּאָלים פערקאַשערט. די הענד, רעכטס, לינקס, רעגעלמעסיג געוואָרפען, נור קאָמאַנדירען קאָמאַנדירט ער זיך נישט.

טהו איך עס פאַר אידם, הייב אָן:

— ראַז־דוואַ, ראַז־דוואַ!

מיין הויכען שכנ׳ס קול:

— פע!

„אַ יונגעל פאָדערט צו ר׳ פנחס׳לען, תורה לערנען... ווייסט, קונדאס איינער, ווער און וואָס אַזוינס ר׳ פנחס׳ל איז? ר׳ פנחס׳ל איז איין אַלטער קאָצקער“...

„איין אַלטער קאָצקער“ אינטערעסירט מיך. איך פערשווייג.

פ. ג. פערשווינד. איך וויל הערען; אַ מאָדנע פאָלק — די אַלטע קאָצקער... מען קען—און מען לערנט נישט, דבקות—און מען דאַווינט נישט... דער לאַנגער יוד אָבער האָט נישט וואָס, צי ער קען נישט פערצייהלען... עס פאַלען איינצעלנע, טרוקענע ווער־טער מיט אַ הייזעריגען צו־פייף: פּיש, פּיש! „ר׳ פנחס׳ל, פּיש, פּיש! אַ קאָצקער פּיש־פּיש...“ און איך ווער האַלב פערדריכעלט, און אויפ׳ן אָרט פון פ. ג. געדהט שוין איבער׳ן וועג „ר׳ ליבוש צימעלעס“. דער לאַנגער, קליינבערטיגער, בלאַסער יוד, מיט די אויסגעלאָשענע אויגען, מיט דער בעשטענדיגער לולקע־ציבוק צווישען די

פֿערגעלטע ליפּען... דער שווייגענדיגער, פֿעריתומ'טער, אַלטער קאַצקער, וואָס געהט שטענדיג אויף און אָב איבער'ן בית-המדרש, פֿון אָרון-קודש ביז'ן פֿענסטעריל צו דער שמש'טע, מיט'ן ביטערן טראָפּען און אייערקיכליך צום פֿערבייסען (זעה „הציץ ונפגע“), און — צוריק... מאַנכמאָל שטעלט ער זיך אָב ביים פֿענסטעריל, פּויקט אָן מיט אַ פֿינגער, שטיל, פֿויל און פֿערבענקט, בעקומט אַ קעלעשיקיל מיט אַ קיכעל... טרינקט אויס, פֿערבייסט אַ פּיציל קיכעל... און ווידער — אויף און אָב... און קיינער פֿערהאַלט איהם נישט, דער גרעסטער קינדאַס טרעט איהם אָב פֿון וועג. מען ווייסט, ער איז דער יתום פֿון זיין דור, ער האָט מיט אונז נישט וואָס טהון, האָט אונז נאָר נישט צו פֿרעגען, גאָר נישט צו פֿערציילען... פֿערהאַן נאָך איינער אַ קאָצקער, אין זיינע יאָהרען, נור יענער איז אַיין עושר, האַלט אַ מיאוסע שענק... (ר' „בעריל“ פֿון די „רייזע בילדער“) נישט זיינס גלייכען...

און אָט געהט ער איבער'ן שאָסעע. וואו אַהין? מן הסתם קיין קאָצק... אויף קבר אָבות... איבער'ן וועג קיין שעברשין? בלאָנזיט ער... איך וויל רופֿען צו איהם, און קען דאָס קול נישט אַרויסברענגען פֿון האַלז... איך ליג שוין מיט קאָפּ און אַקסעל איפּ'ן געזעס...

... איין אַיינפֿאַל! געחלומ'ט, איך פֿאָהר קיין שעברשין! וואָס איז, פֿערשיקט האָט מען מיך? דער טאַטע האָט מיך געלאָזט? די מאַמע — פֿיינד געקריגען?! איך בין אין דער היים! אויף דער סאָפֿע ליג איך, ביים פֿענסטער. זעה, ווי דער עולם געהט איבער דער גאַס אין מרחץ. דער „תם“ מיט'ן בעזעמיל, די „בהמה!“... באַלד נאָך שבת, וועל'מיר איהם אונטערשיקען נאָך אַ כתב-רבנות פֿון ערגיץ אַ שטעטיל, וועט ער לויפֿען אַהיים צום ווייב מיט אַ בשורה, און בעטען רשות, צו פֿאָהרען....

אָבער פֿאַר וואָס ליג איך? מן הסתם — קראַנק. יאָ, די פּלייצעס ברעכען מיך אַזוי. עס מוז אָבער נישט זיין געפֿעהרליך. דער טאַטע איז רוהיג אַוועקגעגאַנגען צו קבלת שבת, און די מאַמע נעמט זיך צו בענשען ליכט. אַ שיינע צוויי פּאָר זילבער לייכטער מיר האָבען. דער עיקר די הויכע פּאָר, די מיט די רייזעליך און קריינדאַליך... די מאַמע בענשט ליכט ערנסט, אַי, ווי

פרום מיין מאַמע איז! און דאָך בין איך זיכער, אַז זי קוקט איך מיר פון צווישען די פינגער... אַזוי, גלייך, קוקט זי אויף קיי־נעם נישט... קוקט און שמייכעלט אַוודאַי... אָט, שטעהט זי שוין ביים צווייטען פענסטער... ליכט אָבגעבענשט און קוקט אוים דעם טאַ־טען. לכבוד שבת: אין שטוב אין דער טערקישער שאַל; די לאַנגע אוירינגליך ציטערן איהר אין אויערען. וויל אָבווישען די פערי־הויכטע שויב, דערמאָנט זיך: שבת, און טהוט עס נישט. אין גאַס איז פינסטער, און דעם טאַטען וועט זי דערקענען אינים גאַנג... אַז זי דערזעהט איהם, רייטעלט זי זיך שטיל, שטיל און ווענדט אָב, זעצט זיך אין אַ ווינקעלע, מיט אַ האַלב פנים צו דער וואַנד... פאַר וואָס קומט נאָך דער טאַטע נישט? שטיקער ליכט שוין אָבגעברענט... פעררעד זיך אַוודאי... קלויבט זיך אַיין אורח צום טיש... און אָט — עס עפענט זיך די טהיר...

— גוט שבת, גוט שבת! דער טאַטע — פריילייך, נאָך איהם דער אורח — עפּיס גרילעכציג און גרעבליך. די מאַמע ענט־פערט שטיל: „גוט שבת, גוט יאָהר“, און געהט איבער דער שטוב און שטעלט זיך מיר צו קאָפּענס. איך ענטפער נישט, מיר האָט דער טאַטע קיין „גוט שבת“ נישט געזאָגט, ער האָט מיך נישט געזעהען! זאָל ער זיך דערמאָנען און פרעגען, וואו ליבוש איז. ער פרעגט נישט, מאַכט קדוש. קוקט אויף מיר, און רעדט נישט אַ וואָרט. איך בין קראַנק, און ער מיינט, איך שלאָף. קוקט מיט גרויס באַרמהערציגקייט. ער וואָלט געקרעכצט, נור שבת... עס מוז מיר זיין ערגער. דעריבער שטעהט מיר די מאַמע צוקאָ־פּענס. פאַר וואָס לעגט זי מיר נישט די האַנד אויפ'ן שטערן? זי וועט עס טהון, זי מוז עס טהון. אַניט, וועל איך מיך צוויינען!— דערווייל וואַשט מען זיך; דער טאַטע, דערנאָך דער אורח. נעמט ער, דער אורח, אונזער גרויסע, שווערע, צוויי־אויערינדיגע פולע קו־פּערנע קוואָרט אין איין האַנד אַריין, גיט מיט אַמאָל אַ גאָס אויף דער צווייטער, — שעפּט אָן פון פּעסיל, טוישט די הענד — ווידער מיט אַמאָל אַ פולע קוואָרט וואַסער. און אַזוי דריי מאָל... ביי אונז טראָגט וואַסער דאָס קראַנקע קליינע אַייזיקיל, וואָס איז מפרנס מיט וואַסער־טראָגען אַ ווייב מיט אַכט קינדער, און נעמען נעמט מען ביי אונז נישט פון דער קאַן, נור פאַר דער וואָך;

דאָס פּעסיל טאָר נישט זיין לעדיג... מאַלט די מאַמע, וואָס שטעהט מיר צוקאָפּענס, שטיל צו זיך, נור איך הער:

— פרום איף אַייזיקילס חשבון!

דעם טאַטענס „אַ וועלט זעצט מען נישט איין", און דער באַמעס: „פרום איף אַייזיקילס חשבון"—די צווי זאַמען, די צוויי קערנדליך, וואָס מען האָט מיר, אין דער יונגער נשמה אַריינגעוואָרפען, זענען קיינמאָל נישט פערלוירען געגאַנגען. שטענדיג, שטיל און בעהאַלטען, געשפּראָצט און אין אַלע מיינע זאַכען אויסגעשפּראָצט...

דערווייל אָבער עסט מען אָהן מיר.

בין איך ווירקליך אַזוי קראַנק?...

אָבער, איך פאָהר נישט קיין שעברשין! קראַנקערהייט אַוודאי נישט! ווי די פלייצעס ברעכען, אָבער צו וואָס שעברשין? קיין שעברשין פאָהרט ר' זלמן דער שענקער. צום ברידזיז, הייבען בעשטעלען... דינגט ער ביי ישראל זשדאַנאָווער די פוהר. איז דאָך אָבער „רע-פוילין" — מוז מען דאָך פאָהרען אָדער מיט דער פאָסט אָדער מיט איי ג ע נ ע פערד, אָדער אָבצאָהלען שטייער פאַר נישט ניצען די פאָסט... יאָ, „רע-פוילין" — זיפצט ער, פערצווייפלענדיג — שיקט ער אין מאַגיסטראַט אַריין, איף דער ניישטאָט אַרויס, און לאָזט זיך ברענגען אַ צייגעניש, אַז עס זענען זיינע אייגענע פערד. אָבער „רע-פוילין", דער שומר וועט צולעגען נאָז און אויגען צום חותם מיט דער חתימה און פּרווען, און אפשר נאָך אַ פרעג טהון: אפשר געפעלשט? און ר' זלמן שענקער וועט דער מוטערס מילך ענטרינען, — שיקט ער דעם אייגענעם שליח נאָך אַמאָל איף דער ניישטאָט און קויפט אויס איין ערלויבעניש צו פאָהרען איף אַ געדונגענער פוהר... און איז זיך מישב: „רע-פוילין", און שיקט צום דריטען מאָל איף דער ניישטאָדט אַרויס און לאָזט זיך ברענגען די פאָסט...

דאָס פאָהרט ער קיין שעברשין...

מען טראָמפּייטערט — טראַ—טראַ—טראַ...

און, אין מיטען טראָמפּייטערן:

— טפרו—ו—ו! — — —

———

י. ל. פּרץ און זיין פרוי

JEWISH
PUBLIC
LIBRARY,
ESTABLISHED,
OCT.

אָנגעקומען...

דער לאַנגער יוד כאַפּט זיין פּעקיל און ווערט נעלם אין דער פערשאָטענטער הילצערנער פּאָדציענע *, צווישען קלייטען, שטעלען און שרייענדיגע ווייבער... ר׳ פּנחס׳ל, האָט זיך אויסגעוויזען, איז נישט אין דער היים... געקומען פון דאָרף אַ זייגענדיגע טאָכטער, וואָס איז קראַנק געוואָרען אויף דער ברוסט, צו׳ן אַ דאָקטאָר און פערנומען זיין אַלקיר... איז ער אויף די פּאָר טעג אַוועק צום איידעם אין דאָרף אַריין: קאָצקער האָבען פיינד עצבות, מחלות, געקרעכצערייען...

מיך מיט׳ן קעסטיל נעמט אַראָב די רביצין. אַ שוואַרצע, האָהריגע, הויך-געוואַקסענע יודינע...

אַ מאַמר המוסגר: מחויב צו גלייבען זענט איהר מיר נישט. איך מאָל נישט קיין מענשען, נור זייער אָבבילדונג אין מיר, און די אָבבילדונגען זענען זעלטען ענליך צום מענש; איך מיין: צום אויסערליכען פון מענש. עס בלייבט ביי מיר אַ שוואַרצע פאָטאָגראַפיע פון אַ בלאָנדען מענש, וואָס האָט מיר אַרויסגעזאָגט אַ שוואַרצען געדאַנקען. און הוקא אַ העלע און גאָלדענע — פון אַ שוואַרצע, וואָס האָט מיר אַ שטראַהל אין האַרץ אַריינגעוואָרפען, פון נאָך אַ שוואַרצער אויג... די זעלישע ליניען און פאַרבען פערדעקען פאַר מיר די אויסערליכע ליניען און פאַרבען פון קערפער... די רביצין האָט געקענט גאַנץ אַנדערש אויסזעהן...

נור, ווי זי האָט נישט אויסגעזעהען, זי נעמט מיך אַראָב, מיך מיט׳ן קעסטיל, רייסט אונז ביידע קוים אַרויס פון צווישען אַ קרענציל ווייבער, וואָס האָט זיך שוין אַרום אונז פערזאַמעלט... פון די ווייבער פליהען צו מיר ווערטער:

— ר׳ יודעלעס... ריבעליס... זוהן... עלסטער זוהן... אַהער געשיקט... מן הסתם — סחורה! צו ר׳ פּנחסל׳ען — ער וועט אידם שוין מאַכען פאַר אַ ליט... אַ שאלה... אַ יונג ביימעל...

— אָבער, וואָס פאַר אַיין איינאַנים! זעהט! זעהט! —

לאָז איך די אויגען אַראָב. און די רביצין פיהרט... און זי פיהרט מיך אַריין אין אַ פערשאָטענטער שטוב, — נור אַ טהיר

* פּאָד-ציען—פּויליש—אונטערן שאָטען.

מיט אַ פענסטער אויף דער טונקעלער פּאָדציענע אַרויס... אין שטוב, קים איך דערזעה — קימען-אויבן, אַ טיש און אַ לאַנגע באַנק, אַ פּאָר בענקלעך... ביי די ווענד — זעק... גראָהע, וויינענדיגע ווענד (פּונקט מיין היים, מיין אויסגעמאָלטע, ליכטיגע...) זעק מיט קאַרטאָפּעל, פון איינעם אַ ביסעל אויסגעשיט... הויפן ציבעלים, מייערן... זי ציהט מיך ווייטער, אין אַ נאָך פינסטערער שטוב אַריין, וואָס ציהט איהר ליכטיגע חיונה הירך אַ אָפענער טהיר אין ערשטען צימער אַריין, און האָט נאָך אַ פערמאַכטע טהיר צום אַלקיר...

— ר' פנחסלס אַלקיר, צינד פערנומען... מיין טאָכטער נעביך... מיט גאָט זיין הילף... געזונד אָבפּאָהרען די טעג. ר' פנחסיל וועט קומען... אין אַלקיר וועסטו לערנען מיט איהם תורה...

דאָס קול איז איך שוואַרצליך און האָדריג, און פערגעסט נישט צוצוגעבן:

— ליכט, יונגעלע, וועסטו קויפען...

אין גיט עפּיס אַ ווישטען שמייכעל אין דער פינסטער:

— נישט אמת, יונגעלע, די מאַמע האָט דאָך דיר מיטגעגעבן קליין-געלד...

און דרינגענדיג:

— יאָ?

— יאָ, יאָ! זאָגען אָבער קען איך נישט, קלינג איך מיט דער האַנד אין קעשענע.

—אַ סך, אַ סך... נו, יונגעלע, דערווייל זעץ דיך... ביסט דאָך מיעד פון וועג. אָט דאָ, יונגעלע! דאָס בענקעל שאָקעלט זיך נישט...

זי זעצט מיך.

— און דאָ, זעהסטו ביי דער וואַנד, צווישען דער שאַנק און דעם פעסיל וואַסער (פון אַלקיר הערט זיך קרעכצען. זי: באַלד, באַלד, טאָכטערשי, איך לויף שוין אַקעגען דעם דאָקטאָר! —) דאָ וועט זיין דיין געלעגער. איך וועל דיר פיין אויסבעטען. און דערווייל (אַ קרעכץ און — באַלד, באַלד, אותי הרגע... סיזנגעל איז דאָך הונגעריג!) אָט זעהסט, אַ שיסעלע ציבעלקים, ערשט געמאַכט;

געזאָצט, הה קוימסט. און רעטיך אַ ביסעלע, שוויצט פֿון זאַלץ... עס, עס... איך לויף נור אַ קעגען דעם דאָקטאָר, ברענג איך דיר נאָך אַ גלאָז מילך... אַט אַיין אייער-קיכעל. זאָלסט דיך נישט דאַרפֿען וואַשען.

זי פֿערשווינד. דער הונגער טהוט זיינס, איך וויל אויך „פֿערעסען" דאָס קרעכצען פֿון אַלקיר... איך עס, און די טרערען (פֿאַר וואָס?) רינען מיר פֿון די אויגען איבער די באַקען אין שיסעלע אַריין... אָבער — פֿאַר וואָס האָט מען עס מיך פֿערטריבען פֿון דער היים? וואָס האָב איך אַזוינס געזינדיגט? — איך וויל נאָכקלערן, דערמאָנען זיך, פֿערטראַכט זיך און קען זיך נישט דערמאָנען. פֿערטראַכטעדהייט, אויפֿגעגעסען דאָס גאַנצע שיסעלע, עס וועקט מיך אַ שרעקליכער דורשט. געוואָהנט שוין אַ ביסל צו דער פֿינסטערקייט, דערזעה איך אויפֿ'ן טיש אַ גלאָז מילך. מיין איך, די רביצין איז שוין געווען, געברענגט, און איך האָב נישט געהערט. כאַפּ איך, טרינק אויס. — און, דאָס גלאָז נאָך אין דער האַנד, — די רביצין, מיט אַ גלאָז מילך!

— אַ בראָך איז צו מיר! אַ קלאָג איז צו מיר!

צוויי גלעזער פֿאַלען; פֿון מיין האַנד און איהר האַנד. צוויי קלינג און געפּלאַצעריי. אַ טויט-שרעק-געשריי פֿון אַלקיר...

עס ווייזט זיך אויס, אַז איך האָב אויסגעטרונקען דאָס גלאָז-מילך, וואָס מען האָט אָבגעצאַפּט פֿון דער קראַנקער ברוסט, צו ווייזען דעם דאָקטאָר.

די רביצין, ענדליך, זאָגט:

— אַ מען זאָגט משוגע, גלייב!

— — — — — —

ווייזט שוין שעברשין אויך פֿון מיין משוגעת, פֿון מיין פֿערחלומטקייט, טהוען אַליין קאַפּויער. און ווער עס וויל, נעמט אין בית המדרש אַ שטיקעל קרייד, מאַכט אויפֿ'ן טיש אַ ראָד, אין מיט'ן ראָד — אַ פּינטעלע. אַרום ראָד שרייבט מען אויף אַלע מעלות טובות, וואָס אַ מענש קען האָבען: אַ גוטער קאָפּ, אַ גוט האַרץ, אַ גוט אויג... און אין מיטן, ביים קליינעם פּינטעלע — „משוגע"...

„אַ ביסל משוגע וואָלט נישט געשאַט, נור, אַז דאָס משוגעת

איז אין דער מיט, און אַלע מעלות אַרום, — איז אַלץ משוגע"...

דערווייל איז דאָס ווייבעל געזונד געוואָרען, אָבגעפאָהרען געזונטערהייט. ר' פנחס'ל — געקומען, דעם אַלקיר פערנומען...

ליכט, צו בעלייכטען דעם אַלקיר נעמט מען ביי מיר; נישט ער, די רביצין... יעדעס מאָל זאָגט זי: „ר' פנחס'ל זאָל וויסען, האָלט ער מיר די קאָפּקע אָבגעריסען..." איך בעמערק, אַז עס איז „צום גראַם", און בין איהר מוחל... אָבער לערנען אין אַלקיר לערן איך זעהר זעלטען. ביי טאָג איז ר' פנחס'ל דאָס מייגסט פערנומען מיט בוררותן... פאָדרט אַמאָל אויף אַ טאָג אין אַ בוררות ערגיץ אין אַ דאָרף, צי אין אַ נאָהנט שטעטיל אַריין. ביינאַכט האָט ער אין אַלקיר התבודדות, טרעט אויף און אָב, אָדער זיצט און שרייבט „חדושי תורה"... אַ מחבר — ר' פנחס'ל! אַמאָל, זאָגט מען, וועט די וועלט אַ גרוים ליכט דערזעהען, אַ גרוים ליכט מק"ק שעבערשין... דאָס ליכט האָט מען נישט געזעהען... ר' פנחס'ל איז געקומען אין זיין צייט צו קבר ישראל, — וואו די „חדושי תורה זענען אַהין געקומען, — איך האָב מיך שפּעטער נאָכגעפרעגט, — ווייסט קיינער נישט; אַפילו די רביצין נישט... און איך לערן אָהן איהם. „דער עקר — זאָגט ער — איז דאָס לייענען... דאָס לערנען פאַר זיך. דאָס שאַרפען זיך אַליין דעם מוח... צום רבין דאַרפען מען קומען מיט ספקות, מיט שאלות... מיט „הדבר הקשה"...

„און דער עקר לערנען איז פאַר טאָג... מאימתי...

און ער טהוט זיך זיינס ביי מיינע ליכט אין אַלקיר גאַנצע נעכט, און מיר שאַפט ער אַ חבר, צו לערנען פאַר טאָג אין בית המדרש... אַהיים דערפון שרייב איך נישט. ערשטענס — פויל צום שרייבען בריעף, ביזן היינטיגען טאָג! צווייטענס — עס שמעקט מיט מסירה! דריטענס, אַז „זיי" האָבען מיך אַוועקגעשיקט, איז נישט זייער דאגה... פערדהאַן נאָך אַ פירטענס — און דאָס איז דער עקר — איך בין איהם דאַנקבאַר פאַר'ן חבר. דעם עלטערן חבר האָב איך ליעב בעקומען אהבת נפש. מיט פרייד כאַפּ מיך מיך אַראָב, פיערען פאַר טאָג, פון געלעגער. און לויף צום חבר... און וואַרט אָב זיין קומען מיט יונג-האַרץ-קלאַפּעניש! לערנען לערנען מיר „זבחים", און איך קריעג ליעב, צו ליעב איהם, די סוגיא... אַ יונגער

מאַן, װאָס דערמאַנט מיך מײן פֿעטער שמואל־ליבוש מיט די בלאָהע, טאַנצענדיגע, דינע אָדערליך בײ די שלעפֿען. יענער האָט איך ליעב צו לערנען פֿאַר טאָג. איך בין אַמאָל קראַנק געלעגן בײ דער באָבען אין דער גרױסער שטוב. און יעדען פֿאַרטאָג זיך אײנגעהערט, װי ער לערנט, שטיל, שטיל־זינגענדיג. דער יונגער מאַן, מײן חבר, לערנט אױך האַרציג. די שטימע — װײך, סאַמעטען, פֿערגנבֿיט זיך אַזױ צום האַרץ. און שװאַרצע, שװאַרץ־גלאַנצענדיגע פאות געלאָקטע האָט ער. און כאַפּט אָפּט אַײן עק פּאה אין מױל אַרײן. דורך די רױט־זאַפטיגע ליפּען, צװישען די מילך־װײסע צײהן. און אױגען אונטערן שטערן, הײנט װאָלט איך געזאָגט: „פּײַכט פֿערבענקטע", דעמאָלט: „אַזױנע גוטע, גוטע"... „גוט" און „טרױער" איז דעמאָלט בײ מיר דאָס זעלבע. און באַקען עטװאָס געלבליכע, פֿערשאָטענטע, נור מיט אָבגלאַנצען פֿון די „גוטע" אױגען... אײנמאָל, לױפֿענדיג אַזױ פֿאַר טאָג אין בית־המדרש אַרײן, האָב איך דערזעהען אַ „רוח". ער האָט זיך געװיעגט אין דער לופט, אַראָבהענגענדיג פֿון אַ פֿענסטער אין אַײן אַלט הױז... „נישט דאָ קײן רוח", װײס איך! דאָס האַרץ אָבער קלאַפּט, דאָס בלוט פּולסירט אָבער — איך זעה דאָך פֿאָרט... דאָס האַלט מיך נישט אָב. איך לױף פֿאַרבײ, נישט צום מקום קדוש, נישט צו „זבחים", — איך װײס יעצט בעשטימט — צו מײן „חבר"... זײנע אױגען רופֿען מיך... שפּעטער האָט זיך אױסגעװיזען: עמ'ץ האָט אַרױסגעהאַנגען אַ העמד צו טריקענען... אָבער מײן שרעק, און דער לױן פֿאַר דער שרעק — זײן צערטליכקײט!..

אין עטליכע יאָהר אַרום איז דער יונגער מאַן געקומען קײן זאַמושטש, זוכען פּרנסה. זײן פֿאָטער איז שטענדיג געװען אײן אָרימאַן און געטהון מיט איהם אַ געלד־שדוך, מיט אַ רײכען אַרענדאַר פֿון אַ מוהל. דער פּריץ האָט זיך געענדערט, אָנגעהױבען פֿערלאַנגען הוספות, דאָס געשעפֿט איז ערגער און ערגער געװאָרען, דער מילנער — בדיל הדל. און מײן יונגער־מאַן איז געקומען זעהען זיך עפּיס אַ געשעפֿט, מפרנס צו זײן — זיך, זײן װײב און קינד, און דעם אַלטען שװער מיט'ן הױז־געזינד. אַײן אַנדערער מענש. דאָס פּנים האַרט־בײניג, און די אױגען — דאגת פּרנסה, שרעקיגע דאגת פּרנסה... איך האָב מיט איהם מיט-

ליד און דאָך מייד איך איהם אויס. איך האָב אין האַרצן אַ שײן בילד פון אַ געליעבטען מענש; ביי יעדען טרעפען זיך מיט איהם ווערט דאָס בילד טונקעלער, פערשאָטענטער, און איך וויל עס היטען ווי אַיין אוצר... מייד איך איהם אויס...

שטעה איך אויף, ווי געזאָגט, פיערען פאַר טאָג, און ביינאַכט שלאָף איך ווידער שלעכט. דאָס פעסיל-וואַסער קיהלט מיר דעם קאָפּ; וויל איך איבערדרעהען דאָס געלענער: מיין שוואַרצע רביצין פאַטשט מיט די הענד:

— אַזאַ משוגעת, מיט די פיס צו דער טהיר וויל ער ליגען...

שלאָף איך און שלאָף נישט, און הער אַלץ, וואָס אַרום טהוט זיך. הער איך, ווי ר׳ פנחס׳ל געהט אויף און אָב אין זיין אַלקיר, אָדער סקריפּט מיט דער גענזענער פעדער איבער׳ן פּאַפּיער, אָדער שטעלט זיך אַרויף אויף אַ בענקיל און זוכט אַ ספר אין העננענדיגען וואַנד-שענקיל... אַ ביסל „אנגעריהרט" בין איך שוין, קלער איך, וואָס זוכט ער: אַ „קולא" צי אַ „תמרא"? — געשריבען אָבער האָט ער פשט׳ליך... געוואָלט אַרויסגעבען אַ ספר מיט פשט׳ליך פאַר בר-מצוה׳ס און חתנים... ווי געזאָגט, פערלידען געגאַנגען; די רביצין קלאָגט זיך אַמאָל:

— ער זאָל מיר עס אַמאָל צוהעלפען צו דער אַרבייט...

און ער ענטפערט אין דער דריטער פערזאָן:

— זאָג איהר, אַז איך וועל מיין ספר ענדיגען, וועל איך איהר קויפען פעריל...

די שוואַרצע האָהריגע רביצין, מיט׳ן וואַרצעל (וואָס איך דערזעה ערשט) אויפ׳ן שטערן, רייטעלט זיך פאַר נחת, די אייגאַליך גיבען אַ פינקעל. פעריל האָט אַ יודינע ליעב, תורה — אויך! און גיט זיך, זיך נישט אויסצוגעבען, אַ ווענד אָב צו דער וואַנד... מיין מאַמעס בעוועגונג, נור אַזוי אומגעלומפּערט און (וואָס נאָך מיאוס׳ער איז) אַ כאַפּ דעם פאַרטוך צו דער נאָז.

און אָפט בעקום איך צו הערען, ווי די רביצין רעכענט זיך, ביז שפּעט אין דער נאַכט אַריין, מיט שכנות, מיט וועלכע זי האָט געקויפט און פערקויפט בשותפות אַ מציאה...

הייבען הייבט זיך עס אָן שטיל, זעהר שטיל... גלייך שטילע פייערליך צישען, שלענגליך וואַרפען זיך איבער צישענדיג

(דעמאָלדיגער איינדרוק; וואו איך האָב דעם איסדרוק גענומען, ווייס איך נישט!) און אַלע מאָל: טסס... דאָס יונגעל שלאָפט. אָדער: „וועקט נישט דאָס משוגעת'ל", און „ר' פנחס'ל שרייבט תורה!" פלוצלינג — אַ הויך וואָרט, באַלד אַ גראָבס, און נאָך, און נאָך...

— „גנב'טע, גזלנטע"... אַ קללה אַ שאַרפע... און שטענדיג מיינט מען „מיין" רביצין... און: שאַ, שאַ!

זי גיט נאָך! איהר געלד, זייער נשמה! לאָ'מען נור איהר פנחס'לען נישט וועקען... און דעם „תכשיט", וואָס קען אַהיים שרייבען אַ בריעף...

און עס ווערט רוהיגער... און, נאָך די חשבונות — גלאַט אַ גערייד... מען גענעצט, און עס פעדימט זיך איין אַ שמועס. דאָס מעהרסטע רעדט די רביצין, וואָס זיצט ביים קימען-אויבען, נישט ווייט פון טהיר און מיין געלעגער. און רעדען רעדט זי פון איהר קינפטיגער שנור פעריל און שפעטערן חלק לעולם-הבא — פון איהר ר' פנחס'לען. און — גאַנץ אָפט פון מיר...

דעמאָלט ווער איך אין גאַנצען וואַך. עס אינטערעסירט מיך. איך ווער פון איהר זעהר פיעל געוואָהר און דערמאַנט. איך טהו פיעל זאַכען אונבעוואוסט און פערגעסען פערגעס איך נאָך מעהר.

זי רעד, שטריקענדיג אַ זאָק, אָדער צערינדיג איין אַלט בגד. אַנדערע טהוען דאָס זעלבע; מען געהט נישט פון שטוב אַרויס, אָהן איין אַרבייט אין בוזעם. און אַלע אינטערעסירען זיך מיט מיר, מיט'ן „תכשיט", מיט'ן „משוגעת", מיט „די גרויסע, ברענענדיגע אויגען". „ווי ברענענדיגע הבדלות", האָט איינע פערגלייכט; איך האָב עס גענומען אין „מאָניש" אַריין. און די רביצין רעכענט אים מיינע שגעונות. פערצייהלט, ווי איך רייס אַלץ פון מיר אַראָב. ווי איך שלייף אָב די אָבצאַסען פון די שטיוועל. „אַפילו דאָס היטעל צורייסט ער"...

— אַ וואונדער! אַז אַ יונג לויפט אַרום גאַנצע טעג... ר' פנחס'ל איז דאָך שטענדיג אַ פערטראַכטער, אַזאַ למדן! און איידער ער קוקט זיך אום, והילה איננו! (שקר, ער קוקט זיך גאָר נישט אום!) זוכט מען (אויך זעלטען אמת). וואו געפינט מען איהם? אונטער דער שטאָט. וואו איז ער דער בחור? ביים וואַסער, אויף

דער לאַנקע איסגעצוינען. קוקט אין הימעל אַריין אָדער מיט׳ן פּנים צום גראָז... אָדער רוקט זיך ביז צום ראָד פון דער וואַסער־מיהל (מיין יונגען־מאַנס שווערס אַרענדא). און „אַז ער גיט אַ קאָלער זיך ווייטער? און אַז אַ קוה, וואָס פּאַשעט זיך, וועט איהם געבען אַ כאַפּ אויף די הערנער? — ווער וועט זיין שולדיג?“

און נאָך, און נאָך. אַ מאַסע קליינינגקייטען: דורכגעלאָפען די פּאָדציענע און, מעשה שטן, פערציעפּיט זיך אָן זיין קנאָפּ מנחם־מענדילס בת יחידה׳ס צאָפּ... ווערט אַ געשריי: מזל־טוב! מזל־טוב, חתן כלה! די ווייבערישע צונג האָט דאָך קיין ביינער נישט! געהט דער יונג, שטרעקט אויס די הענד צום מיידעלס קאָפּ — האַלט זיך איהם גלייך פאַר׳ן פּנים און זאָגט: אדרבא, אַ שיין מיידעל! געהערט אַזוינס!..

— און מיינט איהר — געהט מען איבער, נישט אָהן גדלות, צו מיין אָבשטאַמונג! — מיינט איהר „אַבי ווער?“ — פון אַ שטיין אין גאַס געפונען? פון פּאָטערס — ר׳ יודעלס צד — אויסגעווייקט אין תורה, אין גדלות, אין עשירות, ביז צום רבין ר׳ העשיל!..

אַ שפּרונג, ווייל פון דעם צד נישט „בעהאָוועגט“. פאַר דאָס אויספיהרליכער פון דער מאַמעס צד, — זאַמושץ! —

און איך ווער געוואָהר (איבּ אמת), אַז מיין עלטער זיידען פון דער מאַמעס צד האָט מען גערופען „דער סטאַראָסטער“. „ר׳ ליבוש סטאַראָסטער“; איך הייס נאָך איהם — דער משוגענער ליבוש! (איך פאַל דאָך ביי מיר נישט אָב!) און פאַר וואָס האָט מען איהם גערופען סטאַראָסטער? ווייל ער האָט זיך געפיהרט ווי אַ סטאַראָסטא, ווי אַ שררה! געהאַט זיך זיין בעזונדערע שטוב, נישט קיין אַלקיר! רויט געפאַרבטע טיש און בענקליך, געטראָגען זיידענע זאָקען, גערעדט דייטש ווי אַ וואַסער, און אַז עס איז געקומען דער שררה זאַמאָיסקי, דער אַרדינאַט, וואָס האָט זאַמושץ געבויט, פלעגט ער איהם רופען און רעדען מיט איהם פּה־אל־פּה. און נישט: „סלוכיי, זשידקו!“ נור מיט גרויס דרך ארץ...

און די עלטער־באָבע האָט אַ געוועלב געהאַט, אַ גרויס געשעפט פון קאָלאָניאַל סחורה, טאַקי מכל טוב און — מעבר לים... סחורה פון לייפּסק: היינט האָט דאָס געשעפט בירושה מיין פעטער

אינ'ם האַרטען קאַפּעלוש, ווי דערמאָנט — דער שפּעטערער זאַמלער פון מיינע היימיש־געבאַקענע שירים. און אין דעם געוועלב — הערט, וואָס אַ יודענע אַ צדקת קען! — זענען געווען אָבגעטיילט צוויי שופלאָדען: איינס מיט ראָזינקעס, דאָס צווייטע מיט מאַנדלען, פאַר אָרימע לייט. דער גאַנצער פדיון — אויף צדקה! און קומט אַריין איין אייגען קינד און וויל אַ ראָזינקע, קריגט עס איבער די הענדטליך; מוז עס אַריינוואַרפען אין בעזונדערן שופלעדיל פאַר אָרימע לייט אַ גראָשען... אַ פּרוטה... (דעמאָלט נאָך פּרוטות געגאַנגען).

און ווערט שטיל, אָדער איך דרימעל עטוואָס פעסטער איין. בויט זיך אויף פאַר מיר „מיין" און מיין זאַמאָיסקי'ס זאַמושץ — דאָס קליינע פּאַריז. און, ווי דערמאָנט, אויסגעמישט מיט'ן עלטערן זאַמושץ, פון וועלכען איך האָב קינדווייז געהערט.

און איך זעה זאַמושץ נאָך אַלס פעסטונג אין איהר מאַכט, פּראַכט און אַרומגעוואָרפענער שרעק... אַרום — נישט פערלאָזטע, נישט אָבגעשיטע, נישט אָבגעשטאָכענע וואַלען; צווישען וואַלען און וואַלען — פּאָסען מיט וואַסער; טיעף, קלאָר וואַסער... אַ זעלנער, פון אַ דאָרף אין טיעף רוסלאַנד, האָט זיך אַמאָל אַהיים פערבענקט, ענטלאָפען פון קאַזאַרמע, געוואָלט אַריבערשווימען דאָס וואַסער, צו שווערע שטיוועל געהאַט, און — דערטרונקען געוואָרען. אַרום, אויף די וואַלען — אַרמאַטען, קאַרטעציען, דריי־ און פיער־עקען מיט קוילען, — מען טאָר אויף זיי נישט ווייזען מיט אַ פינגער! עס געהט אויף און אָב אויף דער וואַך אַ בעוואָפענטער זעלנער, און ניט מען אַ ווייז מיט אַ פינגער — „פיף־פאַף!", געשאָסען, און לית־דין ולית־דיין! ס'קומט אַזוי!

די בראָמען זענען נאָך פרומען. אין דער פריה בלאָזט אַ טראָמפּייט, עפענט מען. פאַרנאַכט שפּיעלט מען „זאָריס" — פערמאַכט מען... די לובלינער בראָם איז ווי־זאַ־ווי צו די בית־המדרש־פענסטער... צווישען דער וואַך אין דער בראָם איז פאַרהאַן אַ זעלנער אַ קאַנטאָניסט.... אַ גאַנצען טאָג ליגט ער אין דרויסען, מיט די אויגען פערקוקט און די אויערן אויסגעשפּיצט צו די בית־המדרש־פענסטער צו... נאָך זאָריס, אַז די וואַך געהט

אויף און אָב, פֿערגנבֿ'עט זיך דער קאַנטאָניסט אין בית־המדרש אַריין און זעצט זיך לערנען...

מען האָט אים אַמאָל געכאַפּט, אויפֿ'ן פּלאַץ, צווישען וואַך און בית המדרש, „סקוואָז סטראָי" געטריבען... בלוט האָט געשפּריצט, ער האָט קיין קרעכץ נישט געטהון... מיט'ן איינע־שפּאַרטען שווייגען דעם אָפֿיציער, וואָס איז דערפֿיי געשטאַנען, אין צאָרן אַריין געבראַכט: וואָט זשיד! אַ קאָמאַנדיער געטהון: זשיוועי, רעביאַטאַ! האָט זיך ערשט אָנגעהויבען אַ שמייסעניש... ווי אין די „דריי מתנות"... אין בית המדרש האָט מען געחלשט... די קלאָג אין עזרת נשים, וואו ווייבער זענען זיך צוזאַמענגעלאָפען, איז אין לשער — „כל נדרי" איז גאָר נישט!

אַכציג ריטער האָט ער בעקומען און פֿערשוואונדען... ערגיץ פֿערשיקט געוואָרען...

און איבער די „וואַסערן" פֿון די פּאָסען, הינטער אַלע דריי בראָמען, — דריי אייזערנע הענגעל־בריקען אויף קייטען... פֿאַר'ן עפֿענען די בראָם לאָזט מען זיי אַראָב, פֿאַר'ן פֿערמאַכען ווערען זיי אויפֿגעהויבען...

פּלוצלונג ענדערט זיך דאָס בילד, און איך זעה „שעלמעווען" אַ פֿערזינדיגטען אין מיט'ן מאַרק... איך בין נאָך אַ קינד, געה אַהיים פֿון דרדקי־חדר און קען אַהיים נישט קומען. „מען וועט שעלמעווען"...

אין מיט'ן מאַרק שטעהט אַ טיש, אויפֿ'ן טיש ברענט, אין עפּיס אַ כלי, אַ פֿייעריל. אויפֿ'ן טיש שטעהט דער האַלב נאַקיטער פֿערזינדיגטער... ביי'ן איהם — דער היצעל (הונד־שלעגער, תליין). ער האַלט מיט דער לינקער צו דעם זינדיגען, און אין דער רעכטער — אַ הילצערנע שטוהל פֿון אַ חתימה, וואָס גליהט אין פֿייער... עפּיס אַ מיאוס שרעקליך וואָרט שטעהט אויף דער חתימה. גנבֿ, צי רוצח... איך געדענק נישט... אַרום טיש — דער גאַרניזאָן מיט דער מוזיק, אַרום מיליטער מיט דער מוזיק — עולם... שטאָט־לייט. „מיעשטשאַנים" פֿון די פֿאָרשטעט — קינד און קייט, אפֿילו פֿייערן מיט פֿייערטים, וואָס זענען צופֿעליג פֿון דאָרף געקומען. דער מאַרק — געפּראָפּט. פֿול קעפּ — די פֿענסטער, פֿול דעם אַפּטייקערס באַלקאָן... קליינע מענשאליך — אויף די דעכער, אַרום

די קימענס*. „דודל גנבֿ" קריכט אַרויף אויף אַ בלעכענע רינע... מען בעמערקט עס:

— די רינע וועט זיך אָפּרייסען!

שפּרינגט ער אַראָפּ, ווי אַ קאַץ...

פּלוצלינג — אַ שטילקייט פֿון פֿאַר שופר בלאָזען, דער היצעל־כּאַפּט אַהיים די חתימה, די מוזיק גיט אַ שמעטער, די חתימה ווערט צוגעלעגט צום זינדיגענס שטערן, דערנאָך צום נאַקיטען עלענבויגען...

ווערט מיר פּלוצלונג קאַלט, כ'ציה אַרויף די קאָלדרע. איך ציטער אין גאַנצען, עפּיס אַ האַנד (אַ האַרטע, דער רביצינס) טאַפּט מיר דעם שטערן...

— פּנחס'ל, פּנחס'ל... היץ האָט ער!

— — — — — — .

געזונד געוואָרען, צום זמן איז קיין סך נישט געבליבען, שיקט מען מיך אָפּ, ר' פּנחס'ל דאַרף סיי ווי סיי פּאָהרען כּשר'ן מיהלען אויף פּסח. און אַזאַ תּלמיד דאַרף ער נישט. פֿון מיין קרענק אָבער פּערציילט מען נישט, און מען שיקט מיך אָפּ מיט אַ גאַנץ פּעקיל מסירות. „עס איז פֿון מיר נישט אויסצוהאַלטען. אמת משוגע". פּאַקטיש, וואָס מען האָט געמסרט, געדענק איך נישט. עס האָט מיך בּאַלד נישט אינטערעסירט, אָבער וואָרט בּיי חאָרט פֿאַלש. מיך צו פּערטיידיגען האָב איך קיין צונג נישט אין מויל. דער טאַטע שרייט אַ ביסעל, וועט ער זיך אויס־שרייען. די מאַמע וויל אַ ביסעל וויינען, וואַרפט אָבער אויף מיר אַ בליק, זעהט מיין רוהיגקייט און ציהט צוריק די טרערען; דאַכט זיך, אונבעוואוסט איבערציינט, אַז — נישט קשה...

אין בית המדרש רעדט מען אַ ביסל. דערנאָך אינטערעסירט מען זיך מעהר צו וויסען, וואָס און ווער ר' פּנחס'ל איז... איך ווייס נישט, וואָס צו זאָגען. כּמעט איהם נישט געזעהען אָדער פּערגעסען.

— וואָס האָט ער מיט דיר געלערנט?

דאַכט זיך, גאָר נישט...

* אויך „דריי מתנות"

און עס גליסט זיך נישט דערמאַנען. גוט, אַז אויס־געלייזט, פריי געוואָרען...

אָבער נישט אויף לאַנג. „וועסט לערנען אין דער היים" — (שלעכט!) „אַ פּאָר שעה אין טאָג" (אה!) ביי ר' אברהם יהושע... דה אין... מען רופט מיר אָן אַ חבר, מיט וועלכען איך האָב ווירקליך אַ קורצע צייט געלערנט, און קען מיך יעצט בשום אופן נישט דערמאַנען, נישט מיין חבר'ס נאָמען, נישט זיין געשטאַלט, און נישט וואָס מיר האָבען צוזאַמען געלערנט. בכלל פליהען מיר אין קאָפּ אַרום גאַנצע סוגיות, גמרא־שטיקער, אָבער ביי וועמען געלערנט און ווען? געדענק איך נישט.

ר' אברהם יהושע איז פריהער דיין געווען. פאַר וואָס איז ער אויס דיין געוואָרען? אַז איך פרעג, פערשווייגט מען. האָט אַפילו קיין גליק נישט צו בוררות. מען נעמט איהם נישט גערן. אַ „דריי־קאָפּ!" זאָגט מען. אַ למדן איז ער. פון די גריבלער, און האַלט פון אייגענעם קאָפּ עולם ומלואו... פון אויבען־אויף — אַ גרויסער ירא שמים. נור עפּיס גלויבט זיך נישט... אַ קורצזיכטיגער, לאַנג־קעפּיגער, פערטאַביקטער ייד אין איין אַלט ספּאָדיקיל מיט לעצליך. ביי אונז אין שטוב הענגען צוויי פּאָרטרעטען, פון טאַטען צופעליג ערגיץ אויף אַ ליציטאַציע געקויפט, נאַפּאָלעאָן דער דריטער און זיין ווייב — די יפהפיה, די קיסר'טע עאָגעניע. הענגען מיר איבער די יפהפיה איפּ'ן ירא־שמים'ס זייט. וואַרפט ער אַ בליק, ווענד איהם ראש אָפּ און קוקט שוין נור צו דער קעגענאיבערדיגער וואַנד, וואו מיר האָבען געטווישט און אויפגעהאַנגען נאַפּאָלעאָנען. צו מאָרגענס — הענגט עאָגעניע צוריק אויף איהר אָרט... ער ברידעט ווידער זיך אָב, קוקט שוין נישט אויף די ווענד...

קומט אָבער צו „קענטעגישען", קריכט שוין זיין גאוה אַרויס פון דער שייט אין גאַנצען.

שפּראַכען? הבלים! ווען ער זאָל וועלען קענען אַ שפּראַך, נעמט ער אַ ווערטערבוך און לערנט עס אויס, אין אַ חודש צייט, אויסענווייניג, קען ער די שפּראַך...

— און אייערע חכמות!

— רבי, ווי אַזוי, למשל, קען מען וויסען, ווי ווייט עס איז פון אונז די זון?

תיזק:

„מען נעמט אַ ליכט, מען מעסט אויס די הייך מיט דער ברייט — דעם גאַנצען פערנעם פון פלעמיל. דערנאָך נעמט מען און מען רוקט פאַמעליך, פאַמעליך פון זיך אָב דאָס ליכט, למשל: אויף ד' אמות, און מען מעסט איבער... זעהט מען, אַז דאָס פלעמיל איז, אויף ד' אמות, אויף אַזוי פיעל און אַזוי פיעל קלענער געוואָרען, ווייסט מען, אַז אויף ד' אמות ווערט אַ פלע-מיל אויף אַזוי פיעל און אַזוי פיעל קלענער. טהיילט מען דעם מהלך צו דער זון אויף ד' אמות, אַ פשוט'ער חלוק, און מען טאָפּעלט מיט דער צאָהל פון קלענער ווערען... אַ פשוט'ער כפל"...

פלאַצען מיר אַרויס מיט אַ געלעכטער:

— און ווי מעסט מען דעם מהלך פון דער זון?

איך פשוט, און נעמט אַ שמעק טאַביק: אַ פשוט'ער חשבון, נור פערקעהרט... אַז מען ווייסט, ווי גרויס די זון איז און ווי קליין זי זעהט אויס, דאָס מעסט מען שוין מיט'ן אויג — — —

— — — — — — —

עס הילפט אַ ניי געלעכטער. בעליידיגט, פערשווייגט ער און נעמט זיך צום לערנען.

דער ויכוח שמעקט, ווי איהר האָט געווים בעמערקט, מיט „בערנשטיין"...

ווי קומען מיר צו בערנשטיין?

„הנצנים נראו בארץ!" — עס שמעקט שוין אין „קליין פאַ-ריז" מיט השכלה...

דערפון אין די ווייטערע פרקים!

השכלה. אַ בלבול. אברהם מאַנים. צוריק השכלה.

„הנצנים נראו בארץ“ — עס הייבט אָן שפּראָצען אין פּוילן־לאַנד.

און דאַרפֿען זיך בעווייזען נייע שפּראָצונגען, איז (נאַטיר־ליך, אויסער וואַרשוי), זאַמושץ די שטאָדט מיט פֿולען רעכט אויף בכורים!

דער געברויך וועט זיין!

אַפילו ראש־חדש רעטעכליך בעווייזען זיך ביי אונז (אַזוי ריהמט מען זיך) פריהער ווי אומעטום, אַזוי שפּעטער אַלע פּראָווינצען. מעגליך, ווי עס פֿאַלט מיר יעצט איין, אַז דאַרום רופט מען אונז, ווי שוין דערמאָנט: „זאַמושצער פרעסער!“

די השכלה, אַז זי וועט זיך בעווייזען, וועט ביי אונז קיין אַסימילאַטאָרישע פאַרבען נישט טראָגען. עס קען ביי אונז טאָגען. עס קען זיין, אַז גאָלדענפאַדען האָט רעכט, קלאַפּענ־דיג אין די לאָדען: עס איז שוין לאַנג טאָג! מען דאַרף, עס איז שוין צייט אַרויסצוגעהן אין גאַס. אָבער אין גאַס וואַרטען אויף אונז די אומות העולם נישט, פון געארמט שפּאַצירען און געמיינזאַמע פאַראָוואָדען איז דערווייל ביי אונז נישט וואָס צו רעדען...

קליין פּאַריז איז אַ בעזונדער, שאַרף־אָבגעגרעניצט וועלטיל.

עס פֿאַלט גאָר נישט איין, זיך מיט עמיצען צו מישען, און עס איז נישטאָ מיט וועמען!

אַ בעזונדער יודיש־בעל־בתיש קעניגרייך. אַ פּיער־עקיגער מאַרק (אונטערגאַסען קומען צו שפּעטער) מיט אַ שתי וערב פון צוויי ברוקירטע גאַסען. שטעלט איהר אייך, למשל, אין מיט שטאָט, אויפ'ן פּונקט, וואו די ברוקירטע גאַסען לויפען זיך צוזאַמען, מיט'ן געזיכט צום מאַגיסטראַט מיט'ן זייגער־טהורם, — האָט

אידר אַרום זיך די גאַנצע, שאַרף אָבגעגרעניצטע, רוהיג-בעל־בתישע מלוכה.

האָט אידר: פאַר זיך — אַ שמאָל געסיל צום טאַרג; פון טאַרג — אויך אַ שמאָלס, צו דער לובלינער בראָם.

רעכטס, עטוואָס אונטער זיך — די לעמבערגער בראָם... אַמאָל — נ אָ ה נ ט געווען לעמבערג. היינט דאַרף מען אַיין אויסלענדישען פּאַס, אַהין צו קומען. מיר זענען יוצא מיט טאָמאַשאָח, פון פאַר דער גרעניץ, אין דער רעזידענץ פון „ש מ ע י ש ר א ל“.

צווישען ביידע בראָמען, אין און איבערן וואַל — קאַזאַרמען. קאָשאַרען גרויסע, פעסטע, מיט רויטע ציגעל בעזעצטע, געדעקט מיט אַייזען.

לינקס, פיהרט די ברוקאָוואַנע גאַס צום שלאָס. אַ גערטיל, פון דער שטאָדט זייט — אָפען, הינטען — דרייקאַנטיג אַרומגעמויערט מיט הייזער, וואו די אָפיציערען וואָהנען. צווי דורכגענג, נישט ווַעדר צוגענגליכע, צווישען די הייזער, ביי די ווינקעל, וואָס פיהרען צו'ן אַ פּאָסע אַראָב, צום צעך-הויז, צום פּלאַץ פ'ן קוילען און האַרמאַטען, און דאָס אַלץ לויפט צו צום קאַסעמאַט ביי דער שעברשינער בראָם, וואָס אידר האָט אונטער זיך, לינקס, — אויף דער זעלבער, האַלב רונדער ליניע, — דאָס שמאָלע וועגיל, צום סמאָטריטעלס הויז, צום טייך; דער אָפיציערען-קלוב — די בלאַגאָראָדנאָיע סאָבראַניע. — פאַר'ן קלוב — די רייטשוהל, און ווייטער, ביז דער לעמבערגער בראָם ווידער — וואָלען, קאַזיאָנע געביידען א. ד. ג.

אַרום געקרייד...

ווערען האָבען מיר אין שטאָט פון פּאָליאַקען?

דעם אַפּטייקער, וואָס פערקויפט מיט אַ שטיל-שטאָלצער אַיינגעהאַלטענקייט פון איין אָבגעקומענעם שררה — מעדיקאַמענטען (דאָס מעהרסטע געהט „וויענער-טרענקעל“ און ביטער-וואַסער) און זיצט זיך, אויב ער האָט צייט, ביי זיך, אויפ'ן גאַניקעל אין מאַרק אַריין, און בלעטערט אַ בוך מיט בילדער פון אַלט-פּוילישע מלכים. זענען די שויבען-טהירען אין שטוב אַריין אָפען, הערט זיך פון דאָרט די פּיאַנע. דאָס ווייב און צוויי טעכטער שפּיעלען. זענען דאָס ווייב מיט ביידע טעכטער העסליך, ווי דריי אויסגעצויגענע

שוואַרצע נעכט, און שפּילען נישט שען. — דער זוהן זיינער, וואָס וועט איהם אַמאָל פערטרעטען, שטודיערט נאָך ערגיץ.

דעם קימענקעהרער־מייסטער, וואָס וואָהנט אין הייזעל מיט׳ן גרויסען הויף לעבען דער רייטשוהל; פערברענגט די ווינטער־אָבענדען שפּילענדיג מיט׳ן ווייב. (קיין קינדער נישט דאָ, ווע־ניגסטענס — אויפ׳ן אָרט) אין טערטיל־מערטיל. זעצט און פּלאַנצט פריהלינגס־צייט זיין גערטיל אין הויף, און בעווייזט ער זיך זומער אַמאָל אין מאַרק, אויף דער פּאָדציענע, בליהען איהם די אייגאַליך, רייטלען זיך די בעקאַליך, און מאַכען מאַכט ער טריטליך, ווי אויף ריסאָרען; ווייכע, האַלב־רונד געהויבענע, — ווייכט מען איהם; האָט אַ שוואַכקייט — זיך צו קושען! נישט זיין שולד; נור זיין „בעהאַלטען" ווייבס, וואָס קיינער זעהט פאַר די אויגען נישט! אַזאַ ווישניאַק שטעלט זי איהם. „א—ל—פ—ה מעט"; רעד אַ פּאָר ווערטער יודיש!

דעם דאָקטאָר סקרשינסקי, דעם גוט־האַרציגען, נאָר לע־בעדליך צאָרניג־שוימענדיגען אַלטען „אינטעליגענט" — אויך — אַ ווייב און דריי טעכטער, איך — שוואַרצע נעכט. און ער אַליין — אויסגעוועבט. נאָכען עקזאַמען דאָס בוך פערמאַכט און מעהר נישט געעפענט. פערזאָרגט זיין פּאַך, געדענקט אויסענווייניג, קומט אין שפּיטאָל אַריין, געהט דורך צווישען די צוויי רייהען בעטען, וואַרפט אַ בליק, הייסט ווייזען און בעקוקט די צונג, — רעכטס, צוריק־צו וועגס — לינקס, און לאָזט זיך אין קאַנצעליי אַריין. דער פעלשער נאָך, קומט צום טיש, פערשרייבט מיט אימעפּט עטליכע דרייסיג רעצעפּטען מיט אַמאָל און — „מאַש, פּשאַקרעוו"; גיט איבער דעם פעלשער...

וואָס עס איז געשעהען אין דער מעדיצין נאָך זיין עקזאַ־זאַמען, — נישט זיין זאַך. שפּעטער, אַז מיין רייכע קאַלטע מוהמע, מיט די ברילאַנטען אין די אויערן, מיט׳ן קעלנעריל, איבגע־נייט מיט פּעריל, י. מ...׳ס קליין שמייכעלדיג ווייבעל, וועט קראַנק ווערען, און מען וועט אַראָפּברענגען אויף אַ קאָנסיליום אַ בעריהמטהייט פון וואַרשוי, און די בעריהמטהייט וועט אויסהערען דאָס האַרץ, — וועט זיך סקרשינסקי נישט איינהאַלטען, כאַפּען די פּלאַכע האַנד פאַר׳ן מויל און אַרויספּלאַצען מיט אַ געלעכטער;

י. ל. פרץ אין זיין געבורט-שטאָט זאַמאָשץ אין יאָ״ 1913

— קאָלעגאָ, דו גלויבסט איך אין די שוואַרצע קונצען? וועמען נאָך?

איך געדענק נישט מעהר. אַ שבת־גוי? דאַכט זיך, גאָר אַ שבת־גויע...

עפּיס אַ „לאַפּיי" — אַזוי רופט מען איין אַלטע, נישט־גאַניץ־ביים־שׂכל'דיגע, גראָהע, אַזוי גערופענע „לאַפּיי", וואָס געהט איבער דער שטאָט נישט איפ'ן גאַנצען געשטעל פון פוס, נור איף די שפּיץ פינגער, מיט די פוס־באַלען קאַפּויער, מיט'ן גראָהען קאָפּ, וואַסערדיגע אויגען און האַלב אָפענעם מויל, מיט צוויי קרומע צייהן, און מיט'ן קאָפּ אַרויף, גלייך — צום הימעל מיט אַ טעמפּע טענה: צו וואָס האָסט דו מיך בעשאַפען? צו וואַשען פּאָדלוגים? — בין איך אָבער נישט זיכער, צי איז לאַפּיי נישט קיין יודיש קינד...

וואָס נאָך? איף דער לאַנגער פּאָדציענע זיצען אַלטע גוי'עס, ביי שטעלען פון דינע, שוואַרצע קעלבאַסים און חזיר־פעטס... אין דער טיעף פון דער לינקער פּאָדציענע צום מאַגיסטראַט — אַ קריסטליך הויז פאַר אַלטע; שיטען זיך אַמאָל פון דאָרט אַרוים אַלטע גוי'עס (מענער זעהט מען נישט), געהויקערטע, בלינדליכע, געבויגענע, שוואַרץ געקליידטע, מיט שוואַרצע ציפּקים איף די קעפּ, שוואַרצע קרייצען איף דער ברוסט, שוואַרצע „פּאַציאָרקים" איף שוואַרצע שנירליך — איפ'ן האַלז. און עס געהט, און שטאָלפּערט, און ברומט עפּיס בייזליך, און מורמעלט עפּיס — צום קלויסטער צו און צוריק....

איין אָפטער גאַסט אין שטאָט איז: „דיעדע". אַ מולער פון פאָרשטאָט. אַ הויכער, שטענדיג שכור, שטענדיג שלעכט געגאָלט, אַ האָדריג געל פּנים, ווי איין ערשט אָבגעשניטען פעלד, — געהט איבער די פּאָדציענעס, מיט די פערנעפּעלטע אויגען, עפּיס אין דער לופט זוכענדיג, גלייך, פאַר זיך, און קרועה־בלועה, אָבגעריסענע ליינוואַנד... שטאָלפּערט מיט די לאַנגע קרומע פיס, אָבער וואָס עס ליגט איף דער פּאָדלאָגע, פערציפּעט מיט די אומגעלמפּערטע הענד בייגעל און אויבס איף די שטעלען, און שילט מיט שוים איבער'ן מויל, און קיינער הערט נישט וועמען. מען זאָגט: ווייב און קינד, וואָס האָבען איהם זיין געלד, וואָס ער האָט

מיט מילעדיי פערדיענט, אז ער איז אַ שכור געוואָרען, צוגע-
נומען; מיט'ן הויז, מיט אַ שטיק-פעלד, און איהם אַליין געלאָזט
הפקר...

רעכטע פריצים האָב'מיר נישט. איין אָרדינאַט זאַמיאָסקי,
ווייזט ער זיך נישט... קומט, זאָגט מען, אַמאָל אויף „קבר אָבות"
אין ווייסען קלויסטער אַריין, וואו זיי ליגען אין אייזערנע,
שטאָלערנע, בראָנז- און זילבערנע טרומנים אין די קעלער, און
הענגען אין דער הייך אין קלויסטער אַלס פּאָרטרעטען אין דעליעס,
מיט אַ מין שטריימליך אויף די קעפּ און געלע שטיוועל אויף די פיס.
אָפט קומען זיינע פּאָסעסאָרען. אַמאָל, זאָגט מען, זענען עס יודען
געווען, איינציגווייז אַרויסגעשטופּט, איין י. מ. בייין אַ פּאָסעסיע
געבליבען. קומען זיי אַמאָל אויף רייט-און פעלד-וועגעליך, קויפען
עפּיס איין, מענער — אין די אייזען-געשעפטען, די פרויען —
אין קאָלאָניאַל-האַנדלען, אַמאָל אויך אין איינציגען מאָדע-מאַגאַזין,
וואָס עס האַלט אַ יודישע אַלמנה מיט צוויי דיקע איבערגעוואַקסענע
טעכטער (אויף וועלכע מען רעד; אָפיציערען קומען אַריין) און—
עסען אַמאָל אַ מיטאָג אין ק—נ'ס ווייןהאַנדעל אויף דער „ברוי-
קאָוואַנע" גאַס.

בלייבט דאָס פייערן-פאָלק אַרום... וואָס קומט זונטאָג איפּ'ן
מאַרק, זונטאָג און יעדער חגא נאָך אין קלויסטער אַריין. — אַ שטיל
אונטערטעניג פאָלק... ערשט פון דער „פּאַנשצינא" בעפרייט; די
אַלטע בענקען נאָך נאָך איהר, ווי מיר אַמאָל, נאָך מצרים צום פליייש-
טאָפּ, די יונגע — ווייסען נאָך נישט, מיט דער פרייהייט וואָס צו טהון,
לעבען נאָך אונטער דער השפעה פון די אַלטע, פון וועלכע מען
קריגט נאָך פּעטש, איב מען גריסט נישט דעם פּריץ מיט'ן קאָפּ
צו דער ערד, אָהן אַ היטעל, צו די קניהען צופאַלענדיג... אין שטאָט
זענען זיי עפּיס אָבהענדיג, אונרוהיג-שרעקיג, קאָמיש-שטאָלפּערנדיג
אויף טרעפּ. געפעהרליך ווערען די יונגע לייט נור דאַן, ווען זיי
קומען צו דער „סובראָווויזיע" — בין המצרים: צוגענומען, פון
דאָרף-רעזשים בעפרייט, אין מיליטערישע נאָך נישט אַריין, — מאַכט
מען „סיקצעסען", אַרים אַ יוד בייין אַ פּאה, אַ לאָפּ אַ בייגעל ביי'ן
אַ דיצערין; איסגעהאַקט אַ שויב אין שענק... און ווידער שטיל און
מיט דרך ארץ פאַר'ן יוד, וואָס איז ערשט נישט לאַנג געשטאַנען צווי-

שען איהם און דעם פּריץ. אין דאָרף איז מען מיט מאָשקען „כּל ולך". אָהן איהם גערהט מען צו קיין רופא נישט, ראָט מען זיך מיט קיין אַדוואָקאַט נישט, — און ער איז אויך אָפּט דער בורר אין דאָרף...

מיט'ן „חם" זיך אַסימילירען?

בלייבּט דאָס מיליטער אין שטאָט.

דעם סאָלדאַט לאָזט מען אַפּילו נישט איבּער דער פּאָרציענע. „אַ מזיק, לקחנ'ט מיט די אויגען"... די אונטעראָפיציע־רען, די פעלדפעבעלס, שוין לייטישער, זיצען בּיי מענדיל שענקער אין בּעזונדערן אַלקער און לאָזען זיך שמעקען די יודישע פּופּיקליך מיט די העלזליך, וואָס ווערען דאָרט געבּראָטען. פערטרינקען זיי מיט י"ש און — רעדען אָן די טאָכטער צו שמד... קוים בּעפרייט זי...

קיין „געזעלשאַפט" איז דאָס מיליטער נישט...

בּלייבּען די אָפיציערען...

מיט זיי האָט מען שוין מגע ומשא... זיי טרינקען ווײַן בּיי ק—נ'ען אין ווײַן־הויז, צובּרעכען נאָכ'ן טרינקען די גלעזער, קריצען אויס זייערע נעמען מיט די דימענטענע פינגערליך אויפ'ן גרויסען שפּיגעל אין דער מאַכּאָגענער רעם; אויף די שויבּען פון פענסטער... זיי בּאָרגען ק—נ'ס קליינער, בּלאָנדער, שטילער טאָכטער רוסישע בּיכליך... זיי „בּיוען" זעהר אָפט, נאָכפרעגענדיג אויף די ווייבּער אָדער „גלאַט אַזוי" אין דערמאָנטען מאָדע־מאַגאַזין פון דער אלמנה מיט די צוויי בּוגרת'ן און (וואָס איך האָבּ נאָך נישט דערמאַנט) דעם זוהן — יונה'ציע...

אויף די טעכטער, ווי געזאָגט, רעדט מען... זיי זענען אויך דער יצר־הרע פון נישט איין ישיבה בּחור: „ווען אַ גרויסער, קנאַקענדיגער פּראָסט, ווען מען פאָהרט מיט איינע פון זיי, אַליין אויף איינם וועלבּע, אַליין אין אַ בּויד... קאַלט, זי מוז זיך צורוקען... נעהנטער, נעהנטער..." און יונה'ציע — מוקצה מחמת מאוס... אַ דיקער, אַיין אַראָבּגעזעצטער, אַ רויט פּרצוף, אַ געגאָלטע מאָרדע, האַלט אין איין אויסקראַצען זיך מיט די נעגיל די ווינפערליך פון דער געגאָלטער מאָרדע... „שילאַטען־שמש" בּיי די אָפיציערען, טראָגט „בּריוועליך" און חבר'ט זיך מיט דיענסט־מיידען...

— פוי! און שטילערהייט — אַ בּיסל מקנא...

סיי ווי סיי — אַ פרעמדע וועלט. און דאָך עס הויבט זיך אָן שפינען אַ שטיקל בעציהונג... נישט חס ושלום קעגן פּאָלאַקן... פּאָלאַקן זענען מיר הייסע! ווי לאַנג איז, ווי מיר האָבן תהלים געזאָגט פאַר׳ן נצחון פון דער צווייטער מרידה?!

קיין פּוילישע חיל, קיין בעוואָפנטען פּאָלאַק האָב׳מיר פאַר די אייגן נישט געזעהן. פון לעמבערג איז אַ געהיימע דעפּעשע געקומען (דער פּאָסט-קאַסטען איז אַ לאָך אין מויער פון אַ פּאָדציענע-אַרקאַדע), אַז זאַמושץ איז גענומען; עס איז אַפילו נישט בעלעגערט געווען. אַפילו פון זייגער-גאַניקעל האָט מען אַרום און אַרום קיין בעוואָפנעטן פּאָלאַק נישט געזעהן... זענען מיר יונגליך, חדר און בית-המדרש-יונגליך, פּוילישע חיל געווען! און אין גאַנצען איין איינציגען שונא געהאַט: אַ בחור, ערשט פון ביאַליסטאָק צו׳ן אַ פעטער געקומען; אַ בלינדען אויף איין אויג. האָב׳מיר איהם טאַקי שיער נישט אויסגעקראַצט דאָס צווייטע, אין אַזוי איין מאָל, די ביינער געבראָכען, אַז ער איז חדשים לאַנג געלעגען און קוים זיך אויסגעלעקט... און ווער איז דער פּוילישער נאַציעלניק פּאָוויאַטו? ווער שיקט אַרויס אין וואַלד אַריין ברויט מיט קליידער צוזאַמענגעקליבענע, און אַמאָל אויך אַ ביסל אַמוניציע, פון צעך-הויז געגנב׳עט? י. מ.׳ס אַ [פּערלאָרענער] זוהן... וואָס האָט איהם טאַקי, דעם פאָטער, אַז מען האָט איהם, צוריק פאָהרענדיג פון וואַרשוי, אין וואַלד געכאַפּט, אין קעשענע אַ רוסישען פּאַס געפונען, און אין די שטיוועל — אַ קאָנטראַקט צוצושטעלען היי און האָבער פאַר קאָזאַקען — פון דער תליה אַראָבגענומען! גראָד אָנגעקומען....

און פונדעסטוועגען — פּאָדריאַדען! מען טרעפט זיך מיט אָפיציערען אין רייטשוהל... יודישע טעכטער זענען חנו׳דיג... אַ ביסעל אַ רוסיש באָרגט מען... אַפילו מיך הייבט מען אָן צו לערנען רוסיש... נאָך „פּקד-פּקדתי״, נאָך „אָלענדאָרף״ אויף דייטש, מוז איך ענטלויפען פון גרעטשס גראַמאַטיק, און פון לעהרערס (אַ „שרייבער״ אין פּאָלק) מויל, פון וועלכען עס יאָגט „סיבוכא״...

עס שפּינט זיך עפּיס, און פּלוצלינג — דאָס שפּינוועבס רייסט זיך אָבער איבער!

געקומען אַ בלבול!

— — — — — —

צווישען אונז אין די אָפיציערען שטעלט זיך אַ וואַנד און זי וואַקסט...

אין גערטיל פאַר'ן שלאָס, וואו די אָפיציערען וואָהנען, שטעהט, צווישען די קליינע גרינע ביימליך, די קאַסע פון פאָלק. בעוואַכט, פערשטעהט זיך, פון אַ זעלנער, אין שווערד און ביקס בעוואָפענט. קומט ווער אין זיינע ד' אמות — שיעסט ער!

אין איינמאָל, פאַר־טאָג, מען קומט איהם אָבוועקסלען, מיין סאָלדאַט מיט'ן קיווער, מיט'ן גאַנצען געווער ליגט אין אַ זאַק געבונדען. די קאַסע — אויפגעבראָכען, דאָס אַייזערנע קעסטיל מיט'ן געלד — פערשוואונדען!

דאָס אַייזערנע קעסטיל געפינט דעם זעלבען טאָג אַ פייער אונטער דער שטאָדט, אויפגעשלאָגען און אין גראָז אַריינגעוואָרפען.

ווייס די גאַנצע שטאָט, וואָס דאָס אַלץ בעטייט:

דער פאָלקאָווניק — איין אַלטער מאַן, לאַנגע שפיציגע וואָנסען, אַ געגאָלטער אַלטער קאָפּ, טריפענדיגע אויגאליך, אַ נאָזגעשלעפטער פוס, — דער פאָלקאָווניק האָט אַ יונג ווייב: מילך און בלוט און אַ „וואהלע” — רייט אויף פערד, טרינקט שאַמפּאַניער, קלייבט זיך אין לובלין און אין וואַרשוי, ווערט פערשוואונדען אויף גאַנצע מעת לעת'ן אין וועלדער אויף פיקניקס... אין דריי יונגע אָפיציערען, וואָס דרעהען זיך אַרום איהר — מאַכען חובות... שטעלען אויס וועקסאַליך... צום טערמין טוישט מען די וועקסאַליך... און אַזוי לאַנג ווערט געטוישט, ביז מען מוז אַמאָל צאָהלען...

פאַר זיי האָט זיך דער צאַסאָוואָי, אַ פרישער סאָלדאַט פון קאָסטראָמאַ, אַ פויערן־יונג — געקאָנט דערשרעקען...

די שטאָט ווייסט, אָבער נישט דער שלאָס! בפרט, אַז איינער פון די דריי לעב־יונגען איז דער אודיטאָר אין פאָלק...

דעם קאָסטראָמער גבור וואַרפט מען קודם כל אין קאַסעמאַט אַריין... איבערן וועג פאַלען אויפ'ן האַלב דערשטיקטען, פאַר שרעק האַלב טויטען סאָלדאַט קלעפ ווי האָגעל, מיט די שווערדען, מיט די קאָלבים — פערשוועכט דעם כבוד פון גאַנצען פאָלק!

פון דער גאַנצער אַרמעע! דער שלאָס קלערט אַלץ: וואָס טהוט מען? איז דער סאָלדאַט שוין צוויי טעג אויף ברויט און וואַסער, נאָר אָהן ברויט און וואַסער... און ערשט צום דריטען טאָג בע־ווייזט זיך אונזער אודיטאָר אין דער בעגלייטונג פון סאָלדאַטען מיט ריטער... מען שמייסט, און דער אודיטאָר פרעגט און פערשרייבט...

דער סאָלדאַט זאָגט: ידישע גנבים... געקומען פּלוצלינג... בּאָרוויסע... דעם זאַק פון הינטען פּערוואָרפען... ער האָט זיי קיינ־מאָל פריהער נישט געזעהן... נור יודען... באָרד און פאות... און — —

פערגעהט אינים בלוט...

אַלץ איינס, — אונטערשרייבען סיי ווי סיי נישט געקאָנט. דער אודיטאָר שרייבט אונטער און שיקט צום פּאָלקאָווניק דעם פּראָטאָקאָל... כתוב וחתום.

שיקט דער פּאָלקאָווניק נאָך די סאָלדאַטען, וואָס זענען דערביי געווען.

— איהר האָט געהערט?
— טאַק טאָטשנאָ!
— וואָס?
— ער האָט געשריבען...
— וואָס האָט ער געשריבען?..
— ניע מאָגים זנאַט! (מיר קענען נישט וויסען)
— נישט גוט געהערט?
— טאַק טאָטשנאָ (ריכטיג).
— און דער אודיטאָר האָט געהערט?
— ער איז עפּיס אַנדערש, אוטשאָני!

און שוין בייזליך:

— ער האָט געהערט?
— מן הסתם...
— זאָג בפירוש? שאַרף!!
— טאַק טאָטשנאָ!
— שווערען דערויף??
— אַז מען וועט הייסען...

— ערליך שווערען?

— טאַק טאָטשנאָ...

בלייבט — „יודישע גנבים“...

געהט באַלד אַ פּאַפּיער צום מאַגיסטראַט: היות די קאַסע, ווי עס האָט זיך אויסגעוויזען, האָבען בעגנבעט יודישע גנבים, זאָל דאָס מאַגיסטראַט תּיכף ומיד צושטעלען די אַדרעסען פון אַלע יודישע גנבים אין שטאָט...

ענטפערט דער מאַגיסטראַט: נישטאָ! געווען אַ יונגעל הירש'ל, נעלם געוואָרען. נאָך אַ יונגעל, בע'גנב'ט אַ געוועלב מיט באַקאַליען, — זיצט ער תּפוס אין שעבּרשין... אויסער אויף דער ניישטאָט...

— זאָל זיין — ניישטאָט.

מאַכט מען אַ רשימה... שיקט מען נאָך די פּערציי'לענטע, ברענגט מען זיי פון דער ניישטאָט אין קייטען, און מען וואַרפט זיי אַריין אין פינסטער־נאַסען קאַסעמאַט אין וואָל...

קומען באַלד ווייבער און קינדער אין שטאָט אַריין מיט אַ געוויין... בעריהיגט מען זיי, דער אמת וועט אַרויס, ווי בוימעל איפ'ן וואַסער, נישט אַמאָליגע צייטען!

„זיי זענען דאָך אָבער די נאַכט גאָר אין דער היים נישט געווען“...

„מיינער האָט געהאַט אַ גנבה אין“... און פערשלינגט דעם נאָמען פון אָרט.

„מיינער איז געווען אין שליחות אין דאָרף, ביים פּריץ“... איז דאָך גוט, וועלען זיי דאָס זאָגען, עדות שטעלען... און ווירקליך, גנבים זענען זיי דאָך, וועלען זיי זיצען אַ ביסעל... געהט אָבער אַזוי אַוועק אַ וואָך, נאָך אַ וואָך, און עס לאָזט זיך פּלוצלינג אַרויס אַ קול:

— מידה געווען!

נישט מעגליך... קומט אָבער צו די אויערן: געניים! איף הייסע, אייזערנע פּליטעס באָרוויס געלאָזט... אונטער די נעגיל געברענט... נעגיל פון די פיס מיט צווענגליך געריסען... האָאר פון די ברעמען געצופּט...

ווייטער אַ יללה פון ווייבער און קינדער...

שווייגט מען שוין נישט. שרייבט מען פּראָשעניעס. ווער שרייבט? אונזער אַדוואָקאַט פּ. ג....

שרייבט ער פּויליש, שיקט מען צוריק... שרייבט ער רוסיש, קען ער ווירקליך קיין רוסיש נישט, שיקט מען ווייטער צוריק: פאָ ניעגראַמאָטנאָסטי...

רופט מען מיין לעהרער... ער וויל נישט, ער טאָר נישט... גיסט מען איהם אַריין אין פּוס'ע, אַ צווייטע, אַ דריטע אַ געמישטע, אַ פערטע — אַ געמישטע מיט עפּיס צוגעמישט. מיין לעהרער צעוויינט זיך אויף אַ קול. כאַפּט זיך קושען... ער וועט שרייבען, ער האָט אונז ליעב דאָס לעבען, „גאָטאָוו" פאַר אַ יוד צו געהן אויף סיביר; און ער שרייבט...

דעם צווייטען טאָג — דער שרייבער נעלם געוואָרען... מען האָט איהם מעהר נישט געזעהען. אָבער די פּראָשעניע האָט געפּועלט. געקומען אַ פּריקאַז פון העכער: נאָך אַמאָל איבערפרעגען די תפוסים, איבערפרעגען אין מאַגיסטראַט, און דערביי זאָל זיין דער רב פון שטאָט...

זענען זיי זיך מודה, אין געגענוואַרט פון רב, ר' משה וואהל: זיי האָבען דעם זאַק פערוואָרפען, די קאַסע בערויבט... דאָס קעסטיל איינגעהאַקט, אינטערגעוואָרפען...

ר' משה וואהל פרעגט:

— און וואו האָט איהר אַהין געטהון דאָס געלד?

מאַכט איהם דער אודיטאר אויפמערקזאַם, אַז לויט'ן פּריקאַז דאַרף אַלץ געשעהען: „וו יעוואָ, ראַזוינאַ, פּריסוטסטוויע", אָבער קיין דעה האָט ער נישט. איבערפרעגען טאָר ער נישט. און לעזט איבער דעם פּראָטאָקאָל און פרעגט: וויערנאָ?

די תפוסים ענטפערן: וויערנאָ...

און ר' משה וואהל מוז אונטער חתמענען...

און ער קומט אַראָפּ פון מאַגיסטראַט, און מען פרעגט איהם:

— וואָס הערט זיך? ווי זעהען זיי אויס?

צעוויינט ער זיך, ווי אַ קליין קינד...

מוז מען שוין עפּיס טהון, זיך נעמען צו דער זאַך. מען מוז דאָך דערגעהען, מיט וואָס מען האָט אויף זיי אַזאַ שרעק געוואָרפען... לאָז נור קומען י. מ. פון וואַרשוי, ער וועט גע-

וואָרן ווערן... אָבער אסיפות מאַכט מען, קלערען קלערט מען, טהון עפּיס מוז מען...

פּלוצלינג אַ נייע מעשה:

אַ קול לאָזט זיך אַרויס אין שטאָט, מען ווייסט נישט פון וואַנען, נור אויף זיכער — איינער פון די יודען איז געשטאָרבען אין קאַסעמאַט!

מען דערמאָנט זיך אָן ציאַמאַוואַ׳ס טויט; מן הסתם אויך דערשמיסען. און מען ווייסט שוין אויף קלאָר, אַז יציאת נשמה איז געווען נאָך פּאַר עטליכע טעג... זיי ווילען איהם נישט אַרויסגעבען. אוים מורא, מען זאָל נישט זעהען, וואָס מען האָט איהם געטהון. זיי ווילען, ער זאָל פערפוילט ווערען... און אפשר וועלען זיי איהם ערגיץ אין אַ היול אַריינוואַרפען, צי אין וואַסער, — דער יוד וועט גאָר צו קבר ישראל נישט קומען! און מען ווייסט שוין, ווער עס איז דער קרבן: משה! און אין אַלע גאַסען שטעהט איין קול: משה! משה! און נישט אָבגערעדט, מיט אַמאָל אַלט און יונג, קינד און קייט, מענער און ווייבער, — אַ לאָז זיך געטהון צו די קאַסעמאַט! און איין געשריי, איין יללה:

— גיט אונז אָב דעם בר מנן!..

שטעהט איין אָפיציער ביים קאַסעמאַט: שרייט ער:

— משה לעבט...

און רופט אין קאַסעמאַט אַריין: זאָל ער זיך בעוויזען! און אין שמאָלען קאַסעמאַט פענסטעריל אין דער הייך בעווייזט זיך משה׳ס קאָפּ, אַ לעבענדיגער —

מען גלויבט זיך קוים, שרייט מען צו איהם אַרויף:

— מאַך מיט׳ן מויל, מאַך מיט די אויגען!

ער טהוט עס. איז נאָך ווייניג:

— שריי אַרוים אַ וואָרט:

ער מאַכט מיט די ליפּען, הערען הערט מען נישט... קיין כח נישט צו רעדען... אָבער אַבי ער לעבט, מען גייהט אַהיים מיט אַ פרייד: ער לעבט, ער לעבט...

און דעמזעלבען טאָג גערהט אַ דאָקלאַד קיין לובלין:

— יודען אַ בונט געמאַכט, בעפאַלען דאָס קאַסעמאַט, גע-

וואָלט איפּרייסען... געמוזט זיי ווייזען די גנבים... געוואָלט זיי מיט געוואַלט בעפרייען... אַ מעשׂה דער אָן דער אָפיציער... קריגט דער אָפיציער אַ דאַנק, ווערט פאָרגעשטעלט אויף איין אָרדער: „זאַ כראַבראָסט", און אין שטאָט ווערט אַיינגעפיהרט קריעגס־צושטאַנד. נישט מאַכען קיין רעדליך. מעהר ווי צוויי צוזאַמען נישט געהען... נאָך אונטערגאַנג פון דער זון — די לעדען פערמאַכען, אין גאַס זיך ניט ווייזען... קיין אַסיפות נישט מאַכען, נישט אין בתי מדרשים, נישט אין הייזער... אין קאָזאַקען אויף פערד רייטען אַרום אַלס פאַטרולען מיט נאַגייקים... בײַ נאַכט — טאָפּעלטע פאַטרולען... בעוויזט זיך ווער — מיט נאַגייקים אין קאַסעמאַט אַריין... פיעל ווערען אין מיט'ן גאַס בעפאַלען אויף בײַ טאָג און בעזוכט. געפינט מען עפּיס אַ צייכען וועגען ענין — מיט נאַגייקים, אין קאַסעמאַט אַריין... אַ שרעק בעפאַלט...

לויפט מען אין בית־המדרש אַריין תהלים זאָגען, — מען צוטרייבט מיט נאַגייקים... ווייבער לויפען אַיינרייסען די שוהל—קאָזאַקען רייטען אָן, רייטען אַרויף מיט די פערד... מען רייסט אַראָב די קאָפּקים; די שאַלען, און ווערען נעלם... פון דער נייַשטאָט לויפט מען אויפ'ן בית עולם אַרויף, וואָלען זיך די טויטע מיהען... אַרויסגעלאָפען שטילערהייט, בײַנאַכט, אין אַ פינסטערער נאַכט, צוגעפאַלען צו דער ערד, מיט די מיילער צו די מצבות, פערשטיקטע יללות... „בית פּרעה" — דער שלאָס דערהערט, אַרומגערינגעלט דאָס בית עלמין, איינציגווייז אַרויסגעלאָזט פון טויער.

זיי האָבען מורא פאַר טויטע!

איין אויסגעשטאָרבענע שטאָט... אין י. מ., די איינציגע, די לעצטע האָפענונג קומט אַלץ נישט... טהייל זאָגען: קראַנק, אַנדערע: מורא צו קומען...

היוצא מזה: אל תבטחו בנדיבים...

אָן אין דער טויטער שטילקייט דערהערט זיך:

— אַ פעלד־געריכט נעקומען...

אַ פּאָר טאָג שפּעטער:

— ווידער מודה געווען...

— געפּסקנט — תליה!

— אוועקגעשיקט דעם פסק צום בעשטעטיגען...

דערמאָנט מען זיך:

פעדהאַן דאָך ערגיץ ידען, וואָס האָבען אַ דעה; וואָס קענען, וואָס מוזען העלפען!

אָבער ווי קומט מען צו זיי? די בראַמען — טאָפעלט בעוואַכט, קיין פעסער גיט מען נישט; קיין אויסלענדישע וועט מען געווים נישט געבען... קיין דעפעשען וועט מען נישט אָננעמען, און ווער עס וועט גיהן מיט אַ דעפעש, וועט אַריינפאַלען אין קאַסעמאַט...

זאָל זיך עמיץ מוסר נפש זיין, אַריבערלאַפען די גרעניץ אין טאָמאַשאָוו, דריי מייל אין גאַנצען, פון דאָרט קיין לעמבערג, פאַרהאַן דאָרט אַ פּרעדיגער לעווינשטיין, פון דאָרט טעלעגראַפירען צו משה מאָנטיפיורע קיין לאָנדאָן, צו קרעמיע קיין פאַריז...

— ווער וויל זיך קויפען עולם הבא, זוכה זיין אין אייביגען לעבען?

געפונען זיך אַזינער...

אברהם מאַניס — זיין נאָמען; נאָכען ווייב: אברהם מאָניס דער ראָניאַכים; זיין ווייב הייסט ראָניע...

ווער איז ער?

אַ בעל הבית? אַ דאָזאָר? אַ מתעסק בצרכי צבור? אַ מושלם? אַ משכיל?

גאָר נישט פון דעם אַלעם...

איין אַלטער יוד, קרוב לשמונים, קלייבט זיך שוין לאַנג צו פאָהרען שטאַרבען קיין ארץ ישראל, נור זוגתו ראָניע תחיי וויל נישט. זי וויל נישט און קען נישט איבערלאָזען דאָס זאַמושציער בית עולם, וואו זי האָט איהר גאַנצע משפחה... אין בית המקדש וואָלט זי אָהן די מתים אַ יתומה געווען... און אָהן ראָניען וועט אברהם מאַניס נישט פאָהרען... ווי פאָהרט עס אַ יוד אָהן אַ ווייב?

און שפּעטער מיט אַ צוויי יאָהר, אַז ער האָט זי איבערגעדייבערט, און זי פאָהרט מיט איהם, איז זי איהם פון צפת, וואו זי האָט איהם איבערגעגעבען אין זיבערע הענד אַריין, אונ-

טער די הענד אַוועקגעקומען, אַהיים, צו׳ן איהר בית עלמין אַנט־לאָפען... אַבי אַברהם מאניס איז בשלום אַריבער דעם ים!.. און צוגעפאַלען איז זי צום בית עלמין מיט אַ פרייד און אַ געוויין, די ערד געקושט און געקושט, קוים מען האָט זי אָבגעריסען...

ווי וועט דאָרט לעבען אָהן איהר אַברהם מאניס? צוגעבונדען איז ער צו׳ן איהר געווען... אַ בעל תוקע איז ער געווען, איינ־מאָל נאָך שחרית אַהיים געגאַנגען זיך איבערדרימלען, און גע־ברענגט, אַ פערהושטער יוד, אויפ׳ן אָרט פון קיטעל—ראָניס אַ וויים העמד...

— נישט קשה, זאָגט ער, איין אשה צנועה ראָניע, אַ צדקת, מען מעג אין איהר העמד בלאָזען...

וואָס נאָך איז ער געווען?

אַ חסיד — אַ בטלן, פריהער אַ בעהאַלטענער; שוהט געווען: אויף דער עלטער, אַז די אויגען זענען איהם אַ ביסעל שוואַך געוואָרען, זיך פון שחיטות אָבגעזאָגט, און ערשט דעמאָלט מודה געווען: ער איז אַ בעלזער חסיד. קיין מושלם אַלזאָ נישט; אַפילו אַ שטיקעל עם הארץ אין תנ״ך... זאָגט אַמאָל, אין בעלזער׳ס נאָמען, אַ נוטריקון איף יעקב אבינו׳ס לייטער, און ווייסט נישט, אַז „סלם“ אין תנ״ך איז אָהן אַ וי״ו...

ביי די זייטען האָב׳מיר זיך דעמאָלט געהאַלטען!

און ער, דער אַלטער בטלן, וועט פאָהרען...

און ער איז געפאָהרען...

די „איסאַרבייטונג“ וועגען ענין, וואָס מען איהם איבער גע־געבען פאַר׳ן פרעדיגער לעווינשטיין, און אין וועלכער איך האָב איך אַ חלק געהאַט, האָט מען איהם אין העמד פערנייט... הרך בשלום די בראָם... אַריבער בשלום, אָהן אַ פאַס, די גרעניץ—

אין דריי טאָג אַרום:

בטל דאָס משפט!

די אָפיציערען האָט מען שפעטער געזעהן אין וואַרשוי, אָהן עפּאָלעטען, אַפילו אָהן שטיוועל... אָבגעריסענע...

— אַה, אַ זאַמושציער? שענק אַ פּאָר גראָשען...

— — — — — — — —

און מען פערגעסט די צרות... אַברהם מאניס בעגלייט מען

קיין ארץ־ישראל מיט גרויס פּאַראַד און — מיט דער צייט הויבט זיך אָן צו בלעזלען אויפ׳ס ניי... השכלה!

צו „בלעזלען“, ווייל ביי אונז אין קליין פּאַריז וועט דער פּראָצעס נישט זיין געפעדהרליך, גאָר אָהן אַ הויכע טעמפּעראַטור. און אַז איך און מיין חבר יהוזקאל וועלען זיך מיט אַמאָל, אין אַ שיינעם העלען פרייטאָגדיגען טאָג, בעוויזען זיך פּלוצלינג אין גאַס, איך די פּאָדציענים, אָנגעטהון „דייטש“, און מאַריינאַרקים, — און אַז מיין חבר יצחק׳ל וועט אַריין אינ׳ם ניי־געעפענטען פּראָגימנאַזיום, וועט צו קיין עקצעסען קעגען השכלה נישט קומען...

דער השכלה־פּראָצעס וועט דורכגעהן, ווי וויט מעגליך, שטיל, די געבורט אָהן גרויסע וועהען, — די הימלישע טאָכטער וועט נישט אָבגענומען ווערען מיט צוואַנגען, — דאָס קעפּיל איז גאָר נישט אַזוי גרויס, און קיין ערשטלינג וועט עס נישט זיין...

דערפון אָבער שפּעטער. —

השׂכּלה. ר׳ משה וואהל. דריי־שוועסטער־ליבע.

צו קיין עקצעסען וועט נישט קומען.
זאַמושץ — אַ לייטישע שטאָט!
פֿון אייביג אויף איין „עיר מלאה חכמים וסופרים״,—געווען
אַ שטאָט פֿון תורה, „און וואו תורה — דאָ חכמה״ —
אַ קנץ היינט צו זיין איין עלוי?
שפּעטער, אַלס „מאַניש״, פּערזעץ איך בעסער אין יענע צייטען
אַריין... ווען —
גּעלעבּט האָבּען די אַלטע בּעל־בּתּים,
מעשענע בּרילען, זילבּערנע בּתּים,
גאָלדנע עטרות, אַייזערנע מחות...
אַנדערע יאָהרען, אַנדערע כּחות...

דאָס בּית המדרש איז „פֿול מיט קאַרפּען קעפּ״, און עס איז ענג: „מען לערנט נאָך אין פּאָליש, מען לערנט נאָך אויף די טרעפּ״... און ווי גּעזאָגט: „וואו תורה — דאָ חכמה״. איז שטענ־דיג אַזוי געווען. אַזוי דערצעהלט מען! נישט מיר; איך הער אונטער. „וואו מען זיידט מיך נישט״,—אויב עס ווערט נאָר עפּיס פּערציילט, „וואַקס איך אויף״, און „זיץ, ווי אַ גולם״ מיט איין אָפּען מויל. עלטערע וואונדערן זיך: „איין עלויישער קאָפּ״; חבֿרים: אַ יונג, ווי אַ „קוועקזילבּער״ און לעגט אַוועק פֿאַר מעשה־ליך; אַ בּלאַט גמרא — גליטש און טייך! איך אַליין פערשטעה עס אויך נישט, נור עס ציהט מיך. איך וואָלט פֿאַר אַ מעשה׳לע אַפּילו חתן־כּלה־שפּיעל אין חורבה אַוועקגעלעגט,—האָט עס אָבּער אַליין אויפּגעהערט... מיידליך ווערען פֿריהער רייף; כּלה־מייד־ליך! מיט מיין כּלה פֿון חורבה וואהן איך אויף איין און דיזעלבּע טרעפּ און טרעף זי נישט...

— — — — — — —

אינסטינקטיוו האָבּ איך ליעבּ מעשה׳ליך.

דאַווינען אין בית המדרש צוויי גראָהע טויבען, צווילינג־ברידער, זיך ענליכע, ווי צוויי טראָפּען וואַסער. מען פערשטעהט נישט, ווי די ווייבער אונטערשיידען זיי, ווי די קינדער דערקענען... „מעגליך — שמייכעלט מען, עס טרעפען זיך טעותים!" האַלטען זיי זיך שטענדיג צו זאַמען, האָבען בשותפות איין אַיינפאָהר־הויז אויף דער ברוקאָוואַנער גאַס, און זיצען אין בית־המדרש שטאָט־ביי־שטאָט, מיט'ן רוקען צום שלחן, מיט'ן פנים צו ארון קודש. און טרעטען זיך נישט אָב, און וואָרקען, אויב זיי בלייבען עטוואָס לענגער נאָכען דאַווינען, ווי די טויבען, וועגען אַלטע צייטען; און איך בין שוין ביים שלחן, האַלט שוין די אויערען צווישען די גראָהע קעפּ.

„אַ שפּאַס אַמאָליג זאַמושץ", דער „גאון" — „דער אַייזערנער קאָפּ!"

דאָס מיינט מען איין אַמאָליגען רב אין זאַמושץ. און „חי־חי־חי!" — איין שפּראַך און איין געלעכטעריל. און צוויי פלאַכע הענד — אַ חאַפּ זיך פאַר די ליפּען, מנהג פראַנצויז; ד"ר סקשינסקי טהוט אויך אַזוי: אַ מענש זאָל נישט שפּריצען מיט'ן מויל. און פערציילען פערציילען זיי זיך איין אַנעקדאָט, ווער ווייסט, צום וויפעלטען מאָל — פון „גאון":

מאַכט זיך אַ מעשה: אַ זומער טאָג, אָפען די טהיר. קומט אַ דיענסט־מיידעל מיט אַ שאלה, מיט אַ וואַרים גענזיל אויף אַ טעלער... פריש געבראָטען, צושניטען און עפּיס געפונען... געהט דאָס מיידיל באָרוויס, הערט ער נישט איהר קומען; זיצט איבער אַ ספר!.. קומט זי צו צום טיש, שטעלט פאַר איהם די „שאלה", ער זעהט נישט, אין ספר פערקוקט. רוקט זי זיך אָב צוריק צו דער טהיר און שטעלט זיך וואַרטען, זי וועט דאָך איהם נישט מבטל זיין... האָט ער, דער גאון, אַ חוש הריח, דערפיהלט ער און דערזעהט... מיינט ער, ער זיצט און עסט... קוקט זיך צו — אַ גענזיל. „אַיי, אַ רביצין!" — ווי זי „קעכילט איהם!" לערנט ער ווייטער מיט די אויגען, און די הענד חאַפּען און וואַרפען שטיקער „שאלה", צווישען באָרד און וואָנסען, אין מויל אַריין... די מויד — פערשטיינערט פאַר שרעק. און איידער זי קומט צו זיך, איידער זי גיט אַ געשריי צו

דער רביצין אין קיך אַריין, און איידער די רביצין קומט, — אויס געגזיל!

מאַלט ער —

— שאַ, שאַ, רביצין! אַז איך האָב געגעסען, איז כּשר!

פינטעלט די רביצין מיט די אויגען, און ער:

— זאָג איהר, זיי מוחל, — די כּלים כּשר!

און דער אייגענער גאון איז אַ בקי בשבע חכמות. פּיהרט, פּערצייילען זיי, וויכּוחים מיט'ן קאָנאָניק, און דער גערעדט שטענדיג אַוועק אַבל וחפוי ראש, „ווי אַ קוימענקעהרער!"

און אַ שוהל־שמש געווען — —

— אַיין אביון...

— אַ מטופל!

— מען האָט גאָר נישט געוואוסט, אַז ער איז אַזאַ מזיק...

און דער יוד האָט געפונען „אַ נייעם אופן צו חשבונען", מען זאָל אויסרעכענען „אויף הונדערטער יאָהרען להבא" אַלע לקוי חמות און אַלע לקוי לבנות. נאָך דער פּטירה געפינט מען די קאָרעספּאָנדענציע, וואָס ער האָט געפיהרט דעריבער מיט דער פּאַריזער אַקאַדעמיע. ווי ווייט עס איז אמת, און וואו די כּתבים זענען אַהינגעקומען, ווייסט מען נישט. צו חצות — זאָגט מען — פלעגט ער, דער שמש, און ר' ישראל זאַמושטש, דער בעל מחבר פון „הטבע" (אויב איך האָב קיין טעות נישט) צו־זאַמענקומען זיך ביים „אייזערנעם קאָפּ", און נאָך חצות, פאַר עלות השחר, זיך מתוכח זיין אין חכמה... פון ישראל זאַמושטש (ווען די מעשה זאָל אַפילו אמת זיין) רעדט מען ווייניג. דעם דעסויערס רבי; גלייכער מען שוויגט. נישט קיין גוטס, נישט קיין שלעכטס.

און גבירים געווען...

— פּאָסעסאָרען, גרויסע גיטער געהאַלטען.

— רע־פּוילין, אַרויסגעטריבען.

— נאָך פּראָצעסען געמאַכט. תּקיפים אין סאָנד, דער עקאָנאָם זאָגט, וואָס דער פּריץ הייסט, און מען ליציטירט נאָך אַזאַ יוד, וואָס געדט אַליין נישט אַוועק פאַר'ן טערמין, למשל —

— ר' יוסל!

י. ל. פרץ און יעקב דינעזאָן

— נפטר געוואָרען אין שטאָט, — איין אביון...

— אַ יתומה געלאָזט — אַ בוגרת...

פון דעם ווייס איך אויך עפּיס. די יתומה קען איך. אַ הויכע, אַ מאָגערע, מיט שלעפעדיגע פיס, וואַסערדיגע אויגען און האָהר — ווייסע, ווי פלאַקס; דאָרפישע האָהר. אָבער מען לויבט זעהר איהר פוילישׁ רעדען. און — די פּאָר פּאָרטרעטען, וואָס העַנגען ביי אונז אויף די ווענד: נאַפּאָלעאָן דער דריטער און זיין קיסערטע אאוגעניא, מיט וועלכע איך האָב מיין לעצטען רבי'ן געפּיינינגט, — די רויטע גרויסע, הויכע און ברייטע שאַפע („אַ שאַפע, ווי אַ הויז"), אין וועלכער, זיך בעהאַלטענדיג פאַר'ן ה"ר סקשינסקים נקמה, איך האָב איבערגעפיהרט אַ פולען טאָפּ מיט אייער, און די צוויי לאַנגע, שוואַרצע שטאַנגען, מיט די מעשענע גאַלקים צו פאָר־האַנגען, וואָס די מאַמע לאָזט נישט קויפען („משוגע מיינע שונאים!") און וואַלגערן זיך דעריבער אַרום אויפ'ן בוידעם, — די אַלע דריי מציאות (די ליעבשאַפט צו מציאות, וואָס איך האָב געירשנט!) האָט דער טאַטע אויף דער ליציטאַציע ביי דעם יוסל אין דאָרף געקויפט.

— „רע־פוילין"... איינציגווייז אין שטאָט אַריין געטריבען.

— ווער איז געבליבען? איין י. מ....

— איז ער דאָך י. מ.!

אָבער די פּאָסעסאָרען זענען געווען „אויסגעמישט" מיט פריצים, געפיהרט זיך פריציש, געקומען און געברענגט אין שטאָט אַריין פריצישע מנהגים, ווי די „ליפּסקער סוחרים" פון לייפּציג — אַ ביסעלע דייטש! — (די דייטשקע, וואָס איז אַ גלגול געוואָרען!)

— אַ מהלך קיין לייפּסק!

— גזלנים אויפ'ן וועג!

— מען פלעגט דאָך פאַר'ן פאָהרען שרייבען צוואות, אי־בערגעלאָזען גיטין על תנאי...

— נישט אונזערע צייטען!

— — — — — — — — —

— אָבער געהערט האָט מען, פערציילט האָט מען!

און „אונזערע צייטען" זענען אויך נישט אַזוי שלעכט.

ערשט נאָך אייכענבוים, צעדערבוים און אַנדערע. עס קומט קיין זאַמושץ צו י. מ. אין הויז אַריין — יעקב רייפמאַן, דער גרויסער אפיקורס" און „חוקר קדמוניות".. מיין פעטער, וואָס וועט זאַמלען מיינע כּתבים — מיינע חטאת נעורים, טראָגט זיך דייטשמעריש, נישט גאָר קורץ, אָבער נישט איבער די קניען. (צוויי מאָסען געווען: ביז צו קניען — דייטשמעריש. גאָר קורץ, אַ מען זעצט זיך און די מאַרינקע ריהרט קוים אָן מיט די זוימען דאָס געזעס — עכט דייטש). פאָהרען דורך בראָדער זינגער, קומען זיי צו איהם, זינגען... ביי איהם איז דאָ אַ סך קליינע ספרים׳לעך אין אַ „גלעזערנער" שאַנק. צווישען אַנדערע: ד"ר עטינגערס „סערקעלע", זיין „קוגעל", וואָס ער האָט איבערגעמאַכט פון שילערס „גלאָקע", און די משלים... און דעם אַלטען ר׳ זלמנ׳ס הויז? ער אַליין — אַ פערציימישער פליישיגער יוד. אין אַ ברייטען טיזליק אין דער האַנד — אַ שטאָק מיט אַ זילבערנע גאַלקע, געהט (צוזאַמענמאַכענדיג נדבות) מיט׳ן שטאָק פאָראויס, דער שמש טראָגט נאָך די זילבערנע פושקע... זיין ווייב (איהר נאָמען האָב איך פערגעסען), אַ יודענע מיט „אַ דריי-גאָרענדיגען-גוידער", נישט קיין געליבערטע אויערען; די „געהענגען" — לאַנגע בריליאַנטענע אויערינג — באָמבלען זיך אויף זיידענע פעדעם פון שטערענט׳כעל אַראָב, און אין זייער הויז: אַ גערטיל אין מיט׳ן הויף, אַ הילצערנער גאַניק, וואָס לויפט אַרום שטאָק, פאָרהאַנגען אין די פענסטער. און אונטער די פאָרהאַנגען (איז לינדער דאָס וועטער — אויפ׳ן גאַניק, זומער-צייט — איז אין גערטיל, אויף אַ באַנק אַרום דעם איינציגען בוים אין דער מיט, אין מיט׳ן קראַנץ פון אַלערליי בלומען אַרום), זיצט אַ טאָכטער איין אלמנה, צוויי מיידליך (אַ העלס און אַ שוואַרצ׳ס) און לערנען פראַנצויזיש פון אָלענדאָרף און לעזען דייטש „ווי אַ וואַסער", עפּיס אַ גרויסע ביבליאָטעק דאָרט פאַרהאַן, שפּעטער האָב איך פון איהר אַרויסבעקומען אַ פיזיק.

און א.... ל... טראָגט זיך שוין אַליין דייטש, עכט דייטש, וואהנט אין עק שטאָט, רעכטס (פון מאַרק גערעכענט) צום אָפּיציערען-קלוב, אין אַ בעזונדער הייזעל, שוין מיט אַ גרויסען גאָרטען, הויך מיט ברעטער אַרומגעצוימט, איז דורך די שפּאַלטען פון צווישען די ברעטער, אַז מען געהט זיך באָדען, — עס איז

ביים שמאָלען וועגעל, – זעהט מען, ווי אין גאָרטען דרעהט זיך אַרום זיין איינציגע טאָכטער, אַ הויקעריל, וואָס שעמט זיך אַרויסצווייזען אין גאַס אַריין, און רייסט בלומען אָדער קוקט אַריין אין אַ ביכעל.

פערהאַן אין גערטיל עפּיל-און באַרען-ביימליך. — מיר קריכען נישט איבערן פּלויט. דרך-ארץ און אָבשיי פאַרן קליינעם געבילדעטען הויקער און — פאַרן כמאָטריטעלם הינטעל....

און ק... דער וואָס האַלט דעם וויינהאַנדעל, וואו די אָפיצירען טרינקען און פריצים פון אַרום — עסען און קויפען אַהיים וויין און באַקאַליע. פערהאַן דאָרט אַ פיין, בלאָנד „פּאָרצעלייען" מיידעל, מיט זיידענע, לאַנגע בלאָנדע צעפ (זי וועט דערמאָנט ווערען), וואָס לעזט ביכער, געבאָרגטע פון פריצים און אָפיציערען.

און י. מ.'ס הויז, וואו גרויסע אָפיציערען שפּיעלען פּרעפעראַנץ, וואו אַהין דער גרויסער אַפּיקורס יעקב רייפמאַן וועט קומען אַלס לעהרער?! און — אַ היימיש מנין דאָרט פערהאַן, מעדר פאַר די קינדער; י. מ. אַליין איז דאָס מעהרסט אין וואַרשוי. פאַרן עמוד אַלס חזן פּראָדוציערט זיך אַ היטעל-מאַכער, דער כאָהר — זיינע ברידער, אויך היטעל-מאַכער. נישט זעהר קיין פרומע יודען. אַ ברודער האָבען זיי אַ שטיקעל אַפּקורס — אַ לערער פון קאַליגראַפיע, וואָס שרייבט יודישע שירים, אַלאַ עטינגער! איינער פון די „זינגער" וועט אין קורצען געהען פון דער וועלט, וועט מען פערציילען, אַז ער האָט זיך, פאַר גסיסה, געהייסען געבען אַ ווערמיגע פלוים צו עסען. אַז מען וועט אויף יענער וועלט שמייסען און אויסרופען פאַר וואָס, און מען וועט דערמאַנען די ווערמיגע פלוים, וועט ער וויסען — אַ סוף! און זיי זאָגען אַלע „עברי!", נישט ליטוויש, דאָס וואָלט מען נאָך דעמאָלט נישט פערטראָגען. אַ ליטוואַק איז „אַ צלם קאָפּ". אַ ליטוואַק זעצט זיך אין אַ קרעטשמע ביין אַיין ערלית און לערנט. און זאָגט צום פערגאַפטען אורח: „איהר ווייסט גאָר נישט, אַיין אשה צנועה דאָס איז!" זי איז דאָך איהם מאכיל ומשקה און לאָזט איהם נישט מפסיק זיין פון לערנען! (זעה — „דער חלום פ'ן ליטווישען מלמד"). אַ ליטוואַק, אַז דער צווייטער רופט איהם צו שמד, ענטפערט: „וואַרט, איך וועל נור אָבדאַווינען מנחה" — און אַ ליטוואַק איז נאָך אַ יקר המציאות אין דער גאַנצער גע-

גענד. אין זאַמושטש גענוען איינער, אַפילו גראָד אַ פיינער, גאָר אַ פיינער יונגער מאַן. טאַקע ר׳ זיינוועלס איידעם, איז ער נעבעך, אַוועקגעקומען; די אַלמנה וויל פּערזיצען...

זיי זאָגען פּוילישע עברי. שמחת תורה, די גבירה אין די גרויסע בריליאַנטען אין די אויערן, מיט׳ן קעלנעריל, מיט פּעריל איבגעשטיקט, איבער׳ן האַלז (אַזוי אין לעבען, ווי אויפ׳ן פּאָר־טרעט אין סאַליע). — די גבירה שמייכעלט ליעבליך און דערלאַנגט כבוד: טאָרט (איך מיין, אידר שוועסטער און מיין באָבע באַקט איהם), ניס, ביער, צוקער־בראָנפען; עטוואָס וויין אויך. און זיי, דער חזן מיט די משוררים, זינגען ליעדער! „דער תעודה מיט׳ן האַמער, קלאַפּט שוין אין קאַמער“, און גאָלדפּאַדען — מיט די פּויסטען אין יודישע לעדען אַריין, „שוין טאָג! די אומות העולם וואַרטען אויף אַייך!“ אין זאַמושטש — עטוואָס קאָמיש, ווי דערמאָנט — ווער זענען די אומות העולם? אָבער עס זינגט זיך!

און דאָס מנין זאָגט קיין פּיוט נישט. צו יזכור טרעפט זיך דער געמישטער, נישט פּער־יתומ׳טער עולם, פון מענער שטוב און פון דער ווייבער־שטוב (די סאַליע) אין הויז — איין התחלה פון פלירט. יום כפור איז מען זיך געגענזייטיג מכבד מיט האַרץ־טראָפּען, אָבער פריהער מוז מען ווייזען די צונג, צי מען פאַסט...

און דאָרטען דאַווינט קינדערפרייגה, איין אַלטער בחור, אַ געגאָלטער, האָט אַ סדור און אַ מחזור מיט דייטשער איבערזע־צונג. ווייכט פון „פעדאָן“, רעד פון „ירוזאַלעם“, — פרעגט מיך אַמאָל:

— וואָס איז אַייער פערלאַנג, ר׳ דער און דער?

איך געדענק הלל׳ן און זאָג: ואהבת לרעך כמוך. ער זאָגט: ניין, אָנכי, דאָס איז דער יסוד!

אמת, אין דער זעלבער געזעלשאַפט אַריין, אַז עס איז אַמאָל (איך געדענק שוין נישט, צוליעב וואָס) אַריינגעקומען אַ געוויסער רפאל עסיגמאַכער, אַ שטאַמעלדיגער יוד, וואָס האָט איין עסיג־פאַבריק, און וואָס איז ערשט געקומען פון ערגיץ, צוליעב איין אָפּעראַציע, פון אויסלאַנד, און האָט פערציילט, בעיני ראיתי, ער האָט אַליין געזעהען, אַ וואָגען איז געפאָהרען אָהן פערד, — האָט מען זיך אַזוי צעלאַכט, אַזוי לאַנג חוזק געמאַכט, אַזוי לאַנג

זיך געוויצעלט און אַזוי לאַנג מיט ווערטליך געשטאָכן, ביז דער יוד ר׳ רפאל האָט געמוזט „מודה" זיין, ער האָט „משטה" גע־ווען, אויסגעטראַכט... אָבער איין התחלה איז שוין געווען: אַ זאַ־מען פאַר נייע צייטען — שוין געוואָרפן!

און אַפילו אַ פשוטער יוד, דאַכט זיך, נישט זעדער קיין ניכטערנער, פאַלט אַמאָל איין און ער קומט פלוצלינג אין חדר אריין, וואו זיין איינציג יצחקל לערנט, און זאָגט:

— רבי! (אַ גרויס־פוילישער, מיט דער ריש) נייע צייטען; מען דאַרף זיין געבילדעט! מיין בן דאַרף אַ חתן ווערען!

— וואָס איז אייער פערלאַנג, ר׳ דער און דער?

קיין פסוק וויל ער נישט. קיין אַפּקורס, וויל ער נישט, ער זאָל ווערען, אָבער —

— אַ פרק קאָנקאָרדאַנציע מעגט איהר מיט איהם לערנען! יעדען טאָג אַ פרק!

און עס דרעהט זיך נאָך אַרום אין שטאָט, דאַכט זיך, אַ קאַנדידאַט אויף דער „תוכחה", עפּיס איין אָרימער, אַלטער, הויכער, געלער, ברייט־פּלייציגער יוד. דעם פאַמיליען־נאָמען קיינמאָל נישט געהערט, דער צונאָמען — נישט דרוקפעהיג, מיט׳ן נאָמען „יואל", וואָס האָט גאָר ערגיץ אין רוסלאַנד אַ זוהן, וואָס שיקט איהם געלד מיט דער פּאָסט, אַ „פאָלנעם יעדנעראַל!" (רוטיש־פּויליש־פעסטונג־לשון בנוגע צו מיליטער־זאַכען).

קיין שטאָף־אַרבייט וועט פאַר דער השכלה נישט זיין!

ערגיץ אַנדערש פילדערט, רוישט. חסידים שמייסען די משכילים אויף קאָנקאָרדאַנציעס, — משכילים שרייבען מיט איין איין האַנד שירים בשבח ההשכלה און וועגען די פּייער צייטען פון יאָהר, און אָהען — דאַנק־און לויב־געזאַנגען צו דער ממשלה, פאַר איהר חסד צו כנסת ישראל און מיט דער צווייטער האַנד — מסירה־לעך אויף די שוואַרצע... און אַ מלחמה מיט תקיפים און קהל, אַ מלחמה מיט רבי׳ס, אַ מלחמה מיט חסידים, מיט רבנים...

ביי אונז — פון דעם אַלעם קיין צייכען.

אויב איך וועל קלאָגען אַמאָל:

אַכט און צוואַנציג גראָשען פלייש אַ פונד...

און צום גראַם:

„אַרויס צו וואַרפֿן פֿאַר די הינט“.

און קרעכצן:

„און אַ פֿונט, אוי, אַ גרויסע קלאָג!
„שטיינער און ביינער און אַ פֿאַלשע וואָג“...

און נאָך שפּעטער, אין „ספּורים בשיר“ (צוזאַמען מיט מײַן געוועזן שווער ג"י ליכטענפֿעלד געדרוקט) אַ פּאָעמע „חנה“, וואָס די העלדין מיט דעם נאָמען ווערט פֿערשוועכט פֿון ראש הקהל'ס זוהן, און דער ראש הקהל דער תּקיף א. א. וו.... וואָלט עס זיין נישט מעהר ווי אַ נאָכמאַכעכץ... ווי איך האָב נאָכגעמאַכט היינען... נור מיט מעהר געשמאַקלאָזיגקייט. געווען ביי אונז אַ פֿאַכט (ענליך צו דער „טאַקסע“), אָבער אָהן שווינדעל און רויבעריי, און – אויך בטל געוואָרען. דער אידעאַל פֿון אַ ראש הקהל אין זאַמושץ איז (ביז אין דער לעצטער צייט כּמעט!) אַ יוד, וואָס קען נישט רעדען, און ווערט נישט פֿלוידערן אין מאַגיסטראַט, — וואָס קען זיך נישט אונטערשרייבען (און ווערט נישט חתמינען אָהן קהל'ס וויסען; דער חותם פֿון דאָזאָר ליגט ביי'ן אַ בעל-הבּית!) און בעקומט פּעטש פֿון הייב, פֿאַר וואָס ער מאַכט נישט בעסער חתונה די טעכטער... קיין רבּיים לאָזט מען אין זאַמושץ נישט אַריין. מען וויל נישט קיין מחלוקת. הערט זיך, עמיץ פֿאָהרט, לויפֿט מען צום נאַציעלניק, שטעלט ער וואַכען ביי אַלע בראָמען. דעם עומד על גביהם, אַ יוד, גיט קהל. בעוויזט זיך די בויד:

— קודי? נאַזאַד!

ר' גירשון העניך „פֿון תּכלת“ (אַזוי פֿלעגט מען איהם רופֿען) וויל דוקא אַריין קיין זאַמושץ, און אַ בעל נצחון — קויפֿט ער זיך אין שטאָט אַ הויז. מען ווערט דאָך נישט אַרויסטרייבען קיין בעל-הבּית? ליתר „תּוקף ועוז“ גנבֿיט ער זיך אַריין ביינאַכט! — אין דער פֿריה, עוף השמים... מען ווייסט שוין; אַרויסגעפֿיהרט, נישט מיט גרויס כּבוד!

חסידים זענען וועניג אין דער צאָהל און האָבען גאָר קיין דעה נישט. לעקען זיך ערשט אויס פֿון די „וואונדען“, וואָס זיי האָבען בעקומען, אין גאונים צייט, פֿון קהל און זיינע פֿאָרשטעהער. אַ יונגער-מאַן, נאַטירליך פֿון דער פֿרעמד, קריעגט בענקשאַפֿט, האַפּט זיך אַרויס, לויפֿט צו'ן אַ רבּי'ן. — מען שיקט

נאָך רייטער, מען האַפּט איהם, מען מאַכט איהם אַ פּעקיל. מען פיהרט איהם אַזוי איבּער דער גאַס, אין דער היים – מקיים פּסק, דערנאָך צום רבּ. אָפּגעגט און — היידאַ! נאָך איין אייגענעם זיצט מען שבעה! אַ גאַנץ „מנין" אַז מען האַפּט, פיהרט מען אין מאַגיסטראַט אַריין, שערט מען אָפּ מיט גויישע הענד די פאות און מען גאָלט האַלבּע בּערד... מענשען גערענקען עס נאָך.

היינט, דאַנקען גאָט, שטיל! דאָס הייסט — זיי דאַנקען גאָט! אַז דער אישבּיצער רבּי וועט, מיט יאָהרען שפּעטער, וועלען איבּערפּסקענען דעם זאַמושצער רבּ'ס (דוקא שוין נישט קיין שם־דבר!) אַ דין תורה, וועל'מיר זיי לעגען אין חרם אַריין: מיר — דייטשען די אישבּיצער חסידים!

וועל'מיר אפשר מלחמה האַלטען מיט'ן רבּ?

איז אונזער רבּ, מיין פערהערער, מיין שפּעטערער ר' זישעלע, — ר' משה וואהל.

אָבּער איהם קומט אַ מדור מיוחד!

— — — — — — — — — — — —

ר' משה וואהל — דעם ליסער'ס תלמיד. ער ציטירט זיין דעה און שרייבּט: ותלמידי הגאון... געווען אַ גבירישער איידעם, געוואָרען סוחר; דאָס געלד פערלוירען — רבּ אין זאַמושץ. אַ שונא בּצע, זיצט ער שוין אויף דער שטוהל אַ יובל, און לאָזט זיך נישט געבּען קיין הוספה. „מאַכט מיר נישט קיין רייכען האַלו!" רח"ש נעמט ער נישט! דין־תורה־געלט צעטיילט ער צווישען די בּייזיצער — דיינים אָדער בּוררים. נעמט נישט אין מויל אַריין, וואָס זיין רביצין קאָכט נישט. אויף אַ סעודת מצוה ניפּט ער אַבּיסל, אַ בּרכה צו מאַכען; עסט אַ טרוקענעם כזית, צוליעב וואַשען און בּענשען.

און — אַ קליין זים יודאַלע, אַ ווייס זילבּערן בּערדאַלע. אויגען — ווירקליך „טויבּען־צוגלייך"! קינדער — דאָס גאַנצע לעבּען! אין גאַס, אין בּיהמ"ד, ער בּעווייזט זיך נור, רינגעלט איהם די יונגע חברה אַרום, זעהט מען איהם אַרוים קוים עט.זאָס העכער – איין עלטערס צווישען הענדליך. און האָבּען האָט דאָס יודאַלע אַ קינדיש ציטעריג קול'עכיל—אַ פיין זילבּערן גלעקעלע. און אַז ער דאַווינט, וואָס זיין חזקה איז, כל נדרי אין שוהל, קלינגט עס, קלינגט עס,

צעגיסט זיך עס און מען הערט עס אין דער גרויסער טיעפער שטילקייט, אין אַלע ווייטסטע ווינקאַליך, ווי אונטען אַזוי אויבען אין דער ווייבערישער שוהל... און — אַ גאַנץ יאָהר אַ מיקל. אַלץ כשר און כשר. אַיין אָרימע כנסת ישראל, אַלץ איז הפסד מרובה, אַזאַ בעשטענדיג יקרות... אויסער פסח; ווי אַ פיש אין וואַסער ציטערט ער פאַר כרת שבמשהו!

און פסקינען פסקיט ער גלייך פון דער גמרא אַרויס.

זאָגט מען, און, פערשטעהט זיך, נישט אַבי ווער: דער און דער פון די גדולי הפוסקים זאָגט אַנדערש, ענטפערט ער שמייכעלענדיג:

— אין מיין צייט און אין מיין שטאָט בין איך דער איינציגער פוסק!

שוין. רעד מען שוין נישט מעהר דערפון.

און פאַר דעם קליינעם, צושמייכעלטען יודאַלע, ציטערט מען אימות המלכות; פון גביר ביזן חסיד, ביזן קל שבקלים... ער איז מעניש! דאָס הייסט: נישט חס ושלום, ער, אָבער קלאָר ווי דער טאָג: מען נעמט זיך פאַר איהם אָן. איהם צוליעב אָדער — זכות אָבות?

דער סוף פון שמעי גבור, וואָס האָט איהם אונטער די אייגען אַקעגען גערעד, בעריהמט זיך: ער לויפט, איהם אַראָבצרייסען דאָס שטריימעל פון קאָפּ, ווייסט איהר אפשר, אַניט לעזט די סקיצע אונטערן העלדס נאָמען.

אַז צוליעב זיין כבוד איז נענש געוואָרען דער טריסקער! די טריסקער חסידים לייקענען נישט. די מעשה — אַזוי געווען: קומט אַמאָל קיין זאַמושיץ דער טריסקער, (פון דעמאָלסט אָן לאָזט מען טאַקע קיין רביים נישט אַריין), פאַלט איהם איין, זיך נוהג צו זיין, ווי אין אַנדערע, זיינע שטעטליך, נעמט ער דעם גבאי און שיקט נאָכען רב. שמייכעלט ר' משה וואַהל און ענפערט: „געה, זאָג איהם, אַז דער כבוד התורה פערלאַנגט, מען זאָל פריהער קומען צום מרא דאַתרא!" — פאָלגט ער נישט, דער טריסקער, פאָהרט ער אָב און איז נישט מוציא שנתו...

— געווען — זאָגען די טריסקער פון רבינס צד אַ שגגה היוצאת מפני השליט...

און צוגעגעבן ווערט, נישט אָהן גדלות:

— און מיט אַזאַ צדיק יסוד עולם ווי אַ טריסקער, איז מען טאַקי מדקדק כחוט השערה!

און אַז יעקב רייפמאַן קומט צו אונז, צו י. מ. אין הויז אַריין, אַלס לעהרער אָדער העברעער מלמד, און עמיץ וואַרפט אונטער קעגען איהם אַ חרם, אַ חסידישע קונץ... און ר׳ משה וואהל לאָזט אויסרופען, אַז ווער עס איז מתרים אָהן דער ידיעה פון מרא דאַתרא און זיין בית דין צדק, איז אַליין בשמתא... און דאָס זעלבע יאָהר שטאַרבט אַ חסידישער יונגער מאַן, — ווייסט מען אויף זיכער, איז ברור כשמש, אַז אַזעקגעקומען איז דער חרם־אונטערוואַרפער! אַז דאָס איז זיין עונש געווען.

מען הייבט אָן צו נעמען צום מיליטער. מיין טאַטענס עצה, מען זאָל נישט געהען, „קיין וועלט זעצט מען נישט איין", געפינט, נאַטירליך, ביי קיינעם קיין אָבקלאַנג נישט. עס געגענט די סובּ־רעוויזיע, עס בלייבט, אַז די, וואָס וועלען אַוועקגעהען, דאַרפען בעקומען פון שטאָט שטיצונג. איפ׳ן וועג און פאַר דער פאַמיליע אין דער היים. ר׳ משה וואהל שטעלט אַ פושקע ביי זיך אין דער צווייטער שטוב, און לאָזט אויסרופען, אַז דער יושר איז, אַז אַלע בעלי־בתים זאָלען אַריינוואַרפען אין פושקע מעשר פון זייערע רוחים... געוואָרפען ווערט, ווי געזאָגט, אין דער צווייטער שטוב, ביחידות, קיינער זעהט נישט, אָבער מען האָט אַזוי מורא עובר צו זיין אויף זיין „גזרה"! אַזוי פיעל פחד פאַר אַ טעות אין חשבון, אַז — מען געפינט „שרפ׳ט"!

גאָפט מען!

און ווי עס פאָלגט דאָס ווייבער־פאָלק!

איהר וואָלט געדאַרפט זעהען, ווי מען ענטלויפט פ׳ן די פעסליך און שעפליך פיש אויף שבת, אויב דער פישער חיל טייערער מיט אַ גראָשען, און ר׳ משה וואהל, מורא האָבענדיג, אַז אָרימע לייט וועלען צו קיין פיש נישט קומען, קיין רעכטען שבת נישט האָבען, שיקט אַרויס דעם שמש: קיינער זאָל נישט קויפען!

ווי פון אַ פייער ענטלויפט מען!

און י. מ. דער גביר אַליין?

ר׳ משה וואַהל לעבט מיט איהם זעהר גוט. „ישיעלע!״... און פֿון דעסטוועגען, אַז מען רופֿט „ישיעלען״ צו׳ן אַ דין תורה און ער שיקט נאָך איהם דעם שמש, און יענער האָט געסט: דעם פֿלאַץ־מאַיאָר, דעם סמאָטריטעל און נאָך... און לאָזט זאָגען... ער האָט צינד קיין צייט נישט, לאָזט ר׳ משה וואַהל איהם אָפּ־ענפֿערן: אלהים נצב בעדת אל. און ווער עס האָט פֿאַר גאָט קיין צייט נישט, קען גאָט, חס ושלום, אַמאָל פֿאַר יענעם קיין צייט נישט האָבען...

לויפֿט מען שוין!
און דער קל שבקלים?!

איינמאָל, פֿרייטאָג צו נאַכטס, כאַפּט ער זיך אויף שפּעט אין דער נאַכט. עפּיס אַ שאָרך האָט איהם אויפֿגעוועקט, קוקט זיך אום, גנבים שטעלען אַרויס די שויבען פֿון פֿענסטער. אַ קאָפּ בעווייזט זיך, אַיין אינו ישראל. דאַנקט ער און לויבט דעם אייבערשטען, וואָס „רוב גנבי ישראל״ האָט נישט מחלל שבת געווען! דער גנב איז דערוויל אַריין, נישטערט און טרעפֿט צו די שבת׳דיגע לייכטער. וועט די לייכטער שוין אָבקויפֿען אַ יוד,— איז ער מפֿקיר די לייכטער! בענשט די רביצין איין שבת אין מעשענע לייכטערליך. אַ יודענע — לאָזט זי אַביסעל טרערען ביים ליכט בענשען. שוין! דעם צווייטען ערב שבת, מען ברענגט אָב די לייכטער. צוויי יודען פֿאַסערס האָבען זיי געקויפֿט, איז איינעם אַוועקגעקומען דאָס ווייב, דעם צווייטען — אַוועקגעפֿאַלען אַ קינד, לא עליכם, אויף אסכרה.

און דער ר׳ משה וואַהל אַליין האָט שוין, ווייסען אַלע, שוין אַ יאָהר דרייסיג קיין ספֿר אין האַנד אַריין נישט גענומען. געדענקט ש״ס ופוסקים אויסווענ׳ג. וואו מען הייבט אָן, זאָגט ער, אַז מען דאַרף, ווייטער; ווי לאַנג ער וויל, בעל פה. און לעזען לעזט ער דוקא די קליינע „ביכלעך״. פֿון וואַנען נעמט ער זיי?

זיצט ביי׳ן איהם אין בית־דין־שטוב אַ דיין אַ תם. קיין בעלי־דינים נישט דאָ, געהט ר׳ משה וואַהל, מיט אַ ספֿר׳ל אין דער האַנד, אויף און אָב אין קהל־שטוב, און שטעלט זיך אָב פֿאַר׳ן תם, און גיט אַ פֿרעג:

— ווי מיינסטו? איז מעגליך אַ מענש זאָל אַרומגעהן בורוויס אויף צובראָכען גלאָז?

געמיינט חרבונה׳ן; געלעזען „מסתרי פאַריז”...

— — — — — — — —

ווי געזאָגט, די בת מלכה השכלה וועט ביי אונז קיין שטאָך אַרבייט נישט האָבען. עס וועט זיין, אַ ראָמאַנטישע זאַך. יונגליך וועלען אַרום געהען אין מאַרק און דעקלאַמירען ביים שיין פון דער לבנה: „ציון, ציון”, „החמלה”, „יונה הומיה”...

און דערביי וואַרפען פערבענקטע אויגען אין די געוועלבער אַריין, וואו כלה-מיידליך זיצען... אַ משכיל וועט דורכפאָהרען פון ערגיץ. וועט זאָגען:

— דאָס ערשטע — מען עסט נישט; יודען עסען נישט; אידה זאָלט זעהען, ווי מען עסט ביי די אומות העולם;

און די קליידער וועט מען אינטערהאַקען;

און פון דעסטוועגען בעקום איך שכר השכלה!

— — — — — — — —

דאָ מוז איך אָבער איבערהאַקען אויף אַ ווילע און מאַכען אַ קליינעם שפרונג אין דער צייט — צוריק. און דערנאָך אַ גרויסען שפרייז פאָרווערטס. קיין טענה צו מיר קענט איהר נישט האָבען. איך שרייב ניט קיין אויטאָביאָגראַפיע, אַפילו נישט קיין חראָנאָלאָגישע ערינערונגען. איך וויל אייך נור איבערגעבען אַ בינטעל שליסעליך צו מיינע זאַכען.

און אַ שפרונג צוריק מוז איך געבען, ווייל איך האָב אויפ׳ן וועג, אין איילעניש, אַ מלמד פערלוירען. און דוקא אַ יוד אַ הויכען, וואָס דאַרף זיין שווער צו פערליערען, און מיט איין (ביי אונז ווענינגסטענס) אונגעוועהנליכע ביי-פרנסה, וואָס האָט געדאַרפט בלייבען אין זכרון — אַ טאַביק-שטויסער געווען; פריהער האָט עס געטהון די רביצין, איז זי קראַנק געוואָרען און קרענקט שוין אַ צייט, — ליגט זי אין קרעכצט. ער שטויסט טאַביק און הערט, ווי מיר לערנען ביים טיש. איז ער אַ למדן אַ גרויסער, זאָגט אונז פאָר אויסוויינינג גאַנצע סוגיא׳ס, און — אַ גרויסער פשטן. הייב איך מיך אָן צו פשטלין, — „אַהאַ, קריכט שוין ביי בוי-בעריק!” זאָגט ער עס נור, שאַד נישט. איך האָב אָבער מורא.

ער זאָל נישט צוקומען, נישט לעגען די פֿינגער אויף דער גמרא. דער יוד איז פֿול טאַבּיק, קומט ער צו, הייב איך אָן צו ניעסען. און האָט זעקס פֿינגער אין יעדער האַנד, האָב איך מורא פֿאַר זיין האַנד! בין איך אַ גאַנצען זמן, אַזוי ווי ער וויל, אַ פּשטן...

בעפֿרייט פֿון טאַבּיק און זעקס פֿינגער, מעג איך שוין טהון דעם שפּרונג פֿאָראויס, און אויך אַ גאָר שפּעטערע מעשׂה פֿערציילען. די מעשׂה, וואָס קומט מיר אויפֿ'ן זינען, ווען איך גיב נור אַ טראַכט וועגען השׂכּלה...

— — — — — — — —

עס איז שוין לאַנג נאָך דער השׂכּלה־צייט. מען האָט זיך פֿון איהר שוין אָבּגעזאָגט. מען קוקט שוין אויף איהר, ווי אין דער צייט פֿון שמאָלע קליידער — אויף אַ קרינאָלינע, מען בּעשולדיגט זי: נישט צוגעפֿיהרט וואַסער און זאַלצען צו די וואורצלען, נישט לופֿט און ליכט — צו די צווייגען, — נור אָבּגעריסען צווייגליך און אַריינגעזעצט אין פֿרעמדע שטאַמען. אויף קלאָר, ווי אַנדערש, ווייסט מען נישט... אָבּער יענער וועג איז קיין וועג נישט געווען...

און איך בין שוין אַיין אַלטער שרייבּער. עטאַפּען דורכגעמאַכט:

חבר־דינעזאָן האָט אָבּגעדרוקט די „בּעקאַנטע בּילדער"; קיין גראָשען נישט צוריקגעזעהען. איך האָב מיט הילף פֿון גוטע מענשען אַרויסגעגעבּען דריי בּענדער „יודישע בּיבּליאָטעק"; צוגאַנגען ווי זאַלץ אין וואַסער — צוזאַמען מיט'ן אויסגעלעגטען קאַפּיטאַל. שוין נאָך די יום־טובֿ בּלעטליך. וואָס די ראַדיקאַלע יוגענד האָט פֿערטהיילט, געלד נישט אָבּגענומען און, נאַטירליך, נישט אָבּגעשיקט. און — שוין נאָכֿען יובּילעאום.

מיין אַדרעסע: וואַרשוי, צעגלאַנא נו' 1. — די „פּערציסטען נעסט"... שוין, הייסט עס, אַ שוהלע געמאַכט.

אַ חדר געהאַט און — אַליין געבּליבּען. נע ונד דאָס פֿאָלק בּפֿרט זיין בּאָדעם — יונגע שרייבּער. אַוועק און מיט נעמען!

און נעמען, דאָס מוז איך דרך אַגבֿ בּעמערקען (דאָס „דרך אַגבֿ" — מיט'ן מאמר המוסגר זענען מיין שוואַכקייט!) נעמען האָבּען בּעקומען, לייט זענען געוואָרען — די „קונדייסים" פֿון חדר.

די, וואָס האָבען נישט געלאָזט זיך פֿיהרען! די אַנדערע וואָס האָבען אַזוי גערן זיך אונטערגעגעבען דער צענזור, געשטופּט דאָס מאַנוסקריפּט צו מיין בלײשטיפֿט, – זאָל גאָט זיך אויף זיי דערבאַרעמען!

איך האָב זאָמען געשטרייט, איבער זיי שבֿעה נקיים געזעסען, און קוים זיך עפּיס דערוואַרט. בעווייזט זיך אַ קעפּיל, עס שפּאַלט קוים די ערד, איך גיב שוין איין אָנהאַלטעניש, איין אָנשפּאַרעניש, זאָל עס נישט קריכען אַרום איבער דער ערד. אַרויף צו דער הייך! דרענגליך אונטערגעשפּאַרט!

די דרענגליך זענען געבליבען!

בין איך אַליין. מען קומט נור צו מיר נאָך „סמיכות"...

איז שוין אָבער לאַנג נאָכען „עת לטעת", קליין דאָס גערטיל, אָבער שוין ווילד אָנגעוואַקסען, עת לעקור נטוע... זאָגט מען: איך טרייב די יונגע טאַלענטען. געהט מען מעהר צום גוט=האַרציגען דינעסאָן; ער זאָגט נישט אָב אַזוי געשווינד דאָס לעבען. נור די ביי זיך שטאַרקערע קומען. און מיט אַ חנ'דיל: אָן אַייך װענד זיך עס! זאָגט איהר: נישט! צערברעך איך די פֿעדער. און אין די אויגען פֿלאַמט די זיכערקייט פֿון געניען אָדער גראַפֿאָמאַנען: דו וועסט נישט קאָנען זאָגען: נישט!

קלינגט מען אַמאָל. מען רייסט מיר איין אַרבייט איבער מילא, פֿיללייכט, בעווייזט דאָך עפּיס! איך עפֿען. אָהן אַ „גוט מאָרגען" שפּרייזען מיר פֿאַרביי דריי געשטאַלטען. אין פּאָרצימער איז טונקעל, געווען איז אויך אַ טונקעלער טאָג; דאָך זעה איך: אַ מיידעל, אַ ביינינ פּנים, גלאַט פֿערקעמט, אָהן אַ הוט, אָבלאַנגע הענד באָמבלען זיך אַרום קערפּער. הילכיגע, הער איך, אָבצאַסען, הויכע; זי וואַקעלט זיך אויף זיי... נאָך איהר – אַ מאָדנע-לאַנגער בחור אין אַ האַרטען קאַפּעליוש, איין אַרומגעבונדענע באַק, שוואַרצע הענד; נאָך דעם – אַ דיקער, איין אַראָפּגעזעצטער, אין אַ ווייכען הוט מיט ברייטע רענדער: איין פֿליגעל ליגט מיט'ן זוים אויפ'ן אַקסעל, און אחרון, אחרון חביב – אַ מאַנוסקריפּט אונטערן אָרים – דער מחבר אַליין. אַ קליינס, אַ דאַרס, אַ פּיצעלס... און מען שפּרייזט פֿאַרביי אין שטוב אַריין. איך בלייב און פֿערמאַך די טהיר. אַז איך קום אַריין, זיצען שוין די

בחורים ביים טיש, דער הויכער און דער דיקער מיט די גאמבים אויף די הענד אנגעשפארט, גרייט צו הערען. דער „דיכטער" מיט׳ן מאנוסקריפט ביים פנים: אזוי קורזיכטיג איז ער אז׳ן אהן א בריל, און די מויד שפרייזט איבער דער שטוב, די אבצאסען הילכען די לאנגע הענד באמבלען זיך, — קיים איך בעוויז זיך, נאך נישט רעכט געזעצט זיך איפ׳ן שעזלאנג, ווי־זא־ווי דעם טיש, זי קאמאנדירט שיין:

— לעז!

און שיקט א הייסען בליק צום דיכטערס אקסעל. הייבט ער אן:

„דער צייט־גייסט".

און לעזט און צוהיצט זיך, און צוזינגט זיך אינים לעזען... די בחורים — איינגעהערט און איבערגעבויגען — שלינגען; דאס מיידעל גאהט שוין אויף די שפיץ פינגער, קיין ווארט נישט צו פערליערען...

און דער „צייט גייסט" וואקסט...

נאטירליך, נישט יענער, דער השכלה׳שער, די אלטע קרינאלינע... נור — דער ראדיקאלער!

ערגיץ, צווישען הימעל און ערד שטעהט אדער הענגט א זייגער. דער וועלט־זייגער. דער וועלט־זייגער שלאגט: שטונדען, האלבע, פירטעל שטונדען, דאלט זיך מינוטען אויך...

דער הימעל — שוואַרץ: בעדעקט מיט שווארצען. א שווערער, בלייערנער וואלקען פערשטעלט א פערהלי׳שטע זון...

גיט דער זייגער א קלונג, גיט זיך א חאפ אויף די זון, לאזט אראב א שטראהל, ווי א שפיזעל, לעבערט די חמארע, פאלט אויפ׳ן קאפ פון צייט־גייסט, און ער גיט א ציטער און א וואקס. א שטראהל — א שפיזעל, א ציטער און א וואקס — אויף א האלבען, אויף א גאנצען ארשין מיט אמאל! רוחות — שטיקער שווארצער וואלקען רייסען זיך אראב, פליהען מיט גרימצארן צו די ווייזער, פערציפען זיי מיט די פליגעל, ווילען אבשטעלען. עס העלפט נישט! זיי רייסען זיך נור די פליגעל אב. קרעכצען פון אהנמעכטיגען צארן און פערפליהען זיך ערגיץ פאר שאנד. דעם וועלט־זייגער קען מען פערהאלטען, אבשטעלען — נישט!

שלאָגט ער, פאַלען שפּיזליך, וואַקסט דער צייט־גייסט און וואַקסט...

אויף אַ וויעזע שטעדט ער, אויף אַ גרינער און וואַקסט! און אַט, שוין איבערגעוואַקסען די בערגליך, די גרויסע בערג — הימאַלאַיען און קאַרפּאַטען! אַט, שוין מיט׳ן קאָפּ אין וואָלקען אַריין! דורכגעלעכערט! שטיקער וואָלקען פאַלען אַראָב אין מדבר אַריין... עס איז איהם וועניג; דער זייגער קלינגט, אַ שפּיזעל שטיכט, ער וואַקסט. שוין אַרויף צום ערשטען הימעל, צום צווייטען הימעל... אַזוי וועט ער דורכלעכערן אַלע זיבען הימעל...

און עס פאַלט מיך אָן אַ שרעק פאַר׳ן רבונו של עולם... נאָך אַ פּאָר קלינג, נאָך אַ פּאָר שפּיזלען, דערגרייכט ער צום כסא הכבוד... קעהרט איהם איבער!

צום גליק — איין ענדערונג...

אומגעריכט האָט ער, דער צייט־גייסט, דעם קאָפּ אַראָבגע־בויגען און אויף דער גרינער וויזע אַ קליין־חנודיג שמעקענדיג בלאָה־בלימעל דערזעהען... אַ זיסער שמייכעל צוגיעסט זיך איבער זיין שטרענג געזיכט... ער, וואָס דאַרף דעם כסא הכבוד שטירצען, שמייכעלט, בייגט זיך, בייגט זיך איין, שטרעקט אויס די האַנד, רייסט אָב...

און ער וואָלט זיכער דאָס בלימעל צו די ליפּען געהאַפּט, וועניגסטענס צו דער נאָז, ווען עפּיס פון מיר אַרויס גיט ניט אַ געשריי:

— גענוג!

די בחורים שפּרינגען אויף, די מויד, — דאָס בלימעל אויף די הויכע אָבצאַסען! — ווענדט זיך צו מיר, איידיג־קאַלט־שניידענדיג:

— געוואוסט! אַז דער יונגער פּושקין איז געקומען צום אַלטען זשוקאָווסקי, האָט ער איהם אויך אַזוי אויפגענומען.

און גיפטיג:

— אויך אַזוי פערשטאַנען...

און — אַרויסגעשפּריזט, ווי געקומען... די בחורים נאָך איהר!

— — — — — — —

אָט דאָס איז די מעשה, וואָס קומט מיר שטענדיג אויף די געדאַנקען וועגען יענער השכּלה־צייט... אַלץ מוז זיך ביי אונז ענדיגען מיט'ן „בלימעל“, אַלץ איינס, אויף נידריגע צי הויכע אָבּ־צאַסען, און אַזוי וועט זיי, כּל זמן... אָבער וועגען דעם גאָר צו לעצט, ווען איך וועל מיר אַליין קלאָר ווערען...

און ווירקליך:

איך קריך קוים אַריין מיט אַ פוס אין דער „בעוועגונג“. צו־ליעב סכּות, וועגען וועלכע עס וועט קומען אין קינפטיגען פּרק, ווער איך אינים לעפּיל וואַרים וואַסער נישט דערטרונקען! געוועזען אַ דוד שיפּמאַן, געוועזענער טאַביק־פערלעגער, ביי וועלכען איך האָב צו 6 יאָהר טערקישען טיטין געקויפט, פאַר 45 גראָשען, וואָס איך האָב פּורים־געלד בעקומען, אַ פירטיל, און האָב אָנגעהויבען רייכערן... און וואָס האָט זיך, אַז קראָנענבערגס טיטין־מאָנאָפּאָל איז קאַסירט געוואָרען, זיך אַליין אַ קראָם געעפענט, מיט שרייב־געצייג און השכּלה־ספרים אַלס צולאָג, און איז דאַצו לעהרער געוואָרען פון לשון הקודש, — פון דעם דוד שיפּמאַנ'ס „פּקוד פּקדתּי“ ענטלויף איך, ווי פאַר פייער; לאַנגווייליג! ביים קליינעם הויקעריל שטערן, דעם גרויסען שטערנס אַ זוהן, וואָס איז גע־קומען לערנען דייטש פון אָלענדאָרף אַרויס: „גוט מאָרגען, הער!“ „ווי זינד זי געשלאַפען?“ „גוט“ - לערן איך — פראַנצויזיש־שפּיעל. „אַ מענש איז ניט מחויב צו וויסען, ווי אַ שטיוועל הייסט אויף כּמה לשונות“... דעם ערגסטען איינדרוק מאַכט אויף מיר יעקב רייפ־מאַן. אַ מענש געפינט גרייזען אין תּנ"ך, מעהר ראשי תּיבות ווי אין „פּרי מגדים“, און וואַשט זיך ניט מיט אַ קוואַרט, וואָס האָט אַ געשפּרונגענע ראַנד און טראָגט אַ טלית־קטן...

איז נאָך ווייניג, קום איך אַמאָל צו איהם, ער איז נישט דאָ, און אויפ'ן טיש וואַלגערן זיך פּאַפּיערליך אַרום... מאַטעריאַל צו זיין אויטאָביאָגראַפיע... לעז איך, ווייזט זיך אויס, אַז ער איז צווייי מאָל געבוירען געוואָרען, און ביידע מאָל אונגליקליך: איין מאָל — יום כּפּור, ווען אַ פיש אין וואַסער ציטערט און די כּנסת ישראל צוגעהט אין טרערען און איז פול תּשובה און חרטה, און דאָס צווייטע מאָל נאָך ערגער — תּשעה באב! ווען די כּנסת ישראל איז אָנגעטהון שוואַרץ, אַרומגעהילט שוואַרץ און ברומט ווי אַ טויב.

י. ל. פרץ אין די 90=גער יאָרן

י. ל. פרץ אַלס יונגערמאַן

און דאַרויף קומט ער אַריין, דער דירער, שוואַרץ-בעוואַקסענער יוד און שמייכעלט:

— אַהאַ? שוין געשריבען?

איז נאָך וועניג... מוז ער אונז נאָך פאָרלעזען אַ שיר. ער, דער ביכער-וואָרים, וואָס לאָזט ביי זיך אין שטוב קיין לופציג נישט עפענען און עטעמט שאָטען מיט ביכער-שטויב, דערזעהט פלוצלינג אין חלום — אַ וויינגאָרטען, אין וויינגאָרטען — אַלערליי פירות און וועגען שענע, און „בלומען מיט רויזען" (פרחים עם שושנים", — דער פערז איז אַ — דריי-ווערטערדיגער!) און אויף די וועגען — אָה, גליקליכע צייטען! — שפּאַציערען געאַרמט (שלובי זרוע) דאַכט זיך, די בלוטיגסטע שונאים! דהיינו: איינער וואָס ציילט יסודות פיער און אַ צווייטער, וואָס שווערט אויף זיבען און זיבציג...

מיין רוסישער לעהרער, מיט די קליינע בלאַסע אייגעליך און מיט'ן בראַנפען-מויל האָט מיך געוויס נישט צוגעצויגען, זיין גרעטש-גראַמאַטיק האָט מיך נישט גענומען... אָבער קוים האָט דער צייט-גייסט זיינע פליגעל צושפּרייט, דער וועלט-זייגער האָט געקלונ-גען, בעקום איך שכר-השכלה אויף די טונקעלע טרעפּ. — אַלע טרעפּ אין זאַמושץ זענען טונקעלע; אויס ענגשאַפט. און איך בין אויף די טרעפּ איין יונגעל, מיט ברענענדיגע אויגען, אויף דריי שוועסטער מיידליך!

און איינמאָל, איך עלוי „מאַניש", וואָס קלער פון גאָר נישט, ווייס פון גאָר נישט, לויף, אייגענטליך — פליה אַראָב פון די טרעפּ, מיט דריי אָנגעשמירטע בייגעל אין קעשענע פאַר'ן אָרים-בחור, אין בית-המדרש אַריין. איך הער טריט אַקעגען. טריט אַרויף, לייכטע, פלינקע! און באַלד גיט מיר אַ שימער פאַר די אויגען אַ פאָר ווייסע, נאַקיטע אָרעמס, גיט אַ בליץ פון אַ פאָר פלאַמיגע אויגען, — נאַקיט ווייסע הענד וואַרפען זיך מיר אַרום האַלז, אַ הייסער אָטעם יאָגט אין פנים אַריין... און אַ האַרציג געבעט:

— לאָמיר זיך ליעב האָבען, ליבוש'ל...

און אַז איך, — דאָס ערשטע מאָל! — שפּרינג אָב, צוטומעלט,

צושראָקען, מאַכט מיין קליינע לילית, די מיטעלע צווישען די דריי שוועסטער, טיעף געקרענקט, שווער בעליידיגט און שאַרף־וואָרע־נענדיג:

– אַ־זוי?! געה איך צו יונה'ציען... אין רייט־שוהל אַריין! זי ווייסט, וואו יונה'ציע איז... און ליעב האָבען מוז זי.

בעפאַלט מיך אַ שרעק פאַר איהר, שריי איך אויס:

– חס ושלום! ווילדע ציעג, זאָלסט דיך נישט דערוועגען! אַ... אַ פאַסקודניאַק!

– האָב זשע דו מיך ליעב!

מוז איך בעשטעהען...

קושי מיר' זיך נאַריש־קינדיש מיט געמאַכטע' היץ... איהרע אויגען אַפילו – לעשען זיך, די אַרומגעוואָרפענע הענד – קיהלער, שלאַבעריגער געוואָרען. פיללייכט דאַרף זי ליעבען, אָבער נישט מיך...

און דאָך, מען טרעפט זיך, מען קושט זיך... אַז אָבגע־חעדט! און לילית פערלאַנגט, און מאָניש שווערט... נישט אַזוי הויך! עס קומט נישט אַזוי ווייט, עס ענדיגט זיך דעריבער נישט מיט'ן „בעזים אין דער הייך". און די בעגעגענישען ווערען וואָס אַמאָל זעלטענער... ווייל –

ווייל עס געהט נישט אַוועק אַ וואָך, און איך טרעף מיך מיט דער עלטערער, מיט מיין כלה פון דער חורבה. מיר בלייבען ביידע שטעהען, ביידע עפּיס געריהרט, אונשולדיג־ליעב בעוועגט. קו־קען זיך, געגענזייטיג, קינדיש שטיל און ליעב, אין די אויגען אַריין. פּיזע. רייסט זי איבער די ערשטע:

– ווייסט וואָס, ליבושל, דאַרפסט לערנען...

און שטאָקט אַ ביסעל און ענדיגט:

– פּויליש!

ענטפער איך, עפּיס מאָדנע שטיל, אַליין נִיט ווִיסענדיג פאַר וואָס:

– לעזען קען איך!

און ווירקליך – אויסגעלערנט זיך אין בית המדרש, אויף מוגענדהאָלדס: „וואָלנאָ דרוקאָוואָץ" פון די שערים אַראָב, ווי שפּע־

מער עטוואָס דייטש און רוסיש... פֿרעגט זי, צי איך וועל פֿער־שטעהן?

– „אוודאי!“ פּאַסט אַנדערש, אַז אַ מיידעל פֿרעגט? וועט זי מיר אַ ביסעל בּאָרגען. זי וועט מיר געבּען קאָרזשעניאָווסקיס „קאָליקאציע“. אויבּ איך וועל עפּיס פֿאָרט נישט פֿערשטעהן, זאָל איך אַריין קומען, זי פֿרעגען. ווערט מיר עפּיס וואַרים אַרום האַרץ:

– אַדרבּא! אַוודאי וועל איך נישט אַלץ פֿערשטעהען!

און גיבּ צו מיט פֿרייד:

– און איך וועל דיך לערנען לשון-קודש.

– גוט! און רייטעלט זיך און וויטער אַ פּויזע. איך רייס אַי־בּער, און פֿרעג, און עפּיס נישט מיט מיין קול, נאָך שטילער ווי פֿריהער:

– בּיזט אויף מיר בּייז?

זי פֿרעגט, מכלומרשט פֿערוואונדערט:

– פֿאַר וואָס?

– פֿון חתן-כלה שפּיעל... פֿאַרן שטיינדיל.

זי איז עס מבטל:

– אי־י־י!

האָט שוין לאַנג פֿערגעסען... אָבּער אַ צייכען האָט זי נאָך. געגענט מיר די בּאַק:

– זעהסט?

טונקעל, שווער צו זעהען, לעג איך צו אַ ציטעריגען פֿינגער און בּעריהר, קוים, קוים... זי רייטעלט זיך.

– ווילסט – מאַכט זיך ליעבּ קינדיש – מעגסטו אויף דעם אָרט אַ קוש טהון!

לעג איך די ליפּען צו, ציטערן זיי מעהר פֿאַרן פֿינגער! זי נעמט דעם קאָפּ צוריק, און געריהרט:

– ווייסט, אַ האָהר ווען דו טרעפֿסט העכער, וואָלט מיר אויסגערונען איין אויג.

– חס ושלום!

— יאָ, יאָ! דער טאַטע זאָגט און די מאַמע זאָגט. און, עט־וואָס טרויעריגער שמייכלענדיג:

— און ווער וואָלט מיך גענומען מיט איין אויג?

שריי איך אויס:

— איך! איך!

זי פרעגט, עטוואָס נאָכטראַכטענדיג:

— און וואָלסט מיך ליעב געהאַט מיט איין אויג?

שריי איך אויס:

— אייביג, ווי איך בין אַ יוד!

און נעם זי אַרום און דריק זי אַזוי האַרציג צו צום האַרץ.

און וואונדער מיך: וואָס טהו איך? און ווי קומען צו מיר די הערטער, און דאָס צערטליכקייט? און די שטימע, — וואָס ציטערט זי אַזוי, די שטימע? און דאָס מיידעל, וואָס ציטערט אַזוי? און וואָס לייכטען איהר אַזוי די אויגען אין דער פינסטער?

— — — — — — — —

די דריטע שוועסטער; די יונגסטע. אַ „יונגע ציעג“, ווי מען זאָגט אין זאַמושץ. דייטש: באַקפיש! און אַ ברוסט לײדענדע, פון וואָס איך ווער ערשט שפּעטער געוואָהר. און שלאַנק, עטוואָס איבערגעבויגען. און עפּיס אַזוינע ליעבהאַרציגע אויגען גרויסע; גאָר גרויסע שוואַרץ־אַפּעל, עפּיס ליכט־דורשטיגע, ליכט־זויגענדיגע, שטענדיג פערוואונדערטע, עפּיס פרעגענדיגע, אָדער — (ווי איך פיהל יעצט), זיך בעשטענדיג געזעגענענדיגע...

זי, אַז זי טרעפט מיך אויף די טרעפּ, בלייבט שטעהען, רוקט זיך מיט׳ן רוקען האַרט צו דער וואַנד, בלייבט שטעהן אָנגעשפּאַרט מיט די הענד הינטער זיך אָן געלענדער, איך, נישט ווילענדיג, הייב אָן געהען לאַנגזאַמער, זי קוקט אויף מיר, ביז איך געה פאַרביי, מיט די גרויסע אויגען און קוקט מיר נאָך אַ לאַנגע ווײלע, ביז איך קום אַראָב.

און קום איך אַריין צו זיי, אָדער זי צו אונז, זעצט זי זיך ערגיץ אין אַ פערשאָטענט ווינקעלע און קוקט שטיל אויף מיר פון דאָרט... זיס־שמערצליך בעריהרען זיי מיך, די גרויסע, וואָס אַמאָל גרעסער ווערענדיגע אויגען.

אָבער וואָס מיינט זי דערמיט?
די עלטסטע שוועסטער, מיין חורבה־כלה, רוימט מיר אַמאָל איין:
נעבּיך אַ קראַנקע...
זאָגט אויף וואָס, ווערט מיך נאָך שמערצליכער...
ווערט זי ערנסט קראַנק... איך קום אַמאָל אַריין — אַלץ דאָס זעלבּע קוקען, און מיין זעלבּער זיסער שמערץ...
פאַר גסיסה, איך בין גראָד דערביי, וויל זי פלוצלינג, אַלע זאָלען אַרויסגעהן, אויסער מיר. זי האָט מיר עפּיס צו זאָגען, אונטער פיער אויגען. מען טהוט איהר צוליעב. איך בלייב מיט איהר אַליין און ציטער אינערליך... זי ווינקט מיר: נענטער, נאָך נענטער... איך בין שוין ביים בעט... „נאָך נענטער" איך בויג מיר איבּערן בעט...
— ווייסט, — מאַכט זי זעהר, זעהר שטיל, מיר דאַכט: בּלעטליך רוישען: מיין האַרץ הערט, נישט דאָס אויער — ווייסט, איך ליעב דעם טאַטען, די מאַמען... דעם ברודער... די שוועסטער... און דיך — מעהר פאַר אַלע! —
און בעט נאָך שטילער:
— גיב מיר אַ קוש אין שטערן אַרייך.
און, איידער איך פערשטעה:
— אין מויל אַריין נישט, מיין לייבּעץ איז געפעהרליך!...
איך קוש זי אויף די ליפּען...

— — — — — — — —
— — — — — — — —
— — — — — — — —

איך וויל, איבערהיפּענדיג אַ שטיק צייט, צו וועלכער איך וועל צוריק קומען, פערענדיגען די „דריי־שוועסטער־ליעבּע"...
די יונגסטע — געשטאָרבּען...
די מיטעלע האָב איך, צוליעב דער עלטערער, פערגעסען...
זי זאָגט און וואַרפט מיר פאָר: פערראַטען... די שבועות געבראָכען...

איז זי בייז, ווידעלט מיך... אין בריעף.

מייד איך זי אויס, שיקט זי מיר מיט'ן דיענסטמיידעל געהיימע בריווליך: ווי הייסט? וואָס טייטש?

אין אַ שטיפֿערישען מאָמענט, ווען די שטיפֿערישע מוזע, פֿון וועלכער איך הייב נאָך, אייגענטליך, נישט אָן צו חיסען, בעפֿאַלט מיך, ענטפֿער איך איהר אין גראַמען:

„האָסט צו מיר אַ טענה, איך האָב דיך געקושט,
„גלייב ס'איז געווען אַ שגעון...
„זיכער אַ דבוק פֿון זמרי בן סלוא,
„איך וואָלט מיך בעגאַנגען דעראָהן...

גאַנץ זיכער אַ דבוק פֿון זמרי בן סלוא...
גלייב. נישט דיין איז דער כשוף,
וואַרט, אפֿשר קומט ער צוריק, דער שגעון,
דערווייל אָבער בין איך מיושב...

אַ חטאת נעורים, וואָס איך האָב שפּעטער ביי מיין פֿעטער געפֿונען, שטאַרק פֿערריכט און, ליידער, אין יובילעאום־אויסגאַבע „פֿערעפֿענטליכט“...

אָבער – זי האָט זיך אין קורצען געטרייסט.

די עלטסטע, דאָס „ריינינקייט“ איז, נאָך איידער זי האָט זיך אויסגעלערנט לשון קודש, – אַ כלה געוואָרען, נישט מיט מיר; פֿון „רוסלאַנד“.

די תנאים זענען געווען אין מיט וועג אין אוסטילע... ביי איהר אָבפֿאָהרען בין איך אין דער היים נישט געווען. דער טאַטע האָט מיך פֿלוצלינג (איך ווייס נישט, איבּ צופֿעליג) מיטגענומען אין וואַלד אַריין, וואו ער האָט בוימער געהאַקט, נישט ווייט פֿון אוסטילע.

ער רעדט מיר איין: (צו וואָס? איך וויל דען נישט פֿאָהרען?) „וועסט זעהען אַ וואַלד, וועסט וועלען און טויגען צום געשעפֿט, וועסט דו בלייבען!“ – צום געשעפֿט האָב איך, זעהט אויס, נישט געטויגט. אָבער געמאַכט די ערשטע בעקאַנטשאַפֿט מיט וואַלד און מיטן טייך בוג.

אָנפּאַנגס – אַ לאַנגװײַליגער װעג. בערגליך און טאָלען...
„יעלו הרים ירדו בקעת" טראַכט איך: גאָר נישט אַזױ אַנגענעהם; און פון בײדע זײַטן װעג פלאַכע, אָפּגעשניטענע פעלדער, דאָס שװאַרץ־שטעכענדיגע שטרוי אויפן פעלד, דערמאָנט מיך אָן יונה'ציעס און דיעדיס שלעכט געגאָלטער „מאָרדע"...
פאַמעליך הײבט אָבער אָן אָנצוקומען, און אַלץ נענטער און נענטער, אַ גערויש, װאָס שטאַרקט זיך, חאַפּט אַרום... מײן איך און פרעג איבער:
– אַ װאַסער?
– נײן – זאָגט דער טאַטע – דער װאַלד. װאָס קומט אונז אַקעגען... (זײַן אויסדרוק).
איך שטוין:
– װי אַזױ רױשט עס אַ װאַלד?
– מיט די צװײַגען, מיט די בלעטער, װאָס דער װינד בעװעגט.
(געזאָגט האָט ער: ריהרט).
– אַהאַ!
און באַלד קומט אָן דער װאַלד. מיר פאָהרען אַרײַן, איך בלײַב פערכשופּט; אַזױנע גבורים, אַזױנע ריעזען! איך פאַל בײַ מיר אָב...
– װי אַלט איז אַזאַ בױם?
דער טאַטע אַלײן װײסט נישט:
– זעהר אַלט...
– װאָס פאַר אַ בױמער זענען עס?
– סאָסנעס... פון אַזױנע הױכע סאָסנעס מאַכט מען מאַטשטען (זעגעל־בײמער) צו שיפען... דאָס געהט אַװעק װײַט, װײַט...
– װי אַזױ?
– שװימט איבערן װאַסער. פון בוג, װאָס װעסט זעהען, צו דער װײַכסעל, פון דער װײַכסעל צום ים אין דאַנציג, פון דאָרט – אויף אַנדערע ימים...
– דאָס שטיק װאַלד אָבער איז נאָך נישט פערקױפט...
איך האַק װײטער אַ ביסעל דעמבים...

און אַז איך קום צו די דעמבים און דערזעה, ווי אַ קליי־נער פייער חאַפּט אַ האַק און גיט אַ זעץ אַריין אין אַ דעמב, רייסט זיך מיר עפּיס אָב אין האַרץ. געקומען אויפ'ן אָרט, לויף איך צושראָקען און צורודערט, און מיט אַ געוויין אין האַרץ אין „שריי־בערס" שטיבעל אַריין, וואַרף מיך אויף זיין בעט און גראָב אַיין דאָס פלאַמענדיגע פּנים אין קישען און ציטער, ביז דאָס מיעד־קייט איז גובר, און שלאָף אַיין, און שלאָף ביז צו מאָרגענס... צו מאָרגענס, איך חאַפּ מיך אויף:

— וואו איז דער טאַטע?

דער שרייבער שמייכעלט עפּיס אונטער די וואָנסען:

— אַריינגעפאָהרען קיין אוסטילע... פאַרנאַכט צוריק קומען. ווילסט אפשר אין וואַלד אַריין?

איך שאָקעל מיך אָב:

— ניין...

אַז דער ווינד יאָגט אָן פון וואַלד אַ זעץ פון אַ האַק אָן אַ בוים, ציטער איך.

פאַרנאַכט קומט דער טאַטע צוריק:

— מזל טוב! קוקט אויף מיר פריידענדיג.

מיין כלה פון חורבה איז אַווירקליכע כלה געוואָרען; ווי געזאָגט, נישט מיט מיר...

— — — — — — — —

קיין טראַגעדיע איז עס נישט געווען. נישט קיין שטאָלערנע שטאַבע האָט זיך איבערגעבראָכען, — אַ בינטעל לבנה־שטראַהלען! צום וואַלד האָב איך מיך צוגעוועהנט. שפּעטער צום בוג צוגעפאָהרען. פון בוג און דער ווייכסעל, וואָס איך האָב שפּעטער געזעהען ביי ראחיוו, איז געוואָרען „דער דבוק"...

די סבּות, וואָס האָבען מיך אָבגעהאַלטען פון השכלה, קו־מען אין קינפטיגען פּרק. דאָ מוז איך נאָך מאַכען אַ פּאָסט־סקריפּ־טום וועגען אַ פאַל מיט ר' משה וואַהל, וואָס איך האָב פּערזענליך געהאַט; אַ פאַל, וואָס איך האָב ביי זיין פאַרטרעטיערען פאַר איהם קיין פּלאַץ נישט געהאַט, און קען איהם דאָן! נישט פערפעהלען.

אַ גאַנץ געדויערנדיג יאָהר דאַווינט ר' משה וואהל ביי זיך אין מנין, אין בית־דין־שטוב. אין שוהל אַריין קומט ער נור צו „כל

נדרי" און יעדען ערב־ראש־חודש צו יום־כפור־קטן.

איינמאָל, אַ פּנים צו פריה געקומען, די שוהל נאָך פאַר־מאַכט. דאָס שוהל־ און בית המדרש־הויז — ווי בעשריבען „אין פּאָליש אויף דער קייט". געדט ער אויף אַ ווײַלע אַרויף אין בית המדרש אַריין, שטעלט זיך אַריינקוקען אין אַ ספר, ביי דער לינקער מזרח־וואַנד אין אָרון־קודש־ווינקעל. שטענדיג שטעהט דאָ אונזער תם, דער אַזוי גערופענער „יהושע בהמה", וואָס גליסט און האָפּט אַלץ צוין אַ כתב הרבנות, און מיר, חבֿרה, שיקען איהם פון צייט צו צייט אונטער — געפּעלשטע, און ער, ווי שוין דערמאַנט, לויפט צום ווייב פרעגען, צי ער זאָל פּאָהרען, צי עס לוינט?... טראַגט ער אויך אַזאַ כפּאָדיקיל און איין אַטלעסען קאַפּאָטקעלע... קום איך אַריין, אַהאַ דער תם! שלייך מיר צו אויף די נעגיל — מעסט איהם אויס פון הינטען אַ מתנת־יד, נישט וועה צו טהון, צום שפּאַס, — דרעהט זיך אום — ר' משה חאהל, און איך בלייב — פערשטיי־נערט.

און ער הענד זיך אום צושמייכעלט:

— וועמען האָסט עס געמיינט, קונדאַס?

שפּריצען מיר שוין טרערען פון די אויגען.

— האָסט חרטה?

אַ שאלה! רעדען אָבער קען איך נישט; דאָס לשון אָפּ־גענומען.

— ווילסט, איך זאָל דיר מוחל זיין? ווילסט אַ תשובה?

נאָך אַלץ אָהן לשון, שאָקעל איך, קים צו מיט'ן קאָפּ.

— זאָג זשע מיר צו, אַז דו וועסט שוין קיינמאָל אויף קיינעם קיין האַנד נישט אויפהייבען...

איך וויל געבען די האַנד; „ניין, תקיעת כף — נישט..."

— — — — — — — —

און וואָרט האָב איך געהאַלטען... און אויסער איין מאָל, איין־איינציג מאָל, ווען בעהערשען זיך האָלט שוין געווען איבער־מענשליך, האָב איך נאָך ביז היינט אויף קיינעם קיין האַנד נישט אויפגעהויבען, נישט אָבצוגעבען און אַפילו נישט זיך צו פערטיי־דיגען.

— — — — — — — —

„דריי טפחים“ איבערן השכלה־וואַסערל. — ליידענשאַפטליכע ליעבע צום לעבען; — פראָבּ־ לעמען וועגען טויט. — דער ביבליאָטעק־שליסעל.

ראַש וואַקסען יודישע קינדער; הלואי אַזוי אייסערליך, ווי אינערליך!

ווערסט איך געהאַט אין דער האַנד, אַנשטאָט אַ פעדער צום בעשרייבען, אַ בליישטיפט צום צייכענען, וואָלט איך פון מיר, פון דעמאָלדיגען, פון יונגלישען — אַ קאַריקאַטור געמאַכט:

קליין, מאָגער. הענד און פיס, ווי די שטעקלאַך; אַ קאָפּ — אַ גרויסער; אַ שטערען אין קאָפּ — איין אַיינגעשרומפּענער; אונ־ טער איהם — אויגען, גרויסע, זוכענדיגע, שמערצליך־פרעגענ־ דיגע...

און איך זיץ אין אַ שיפעל, אַ קליינס; דאָס שיפעל איז צוגעבונדען צו'ן אַ שפּאָריוודיגען לופט־באַלאָן, וואָס טראָגט עס... טראָגט עס דריי טפחים הויך, איבער'ן השכלה־וואַסער'ל... דאָס שיפעל איז איבערגעלאָזט אויפ'ן ווינדס בעראָט. — איך, אין דער האַנד — האָב אַ שמעטערלינג־נעציל, מיט וועלכען איך בעוועג האַסטיג אין דער לופט און כאַפּ פראָבלעמען... און זעגעל אַזוי אַריין, פראָבלעמען כאַפּענדיג, אָהן מיין ווילען און וויסען, אין ערוואַכענדיגען געשלעכטס־פּראָצעס...

„דריי טפחים“ איבערן השכלה־וואַסערל.

השׂכלה איז „בילדונג״ — קענטעניש פון שפּראַכן, „ווי אַ שטיוועל הייסט אויף כּמה לשונות״... און — אַ ביסעל לידער אויף אַלע „פיר צייטען פון יאָהר״... דאָס איז געווען: שיפמאַנס „פּקדי־פקדתי״; שטערענס — „מאָיען, ווי האָבען זי געשלאָפען?״ דעם פעלדוועבעלס פּריציאַסטיע און דיעיעפּריציאַסטיע על פּי גרעטש... דאַצו די דעקלאַמאַציע, ביי דער שיין פון דער לבנה: לו אדע, כּי יהרוס קולי בּכח... פון מיינע חברים איין חבר־יצחק׳ל, וואָס האָט געענדיגט דאָס פּראָגימנאַזיום אין דער היים און איז ערגיץ אַוועק לערנען... ווערען אַ „דאָקטאָר!״...

מיך אָבער בעשעפטיגען „דברים העומדים בּרומו של עולם״... „הויה״ און „יצירה״!

נאָך וואָס האָט גאָט די וועלט בעשאַפען?

אַז, להכעיס אַריסטו׳ן וכל חכמי יון, איז די וועלט נישט קיין קדמון, קען איך בעווייזען „שוואַרץ אויף ווייס״... און — דוקא אַ „יש מאין״! העכסטענס — פון „חומר היולי״... און נור, כּבֿ כּל, מיט׳ן וואָרט: „יהי אור!״...

גוט, אָבער נאָך וואָס?

דער מענש (ציעל און צוועק!) זאָל איהם דיענען?! האָט דאַרף עס אַ גאָט? ער זאָל קענען געבען שׂכר, נישט פערשעמען מיט מתּנת־חנם? (דער רבּינו תּם) דאָס איז אָבער שייך ביי׳ן אַ בּשׂר ודם קעגען אַ בּשׂר ודם... וועלכען איך קען דיענען. נעם איך ביי איהם דאָס נישט פערדיענטע, ווערט איהם ווייניגער... („אין חדר אַריין, שקצים!״) געשווינדער לעגט זיך אויפ׳ן שׂכל דאָס אויסשטראַהלען אין ספירות... עפּיס חערט אָבער, אַזוי דאַכט מיך, געשמעהלט דער געטליכער ווילען... אַ שאָד! און אין איין וועגס שרע־קען די גרעניצען פון כּל־יכול׳ס אַלמעכטיגקייט... אונענדליך און דאָך בעגרעניצט: ער קען פון קיין דריי־עק קיין פיר־עק נישט מאַכען... און די שפּעטערדיגע שרעק פון זינדיגען פון „אין פּאָליש אויף דער קייט״: פון איין מאָל געשעהענעם וועט ער קיין קוצו של יוד נישט ענדערן...

אין וואָס איז לעבען אויף דער וועלט? און וואָס איז געהען פון דער וועלט — טויט?

און, ווי אָנגעוויזען, די פּראָבלעמען, וועלכע איך בין אי־בערגעגבען, וואַקסען ווי ווילד־שוואָמען איבער׳ן אונרוהיגען, פאַר־

געפֿיהל-פֿולען, ציטעריגען תהו ובֿהו פֿון אונטער דער „בעוואוסטזיניגער שוועל“, וואו עס ערוואַכֿט דאָס געשלעכֿט, וואו עס פּיקט זיך אַרויס, אָהן מיין וויסען און ווילען, די חיה-מאַנספּערשוין, וואָס ווערט ערשט קומען און איבערפֿאַרבען אַליץ, וואָס איז דערווייל שוואַרץ און ווייס, אויף רעגענבויגען-פֿאַרבען, ס׳מערהרסט בלוטיג-רויט, מיט פּורפּור...

זינק איך אין מרה שחורה... און דער טאַטע, פֿאַר מרה שחורה, פֿרייטאָג צונאַכֿטס צום קדוש — דערלאַנגט... די מאַמע ברומט שטיל; גלייך אַ קינד האָט נישט זיינע עגמת נפֿש׳ן... און פֿעראיינזאַמט בין איך (מיט וועמען רעדט מען פֿון אַזוינע זאַכֿען?) און בעוועג מיך פֿעראיינזאַמט אין אַ נעפּעלדיגער שאָטענוועלט פֿון מענשען און זאַכֿען, גאַנץ לויז (פֿאַר מיר!) איינגעפּאַסטע אין אָרט און צייט, ריהריוהדיג-שווינדעלדיגע, אין גראָהעם נעהילט... אָדער ציטערדיגע אין ווילען פֿון זונען-שטויב; טרוים און וואָהר געמישט...

און שרייב איך זכֿרונות, נעמט מיך נאָך אַמאָל דער נעפּיל מיט די מענשען און זאַכֿען, וואָס האָבען אַ טהייל, פֿון וועלכֿע מיין נשמה האָט יניקה געהאַט — אַרום... זעלטען וואָס און וועמען איך זעה גאַנץ... דאָס מערהרסט פֿערשוואומען, אָהן קענצייכֿען און פֿעסטע קאָנטורען... אויגען קוקען אַרויס. עפּיס ליפּען פֿליסטערן מיר צו...

אין גאַנצען ערקלערען מיך וועל איך נישט, אַלע שאָטען און שטראַהלען, פֿון וועלכֿען מיין אינערליכקייט האָט זיך אויסגעוועבֿט לויט אייגענער פֿאָרם, וועל איך נישט אויסזאַמלען...

נישט פֿאַר אַלע האָט מיין זכרון, מיין געדאַנקען-פּראָבלעמען און קאָנטראַסטען-זכרון די ריכֿטיגע אַנגעל, פֿון פֿערגעסעניש-וואַסעריל אַרויסצופֿישען; נישט פֿאַר אַלע דעם פּאַסיגען רעפֿלעקטאָר, און נעפּיל גאַנץ צו בעלייכֿטען...

שווימט אייך ווייטער, ליעבֿע, אונבעקאַנט געוואָרענע אויגען און ליפּען-פּאָרען... אין לעצטען מאָמענט — זאָגט מען — דערמאָנט מען זיך אַליץ מיט אַמאָל... קיין פֿעדער אין האַנד וועל איך אָבער דעמאָלט נישט האָבען; ווער ווייסט, צי די צונג וועט זיך דעמאָלט פֿריי בעוועגען...

— — — — — — — — — —

פֿאַר וואָס האָב איך אויפ'ן וועג, וואָס איך גײ נאָכאַמאָל איבער אין געדאַנק, אויפ'ן וועג פֿון קינד ביז שריפֿטשטעלער, אפשר עטוואָס ווייטער... מיין מלמד, דעם פשטן פֿערלירען? דער „געדאַנק", וואָס האָט מיך, אינ'ם „מלמדים-פרק" געפֿיהרט, האָט איהם אינ'ם נעפּיל געלאָזט, אויף איהם קיין שטראַהל נישט געוואָרפֿען...

ערשט שפּעטער האָב איך מיך אָן איהם דערמאָנט און אייסערליך — גאַנץ צופֿעליג...

איך בלעטער איבערנס „פּער-גינט", קום צום הספר פֿ'ן גייסטליכען איבער אַ בר מנן, וואָס פֿלעגט בעשטענדיג האַלטען די רעכטע האַנד אין טאַש... ער האָט זי פֿאַר מענשליכע אויגען פֿערבאָרגען, ער האָט זיך אַמאָל, ווילענדיג זיך בעפֿרייען פֿון מיליטער, פֿ'ן דער רעכטער האַנד אַ פֿינגער אָבגעשניטען, און מיט דער האַנד, וואָס האָט נור פֿיער פֿינגער געהאַט, זיך געשעמט...

איגענבליקליך שווימט מיר אַרויס זיין קאָנטראַסט. מיין מלמד, דער טאַביק-שטויסער מיט'ן א י ב ר י ג ע ן פֿינגער, וואָס האָט מיך מיט זיינע זעקס פֿינגער געשראָקען...

פּראָבלעמען און קאָנטראַסטען — דאָס זענען די צוויי וואַלצען, אויף וועלכע עס וועלען זיך וויקלען אַלע מיינע שריפֿטשטעלערישע יריעות... עטישע קאָנטראַסטען-בילדער, — טרויעריגע דעקאַדאַנסען פֿון חסידיזמוס, חורבות פֿ'ן וועלט-אָנשויאונגען... דראַמען און טראַגעדיען מעהר אין ברענענדיגע אָדער זיך לעשענדיגע געהירן...

אַ קליין, קליין ביסעל נ אַ ט ו ר...

איך האָב זי אין א ו צ ר אַזוי ווייניג; איך האָב זי אין דער יוגענד, וואָס שפּייזט די שפּעטערע יאָהרען, אַזוי ווייניג געהאַט — — — — — — — — — —

— — — — — — — — — — —

אַ קינד, אַ יודיש'ס, אין אַ פֿעסטונג געבוירען! פֿון וואַלד און פֿעלד מיט טויערען און וואַלען אָבגעגרעניצט, אויף טויערען פֿערמאַכט... שוין היבש דורכגעפֿיהלט „ברכי נפשי" און אַנדערע ביבליש-פּאָעטישע נאַטור בעשרייבונגען און האָב נאָך קיין וואַקסענדיג גרעזיל נישט געזעהען... איך ווייס, פֿערהאַן אַזינס... מלאכים שטעהען דעריבער מיט ריטליך און שמייסען: שפּראָץ! שפּראָץ! און

דאָס יונגע „לעבען", דאָס שוואַכע, מוז שפּאַלטען די האַרטע ערד און אַרויסשפּראָצען...

איך וועל שוין האָבען דורכגעפיהלט דעם גאַנצען סוד, מיט זיין גאַנצער טיעפקייט און ערהאַבענקייט, פון סנה אין מדבר, — און חיים נישט, וואָס כטעפ איז, און האָב נאָך קיין דאָרן, קיין שטענגעל פון עפּיס, וואָס וואַקסט — נישט געזעהען, אויסער אַמאָל אין אַ פייכטען קעלער, וואו איך בין אין אַ הייסען זומער־טאָג אַראָב, זיך אָבצוקיהלען — איבערוואוקסען פון קאַרטאָפעל...

איך רעכען, אַז איך, היינטיגע, וועט נישט לייכט זיך פאָרשטעלען אַזאַ קינד — זאָל זיין אַ יונגעל, זאָל זיין אַ חתן־בחור; די גאַנצע ליניע וועט אייך אויסזעהען משונה־ווילד! — אַ בעשעפעניש, וואָס געהט אַרום מיט אַ געהירן, אין וועלכען עס טראָגען זיך די שמעקענדיגסטע ריחות פון „השדה, אשר ברכו ה'", פון „דודאים", פון באַרג לבנון, פון „חבצלת השרון", „שושנת העמקים" און האָט נאָך צו די קערפּערליכע נאָז־לעכער קיין איינציג לעבענדיג בלומעל נישט צו געפּיהרט... יונה'ציעס שוועסטער, דער פּאָלקאָוואָי־גלח'ס טעכטער, מאַנכע אָפיציערישע ווייבער טראָגען „אויפ'ן האַרץ" — בוקעטען; אינזשעניער־פרויען, פון אָבגעשלאָסענעם גאָרטען אונטער דער שטאָט, קומען אַמאָל אין שטאָט אַריין, אין ווייסע קליידער מיט קליינע, קליינע בלימאַלך בעלעגט, און שפּאַציערען אין שלאָס, — קריך אַהין מיט דיין קינדישער אָדער יונגלישער נאָז...

און נאָך וואָס? עולם הזה דאַרף איך?

איך בין דאָך דאָך ציכטיגע, ווייך־האַרציגע חובת־הלבבות־קינד, וואָס האָט נחת פון אָבזאָגען זיך, פון צוטהיילען דאָס אָנבייסען... צווי פערלאַנגען האָט עס נור פאַר זיך: פון פאָטער איף דער ערד: נאָך אַ גרין־ציבעלקאַלע, און פון פאָטער אין הימעל, ער זאָל ממלא זיין די פּגימת הלבנה...

אויף מיין ריין־קינדיש האַרץ הענגט נאָך אַ שלעסיל מיט צעוואָרפענע אותיות... ווער חייסט, ווען און ווען וועמעס האַנד עס וועט די אותיות „גלייך שטעלען", עפענען און מאַכען פייער, הייליגס צי פרעמדס, אויפ'ן קליינעם מזבח... איך בין נאָך אַ מיידעל, מיין כלה פון חורבה — אַ יונגעל! און מיין גרויס־אויסגעשוואָלענער קאָפּ האָט שוין דורכגעלעבט דעם גאַנצען עקזאַמישען, יורי־

דישען און געשלעכטליכען פלאָנטער פון בעציהונג צווישען „אדם והוה", פון מאון ביז יבום...

און איך לייד שוין אויף גלות השכינה: פאַר וואָס איז גובר דער שקר, הערשט דער טעות און דער אויסדערוועהלטער „האָלט אַש אין מויל און שווייגט"... און גלאַט — גלות...

אין גאַלאַ מונדירען, מיט שטיקען, וואָס בלאַנקען און בליצען אויף דער ליכטיגען זון, מאַרשירט, אין גאַלאַ-טאָג, איין אָבטהיילונג מיליטער. פון שלאָס, וואו די אָפיציערען וואָהנען, ביז דער קאַזאַרמע ביי דער שעבערשינער בראַם, איבער דער גאַנצער לענג פון דער ברוקיערטער גאַס... מיט מוזיק... ווייסע חברה פאָראויס... אויסערן אָפּאָטייקער און זיינע דריי שוואַרצע נעכט, לויפט מען פון שטובען צו די פענסטער, פון געוועלבער צו די טהירען... די מוזיק שמעטערט אַ נצחונ׳דיג-לוסטיגען מאַרש, און מיין יונג האַרץ קלעמט:

— וואו איז מיין מיליטער? מיין מוזיק?

און די אויגען נעצען זיך...

כאַ, איך האָב דאָך שוין אין קאָפּ אַ גאַנץ גרויס שטיק וועלט געהאַט — גאַנץ ארץ ישראל... דאָס אַמאָליגע, דאָס „מילך און האָניג פליסענדיגע"... מיט „איש תחת גפנו ותחת תאנתו"...

אמת — אַ גרייזיגע טאָפּאָגראַפיע; אַ דאַנק דעם „גירסא דינקותא" (שפשתא כיון דעל, על!) האָב איך דאָך ערשט נישט לאַנג, אין „מסירת נפש", געהייסען דעם ים כנרת, ער זאָל פאַרביי פליסען דעם „הייליגען" צפת... אָבער — אַ שטיק וועלט! אַ לאַנד מיט שטעט (צווישען זיי — ירושלים!) דערפער, טייכען, ימים (דער ים המלח אין מיטען!) בערג... וויינבערג! און אַ בעגריף פון מדינות: מצרים, אשור, בבל, צור, צדון... און מיט מיינע אויגען, אויסערן פעסטונג האָב איך געזעהען — סטאַבראָוו, דאָס דערמאָנטע דאָרף!

און ווערט מיט דער יונגער צייט, איך געדענק שוין ניט ווען און ווי אַזוי, ערפילט מיין היים קינדיש-פערלאַנג צום גאַניקיל אין זוינער-טהורם... און איך, דאָס יונגעל פון „דריי מאָל געווארפען", פערלאָז מיין „טאַטע-מאַמעס דירה אין בגדד" און גע אַרויס און קלעטער אויף די גליטשיגע, שמאָל-שווינדעלדיגע טרעפליך אַרויף אין טהורם און קום אַרויס אויף דער ליכטיגער שיין, און גע אויפ׳ן גאַניי-

קיל אַרום, און זעה מיט אַמאָל אַ צוויי, דריי וויערסטיג אויסגעשפּרייט אָרים פֿלאַכלאַנד אַרום־שטאָדט, „מיט הייזליך ווי קאָרטען־שטיבליך, מענשען, ווי דרישעריקען" און עטליכע צעוואָרפֿענע קאַרליקעס ביימליך, בעמערק איך דאָך באַלד צו מיין האַרציגען פֿערדרוס, אַז וואָס העכער, זעהט מען וויטער, מעהר אָבער נישט בעסער...

פּונקט ווי אין „דריי מאָל גערופֿען"...

— — — — — — — — — — —

אָבער אַט, מיין וועלטי'ל ווערט אַ ביסעל רייכער... עס ציהט זיך פֿון שטאָדט אַרויס, און אַנעקסיערט דעם אינזשינערנעם גאָרטען, פֿון וועלכען עס פֿלעגען קומען אין שטאָט אַריין די וויס געקליידטע דאַמען מיט די קווייטען און שפּאַציערען אין שלאָס...

אַ מעשה מיט דעם גאָרטען:

שוין יאָהרען, אַז דאָס פֿעסטונג איז אויס פֿעסטונג. די טרעק איז פֿערשוואונדען פֿון די וואָלען... די אַרמאַטען מיט דער פּאָרראַט קילען זענען אַראָבגענומען. דאָס וואַסער צווישען די פּאָסען — אויסגעטריקענט, די פֿרעש — אַוועק צום זומפּ אויף דער לאָנקע ביי דער „אוציעצקאַ". דער גאַרניזאָן איז אַוועק; אולאַנען אין קאַזאַרמע, קאָזאַקען! די פּלאַצמאַיאָר מיט די בעזימדיגע וואָנסען האָט זיך שיין אָבגעזעגענט מיט דער שטאָט, געטרונקען לחיים, אַ מתנה גענומען און ערגיץ אַוועק. פֿון די בריקען אונטער די דריי בראָמען — קיין זכר. די אָבגרונדען פֿערשיט, גלייכע, ברייטע אַרויסגענג און אַרויספֿאָהרען צום שאָסע, און דער „סמאָטריטעל", ווי הערמאָנט, איז געבליבען, ער זאָל נישט לאָזען יודישע קינדערליך זיך באָדען, און די אינזשעניערען, וואָס וואָהנען אין גאָרטען אונטער דער שטאָדט, האָט מען פֿערגעסען... נאָך נישט געענדיגט, זאָגט מען, די חשבונות פֿון איינלעגען און צורייסען דאָס פֿעסטונג, און דער „אינזשענערנע גאָרטען", וואו זיי וואָהנען אין'ם גרויסען הייסען הויז, וואָס בלאַנקט דורך פֿון צווישען די ביימער, איז נאָך אַ „גויש פֿערשלאָסענער גן עדן"...

שפּאַציערט מען אַמאָל איבער'ן שאָסע, לאָזט מען זיך, ביים אינזשעניערנע גאָרטען, אַראָב אין ראָוו אַריין און מען קוקט אין גאָרטען אַריין מיט גרויס גליסטינג... מען שטעקט די קעפּ, מיט די ברענענדיגע אויגען, צווישען די שטאַכעטען אַריין וואָס טיעפֿער.—זעהט

י. ל. פרץ אויפן טויטן־בעט

מען בּיימער אין בּיימער, און אַלעען... און דאָס ווייסע הויז, וואָס בּלאַנקט פֿון די גרינע בּיימער אַרויס... און דאָס דורכפֿלאַטערן פֿון ווייסע קליידער, וואָס די דאַמען, וואָס קומען אַמאָל אין שטאָט אַריין, אין שלאָס אַריין, און שפּאַצירען בּעלעגט מיט קוויטען.. אין אַ זייטיגער אַלעע, וויעגט זיך אַמאָל אַ קליין-גויש, מיידשיל-מלאכ'יל אויף אַ „הוידא"... דאָס געלעכטעריל קלינגט. די גאָלדענע לאָקען — צופֿלויגען אין דער לופֿט, — דער פֿאָטער דער גענעראַל וויעגט זי מיט די „אייגענע" הענד... אין אָבענדען פֿון גאַלאַ-טעג וויעגען זיך, העגנענדיג צווישען די גרינע בּלעטער אויף די צווייגען, איבּער דער לענג פֿון דער מיטעלער אַלעע פֿאַר'ן הויז, בּליצענדיגע פֿערשיעדען-פֿאַרבּיגע פּאַפּירענע לאַמטערנדליך... אונטען, איבּער דער אַלעע, לעגען זיך שמאָלע, געמישטע פּאַסען פֿון רעגענבּויגען-ליכט. די פּאָלקאָוואָי מוזיק קומט און שפּיעלט פֿאַר'ן הויז... אינערוועניג אין הויז ווערט געטאַנצט... וואָס אַ רגע קומען אָן נייע מיליטערישע געסט פֿון „שלאָס"... געטאַנצט ווערט און געטרונקען... הילעכט אויף וואָס אַמאָל אַ „לחיים" און ווערט בּאַלד פֿערטרונקען אין אַ נאָך הילעכדיגערן טוש פֿון דער בּלעכענער מוזיק...

מאַנכמאָל, אין שטילע אָבענדען, הערט מען פֿון הויז אַרויס פּיאַנאָ-שפּיעל... מיכל, אונזער קאַפּעלמייסטער פֿון די קלעזמער, מיין שפּעטערדיגער יואל פֿון „וואָס אין פּיעדעלע שטעקט", שטאָלפּערט שוין (זעלטען גאָר אין גאַנצען ניכטער...) איבּער'ן ראָוו מיט דורשטיגע אויגען און פֿאַנגט מיט'ן געשפּיצטען אויער די מוזיק... פֿון דער מוזיק, זאָגט מען, מאַכט ער מאָראַלישע שטייגערס צום בּעדעקענס, מאַרשען צו חופּות און פֿריילעכצער צו דער „וויעציערע"... מוזיקאַלישע יונגליך, משוררימ'ליך און גלאַט חבֿרה — מיט די קעפּליך צווישען די שטאַכ'יטען, שטעהען פֿערגאַפֿט... בּעמערקט מען און מען הויבּט אָן פֿון אינערוויניג צו יאָגען (יודישע קינדער זאָלען נחת האָבּען?), די הינטישע כרובֿים פֿון דער פֿורטקע ווערען אָבּגעלאָזט פֿון דער קייט — רייכט מען, צום ענטלויפֿען, די קעפּליך פֿון צווישען די שטאַכייטען אַרויס, איבּערלאָזענדיג שטיקער הויט... און פּלוצלינג — דערמאָנט זיך און אָבּגערופֿען די אינזשעניערען... דער גן עדן אָפֿ'ן. ער פֿערבּרייטערט מיין קינדישע וועלט. שפּעטער וועל איך צו איהם צונעמען אַ שטיק זאַקסישען גאָרטען פֿון וואַרשוי און די רבּיישע גערטליך פֿון סטרוקאָוו און בּיאַלע

און מאַכן אַ רעזידענץ פֿאַר אַ יודישען גביר אין צפֿת... דעמאָלט קום איך אָבער אין גאָרטען מיט האַרץ קלאַפּען ווי אין „פּרדס“ אַריין... איך בין, איך פֿיהל שוין, אַ האַלבער מקצץ בנטיעות... אַ נכנס בשלום בין איך, צי וועל איך זיין אַ יוצא בשלום אויך?

און איך געה אַרום איבער דער לאַנגער טונקעלער אַלעע אין טראַכט — —

וועגען טויט!

גאָך וואָס האָט גאָט בעשאַפֿען טויט און—וואָס ווערט נאָכ'ן טויט?

די נשמה פֿליהט אין הימעל אַריין... אין גן עדן אָדער גיהנם אַריין. דער רמב"ם מיינט — עס בלייבט ערגיץ־וואו אַ שטיק שכל, וואָס עקזיסטירט ווייטער, און אויף דער זעלבער מדרגה, צו וועלכער דער מענש האָט דערצויגען זיין נשמה אויף דער וועלט... און מ'ין ברודערל, וואָס איז געשטאָרבען אַזוי יונג, נאָך גאָר אָהן שכל? און קינדער פֿון די וויעגען, און מפּיל־קינדער? דער בעל־שם הייסט ווייטער פֿיהרען דאָס איינענע לעבען, וואָס מען האָט דאָ געפֿיהרט, נור מיט נחת אָדער צער, לויט פֿערדיענסט. גביר און פּאַסעסאָר בלייבט גביר און פּאַסעסאָר; בעל עגלה בלייבט בעל עגלה — אַ מין שכר ועונש אין דמיון". עפּיס איין אָבנאַרעכטס, איין איינרעדעניש פֿון זיין ליעבען נאָמען... געווען אין שטאָט אַ משוגענע מיטעליעהריגע פֿרוי, געיגט צו אַרויסגעטריבען פֿון מאַן, מיט די זאַכען, קליידער און צירונג... טראָגט זי זיך אַרום מיט'ן פּעקיל איבער די גאַסען גאַנצע טעג. וואו זי נעכטיגט, ווייס איך נישט... גאַנץ אָפֿט שטעלט זי זיך אָב אין מאַרק, עפֿענט דאָס פּעקיל, שפּרייט אויס אירע זאַכען... בעקוקט און שמייכעלט צו די קליידער, מעסט אָן דאָס צירונג און מעסט איבער... טהוט אויס די פּאַריק און זעצט אַרויף איין אַנדערע... וויל זיך אויך איבערטהון אין מיט'ן מאַרק... עס איז אפֿשר ביי'ן איהר אַ יום־טוב אין מיטען דער וואָך... און דאָס אויסגעדהונגערטע פּנים שמייכעלט פֿאַר נחת, דער שטערען שמייכעלט, די אויגען שטראַהלען... וועט דאָרט איך זיין אַזאַ מין גן עדן... אמת, אין מיט'ן מאַרק קומט די שטאָטפּאָליציי און שלעפּט זי אין אַרעסט־שטוב אַריין... און דאָרט, אין פֿרייען עולם הדמיון, אָהן פּאָליציי, קען זי זיך איבערטהון צעהן מאָל אין טאָג...

און דער גוף!

עפר ואפר... געקומען פון דער ערד, צוריק געגאַנגען צו דער ערד. „שתי רוחות מספרות“ — דאָס איז אַגדה... אַ משל, אַ „סים-באָל“, איך האָב שוין אין מיין גייסטיגען שמועטערלינג-געץ פון ערגיץ דאָס וואָרט געכאַפּט... „והמתים אינם יודעים מאומה“ זאָל זיין דער אמת. אָבער איך קען מיר באין אופן ניט פאָרשטע-לען, אַ מענש זאָל ליגען אין קבר, און עס זאָל איהם נישט זיין ענג, נישט פייכט, נישט פינסטער, און זאָל נישט פיהלען, ווי די ווערם שפּייזען זיך מיט זיין לייב... און אפשר? טאָמיר, חלילה — בלייבט עטוואָס וויסען, בלייבט אַ לחלוחית פון פיהלען... עס ווערט מיר קאַלט אין אַלע גלידער...

און פאַר וואָס שטאַרבען, וואָס איז דער יושר? וויל אָדם הראשון האָט געזינדיגט... פערזוכט פון עץ-הדעת, איז ווירקליך עץ הדעת — זינד? גאָט האָט נישט געהייסען; פאַר וואָס האָט ער נישט געהייסען? און ווען זינד — קומט איין אייביגע שטראָף, איף אייביגע דורות? „פוקד אבות על בנים, על שלשים ועל רבעים“... אָבער נישט אייביג! פאַר וואָס פערווערט די פרוכט פון עץ החיים? „ער וועט לעבען אייביג?“ פאַר וואָס נישט? „זיי וועלען זיין גלייך מיט מיר“ — פאַר וואָס נישט? שפּעטער האָט ער דאָך עס פערלאַנגט: מה אני קדוש, — זיי דו אויך הייליג... איך בין אַ חנון, זיי דו איך בארמהערציג... געוואָלט, מען זאָל איהם גלייך זיין!

און ווי שרעקליך, ווי האַרב די שטראָף איז... דער טויט און זיינע יסורים!

קומט ווידער דער רמב"ם... דער קלוגער, דער טיעפער, וואָס האָט די וועלט צוטהיילט: פון דער ערד ביז צו די גלגלים — הלכה באריסטו, פון די גלגלים און העכער — משה אמת ותורתו אמת...

קומט ער און זאָגט: אַ טעות הדפוס! נישט דאָ קיין פיין און קיין לייד, און קיין יסורים און קיין טויט; דאָס אַלץ עקזיסטירט נישט, האָט קיין ממשות נישט, אַזוי ווי עס עקזיסטירט נישט קיין פינסטערניש; עקזיסטירען עקזיסטירט נאָר ליכט... „יוצר אור ובורא חושך“ איז נור אַ מליצה אין דאַווי-נען... גאָט האָט בעשאַפען — ליכט! פינסטערניש איז נור דער פעהל פון ליכט, דער העדר פון ליכט! אַז גאָט נעמט צו די ליכט-איז פינסטער! און צונעמען האָט ער רעכט, ער האָט דאָך

געקאָנט ניט געבן! אַזוי איז נישט פֿערהאַן קיין קרענק; פֿעו־האַן נור געזונדהייט, — געזונדהייט האָט אַ ממשות, פֿון גאָט אַ מתנה! דער העדר דערפֿין האָט אַ נאָמען קרענק, דער נאָמען אָבער האָט אונטער זיך קיין זאַך, קיין ממשות נישט... און אַזוי? „אלהים חיים" — גאָט בעשאַפֿט לעבן, נעמט ער איהם צו, הייסט עס טויט. קיין טענה קען נישט זיין ער האָט נישט געגעבן קיין טויט, נור צוגענומען זיינס... ברוריה ר' מאיר'ס האָט רעכט. „ווייז נישט, מאיר, נישט צוויי זיהן זענען דיר געשטאָרבען, זיין ליעבער נאָמען האָט נור זיין פּקדון אָבגענומען"... „ה' נתן וה' לקח" — ווייסט נאָך איוב... אַזוי קלאָר! און איך האָב דאָס פֿאָרגעפֿיהל פֿון לאה'ס ווערטער אין דער „גאָלדענער קייט" — קלאָר איז שני, קלאָר איז אייז, אַלץ, נור נישט לעבן!

און דאָס יונגע האַרץ ענטפֿערט זיך קעגען דער ריינער, ראַציאָנעלער לאָגיק; טרייבט היים־ענטפֿערט בלוט אין די אָדערן אַריין... און עס קלאַפּט אין די שלעף אַלץ אין איינעם:

— וואָס איז טויט? פֿאַר וואָס קומט טויט?...

— — — — — — — — — — —

אינטערעסאַנט ווערען זיין מיין בעקאַנטשאַפֿט־מאָמענטען מיט'ן טויט...

שוין לאַנג, נאָך גאָר קינדווייז האָב איך מיך שיער נישט מיט'ן מלאך המות געטראָפֿען פּנים אל פּנים... איינמאָל, איך גייע צו דער באָבען אין געוועלב אַריין נאָך וואָכען־געלד (זעקס גראָשען אַ וואָך!). איך קום אין געוועלב אַריין, ווערט מיר עפּיס שוואַך אַרום האַרץ, עס פֿערדרעהט זיך דער קאָפּ, איך שפּאַר מיך אָן אָן וואַנד און קען זיך ניט דערהאַלטען. איך פֿאַל און פֿיהל, אַז אַ פֿאַל עפּיס אין אַ טיעפֿען, טיעפֿען אָבגרונד אַריין...

איפּגעכאַפּט האָב איך מיך אין דער באָבעס גרויסער שטוב, אין אַ גרוים בעט, פֿאַר טאָג... איך האָב אַ שטילען, פֿרומהאַרציגען לערן־נגון דערהערט. איך עפֿען פּאַמעליך די אויגען אויף — ווייט פֿון בעט, אין ווינקעל פֿון שטוב, ביין אַ ליכט, פֿאַר מיר מיט אַ ספֿר פֿערשטעלט, זיצט מיין פֿעטער שמואל ליבוש און לערנט... איך הער נור דעם נגון, קיין ווערטער — נישט. כּדי בעסער צו הערען, וויל איך מיך צורוקען צום ראַנד פֿון בעט — דאָס לייב פֿאָלגט נישט, די ביינדליך ברעכען; איך

דערשרעק מיך, איך מוז זיין קראַנק. פּײַנען וויל איך נישט, איך וויל נישט מפסיק זיין... און בין איך קראַנק, לערנט מיין פעטער שמואל־ליבוש דעריבער אַזוי האַרציג, איך זאָל אין דעם זכות גיך און באַלד געזונט ווערן. בלייב איך ליגען אונבעוועגליך. דער קאָפּ איז מיר שווער, רידער איך מיט אַ האַנד און טאַפּ אָן אַ גאַנץ טוך, מיט וועלכען דער קאָפּ איז אַרומגעבונדען. איך דערשפיער דורך די נאָז־לעכער אַ זויערקייט — דאָס טוך איז גענעצט אין עסיג...

איך גיב אַ בליק צום פענסטער — אַ ווייסע נאַכט קוקט אין שטוב אַריין... און אויפ'ן פענסטער שטעהען פלעשעליך מיט מעדיצין... וואָס איז מיר? ווען בין איך קראַנק געוואָרען, און פאַר וואָס ליג איך דאָ?... איך מאַטער מיין שוואַכען קאָפּ און דערמאַן זיך אָן מיין גאַנג צו דער באָבען אין געוועלב אַריין, מיין פאַלען אין געוועלב... „איך מוז זיין אַ חולה מסוכן“... „דעריבער“ לערנט ער אַזוי“... אין מאַרק, צו וועלכען די פענסטער געהען אַרויס, פאָהרט דורך אַ פוהר, עס ווערט אַ געבילעריי פון הינד... „כּלבים נובחים — מלאך המות בא לעיר“... שלעכט... ניין, עס איז צוליעב דער פוהר... און דערווייל ווערט מיר היים. און היים. דאָס לייב בעדעקט זיך מיט שווייס און איך הייב אָן אין גאַנצען פלאַמען...

איך האָב מיך (דאַכט זיך, דעם זעלבען טאָג) נאָך אַמאָל איינגעכאַפּט, און איידער איך עפען די אויגען הער איך שטימען אַרום בעט:

— ער איז אונזער! — די באָבע.

— דאָס געלע פלעשעלע — די מוהמע יענטע...

— און איך זאָג די באַנקים — די מוהמע טעמע... די מאַמע לעגט מיר נור די האַנד אויפ'ן שטערן...

— פ'ן יענער זייט, טאַקי פון יענער זייט! הער איך נאָך איין אומבעקאַנטע שטימע פון אַ יוד און הער זיינע טריט, ווי ער געהט אַרויס, און הער, ווי ער פערמאַכט הינטער זיך די טהיר...

„שיער, שיער“... טראַכט איך...

אָבער דעם אמת'ען טויט־שרעק האָב איך אַרויסבעקומען פון ברונען... איידער האָט פיליכט געלעזען און געדענקט די „פערשאָלטענע ברונע“?!

אין מיטען פֿון איין מאַרק־פּערטיל שטעהט אַ ברונען, אונטער אַ הילצערנעם דאַך אויף פֿיר שווערע זיילען... אַרום ברונען אַ צעמברינע פֿון באַלקען ביז דער ברוסט פֿון אַ דערוואַקסענעם מענש... וואַסער ציהט מען מיט שעפּען אויף אײַזערנע קייטען, געוויקעלט אַרום אַ וואַל, וואָס בעוועגט זיך דורך אַיין „אונגעהייער גרויס" ראָד מיט שפּיצען...

דאַכט זיך, איין איינפֿאַך ענין פֿון אַ שטאָט־ברונען? איז אָבער דער ברונען „זעהר, זעהר" טיעף, און אַז מען שפּאַרט זיך אָן מיט דער ברוסט אָן זוים פֿון צעמברינע (יונגליך מוזען זיך דערצו אויפֿהייבען אויף די שפּיץ נעגיל) און מען קוקט אַריין, גלאַנצט עפּיס אַ רעדיל פֿון ליכטיגקייט איבער שוואַרצליכען וואַסער — עפּיס אַ „וואַסער־שמייכעל", וואָלט איך היינט געזאָגט. און אַז מען קוקט לענגער אַראָב, הייבט זיך אָן צו דרעהען דער קאָפּ און עס כאַפּט אָן אַ וואונדערליך גליסטונג אַראָב, צום וואַסער־שמייכעל, וואָס ציהט אַראָב, ווי אַ מאַגנעט; מען מוז זיך גוט אײַנהאַלטען און אָנהאַלטען, נישט אַראָבצושפּרינגען... אַזאַ כשוף שטעקט אין דעם שוואַרצליכען ברונען־וואַסער, מיט׳ן ציטעריגען שמייכעל פֿון אויבען...

איז נאָך ווייניג, דערציילען זיך יונגליך מיט מיידליך, אַז אויב עס איז נור אַ פֿינסטערע נאַכט און אַלע ליכט אַרום אין די פֿענסטער לעשען זיך אויס, די שטאָט איז איינגעשלאָפֿען, זאַמלען זיך קעץ, ווייסע און שוואַרצע קעץ, ביים ברונען, קומען און זעצען זיך אויף די שפּיצען פֿון גרויסען ראָד, געמישט: אַ שוואַרצע קאַץ, אַ ווייסע קאַץ און הייבען אָן יאָמערן... און יאָמערנדיג רידהרען זיי זיך אַלע אויף איין זייט און רידהרען דאָס ראָד, און דאָס ראָד הייבט זיך אָן דרעהען און די שעפּען געהען אַרויף, אַראָב... וואָס אַמאָל געשווינדער... און דער נאַכט־היטער, וואָס געהט אַרום אין מאַרק (איין אַלטער גוי, מען זאָגט: אַ נײַנציגער), הערט, ווי די קעץ יאָמערן, ווי דאָס ראָד סקריפּעט, ווי די שעפּ, וואָס קומט אַראָב, שלאָגט זיך אָן אין וואַסער, און דאָס וואַסער שפּריצט איהר אַקעגען מיט אַ געלעכטערל, און די שעפּ, וואָס קומט אַרויף, קעהרט זיך אַליין איבער — פּליוסק — פּליוסק דאָס וואַסער אין ברונען אַריין... און ער ציטערט און צלמ׳ט זיך, ציטערט און צלמ׳ט זיך... און אַלטע ווייבער זאָגען: די קעץ זענען קיין קעץ נישט, נור

נשמות פֿערוואָגעלטע, וואָס זוכֿן תּיקון בײַם וואַסער; די שוואַרצע זענען מענער, וואָס האָבן נישט געהאַלטן פֿון מקוה, די ווײַסע — זענען ווײַבער, וואָס האָבן נישט עהרליך געהאַלטן די דריטע מצוה...

ווי עס זאָל נישט זײַן, נישט קיין פּראָסטער ברונען...

און אין אַ געווײנטלעכן פֿרײַטאָג, לויפֿענדיג איבער'ן מאַרק, זעה איך, ווי מען לעגט אַײַן די צעמבּרינע (מיט דער צײַט פֿיל געוואָרען), ווי מען פֿערלעגט דעם צוגאַנג מיט ברעטער, איך הער מיט די אייגענע אויערן, ווי מענשען, וואָס שטעהען בײַ דער אַרבּײַט — צײַט פֿעהלט נישט — זאָגען: „צו דער נײַער צעמבּרינע וועט מען זיך ערשט שטעלען מאָנטיג“... און פֿערגעס אָן דעם אַלעם, און כאַפּ פֿרײַטאָג צו נאַכטס נאָך דער וועטשערע די קופּערנע קוואָרט, לויף צום ברונען נאָך פֿריש וואַסער, — אַ הייסער זומער אָבענד, און לויף גלײַך צו, וויל זיך. אין אײַן וועגס אָנשפּאַרען אָן ראַנד פֿון צעמבּרינאַ, צי מען זעהט בײַנאַכט דעם וואַסער־שמײַכעל, און — —

און ווי דערמאָנט, אַײַן אַלטע יודענע גיט מיך אַ כאַפּ אָן, אַ שלעפּ צוריק... „פֿרײַדעל די האָלאָדריגעכע“, די סמאָלע־הענד־לערין פֿון „שלום בית“ האָט מיך געראַטעוועט פֿון אַ זיכערן טויט — איך בײַ טאָג!

בײַ־נאַכט בין איך איבערגעענפֿערט דעם טויט און זײַנע שרעקען. ווערענד אַ לאַנגע, לאַנגע צײַט פֿאַל איך נאַכט אויף נאַכט אין טיעפֿען ברונען אַרײַן... דער קאָנטראַסט צו דער לייגע צום לעבען בײַ טאָג... עס קומט דאַצו, אַז נישט נור דער ווירקליכער טויט שרעקט, נור איך זײַן ברודער, דער צײַט־ווײַליגער טויט — דער שלאָף. איך ליג גאַנצע נעכט און האַלט איבער־געוואַלט די אויגען אָפֿען, נישט אַרײַנצופֿאַלען אין יענעם אָבגרונד, ווי בײַ דער באָבען אין געוועלב, נישט צו פֿערזינקען אינ'ם פֿער־געסעניש; נישט אָבצורײַסען זיך פֿון לעבען...

און וואָס שווערער, בלײַערנער עס ווערען מיר די ברעמען, אַלץ געוואַלדיגער וואַקסט די שרעק, און אַלץ הייסער ווערט דער פֿערלאַנג — צום לעבען, צום האַלטען זיך, בעהעפֿטען זיך אָן לעבען...

און איך שפּרינג צום פֿענסטער צו, רײַס עס אויף צום מאַרק אָדער לויף אַראָב אין מאַרק אַרײַן... אָבער אויך דער מאַרק שלאָפֿט, אײַנגעהילט אין נאַכטיגער בלאָהליקײט... פֿערגליווערטע מויערן, פֿערשוואַרצטע פֿענסטער... אָבער הינטער זײ עטעמט מען, לעבט מען, איך ווייס נישט ווי אַזוי, איך פֿיהל. יענץ לעבען נישט — פֿאַר וואָס? פֿאַר וואָס שטעהען מויערן צווישען מיר און זיי? צווישען מײַן און זייער לעבען?

נאַכטאַבענע, דאָס זעלבע געפֿיהל האָט זיך אין מיר ערשט נישט לאַנג דערוועקט דורכפֿאָהרענדיג בײַ נאַכט איבער אײַן אויסלענדיש שטיל שווייצעריש שטעדטיל, האָט מיך פּלוצלונג אָנגעכאַפּט אַ ווייטאַג פֿון מײַן אָבגעריסענקייט פֿונ'ם לעבען פֿון הינטער די זשאַליוזען... דאָרט עטעמט מען, בענקט מען, מען טרויערט, פּלאָגט זיך, אָדער מען פֿרייט זיך, מען איז גליקליך אין דער שטילער פֿינסטערניש, און איך ווייס נישט, פֿיהל נישט, האָב אין דעם קיין חלק נישט... און דאָס לעבען דאָך דאָרט מענשען, און איך בין אויך אַ מענש... און עס האָט מיך אָנגעכאַפּט אַ לײַדענשאַפֿטליך פֿערלאַנג, זיך אויפֿצושטעלען, אַ געוואַלדיגען געשריי צו טהון, דאָס שטעדטיל אויף צו וועקען, זאָלען זיך פּלוצלינג די זשאַליוזען הייבען, אויפֿרייסען די פֿענסטער, זאָלען זיי אַרויסשטעקען די מענשען-קעפּ...

אַ „חזור ונעור" פֿון די יונגע יאָהרען געווען...

— — — — — — — — — — —

„אָבער ווי איגענאַרטיג מענשען שטאַרבען, ווי פֿערשיידען זיי „געהען פֿון דער וועלט"...

די „פֿאָרמען" האָבען מיך שוין דעמאָלט בעשעפֿטיגט...

דער סטרוזש פֿון פֿעסטונג איז פּלוצלינג אַמאָל אַוועקגעקומען... צי האָב איך עס געהערט צי דערבײַ געווען, ווייס איך שוין נישט...

געווען אין פֿעסטונג אַ דאַרער, אַלטער, אויסגעדיענטער סאָלדאַט — וואָס האָט די גאַסען געקעהרט. איך (פֿאַר לאַפּייס צייטען) שבת-גוי געווען... אַ בייזער גוי, אַ בלינדליכער און אַיין אמת'ע שונא פֿון יודישע קינדער, — דעם סמאָטריטעלס מענש! זיין אָנבייסען אין מיט'ן גאַס — אַ שטיק שוואַרץ-ברויט פֿון שוואַרצען בוזעם אַרויס, געשמירט מיט חלב פֿון אַ גראָשענדיג ליכטעל פֿון קעשענע אַרויס... מען האָט מורא פֿאַר איהם, אַ ליאָדע וואָס,

וואַרפֿט ער דעם בעזים, מען ווייכט איהם אויף פֿאַר עקעל, און אויף פֿאַר עקעל פֿאַר זיינע קללות... עלט רוסישע... און זעלטען ניכטערן... און איינמאָל בלייבט ער שטעהן אין מיט'ן קעהרען, גיט זיך אַ וואַקעל, וויל זיך דערהאַלטען און גיט זיך אַ שפּאַר-אָן אָן בעזים, און קעהרט זיך מיט איהם צוזאַמען איבער, און גיט אַ געשריי: שמע ישראל! פֿאַלט און — טויט... ווייזט זיך אויס — אַ קאַנטאָניסט געווען... בעהאַלטען האָט מען איהם, ביז תחית המתים, אויפ'ן פּראַוואָסלאַוונע פֿעלד... איהם וועט מען נישט אַרויסגנבענען, נישט די צייטען...

דער טויט מאַכט אויף מיר אַ קליינע ווירקונג; געדויערט אַ רגע כמימרא... וואָס האָט ער געקאָנט ליידען?.. געווען, נישט געוואָרען...

געווען אין שטאָדט אַן אַלטער זייגער-מאַכער, ר' הירשל, אויב איך האָב קיין טעות נישט, אויך אַ שטאָדט-דיענער... זיין עובדא: אין דער פֿריה און פֿאַרנאַכט אַרויף צו קלעטערן צום שטאָט-זייגער, וואָס געהט אויף אַ הילצערן געווערק, מיט שטיינער אויף שטריק, און אָנדרעהען צוויי מאָל אין מעת לעת... אַ יודעל אַ גראָהס, אין אַ שינעטען קאַפּאָטיל, אין עפּיס אַ קאָפּבעדעקונג מיט לאַפּען, אין אַ פֿאָרם, וואָס מען האָט שוין דעמאָלט לאַנג נישט געטראָגען... אַ שטיל, טריט-ביי-טריט יודעל; איך האָב איהם קיינמאָל נישט געהערט רעדען... קיינער האָט איהם נישט געזעהען נישט לאַכען, נישט וויינען... קומט איינמאָל דער ר' הירשעל אַראָב פֿון זייגער און שטרעקט יעדען די האַנד, און געזעגענט זיך מיט אַלע, וואָס ער בעגעגענט אין מאַרק...

— וואָס איז, ר' הערשיל?

— די נאַכט שטאַרב איך!

„וואָס אַ יוד פֿאַלט איין"... „מיינע שונאים"... מען קימט אַהים צו מאָרגענס אין דער פֿריה — דער זייגער שטעהט, דער זייגער-מאַכער — נישט אויפֿגעשטאַנען!

אַזוי דאַרף זיין!

מאָדנע שטאַרבט דער שוין דערמאָנטער שמע'ן היטעל-מאַכער, דער אונטערהעלפֿער ביים משכילישען מנין... אַ צווייט ווייב געהאַט (צופֿעליג געדענק איך און פֿערצייכען עס)... פֿאַר

גסיסה הייסט ער, זי זאָל אַרויסגעהן אין מאַרק אַריין, קויפֿן איהם אַ האַלבֿ-פֿונטיגען קאַרפּ, אָבקאָכֿען און דערלאַנגען אין בעט אַריין... ער וויל זיך געזעגענען מיט זיין „עולם הזה“; — אַזוי ליעבֿ האָט ער קאַרפּ... און ער וויל זיך געזעגענען און פֿערגלייכֿען אויף יענער וועלט מיט'ן טעם פֿון לויתן... און צום צו בייסען (אויסצופֿיהרען דעם אַלטען, וועלט-בעקאַנטען וויץ) הייסט ער זיך דערנאָך געבען אַ ווערמיגע פֿלוים, ער זאָל וויסען, ווען עס וועלען זיין די לעצטע שמיץ פֿאַר'ן לויתן...

גישט היימליך, אָבער וויציג!

שטאַרבט מיר אָבער דער פֿעטער ליפּא; ידערטרונקען געוואָרען...

און אַ פֿעטער — אַ דימענט... אַ ויידענער מענש, אַ גאָלדען האַרץ... גיט אַלץ אַוועק, גיט אַלץ פֿון זיך אַראָבֿ... די מוהמע יענטע מוז איהם היטען, אַזוי אין געוועלבֿ מיט שניט, ווי אין שטובֿ, ערגער ווי אַ גנבֿ... איינמאָל פֿאַר פּסח, זי געהט אַראָבֿ אין קעלער אַריין צום אינדיג, וואָס זי פּאַשעט לכּבֿוד יום-טובֿ — אַ נעלכֿטיגער טאָג... זי ווייסט, ווער דער גנבֿ איז... טרעפֿט אַמאָל און עס קומט אין געוועלבֿ אַריין אַ'ן אָרימאַן, יענטיל איז נישטאָ, זי גיט פּרוטות, כֿאַפּט ער זיך צום שופֿלאָד — פֿערמאַכֿט; צום שלאָס — ער גיט נישט נאָך, — ציהט ער עפּיס זיך פֿון לייבֿ אַראָבֿ... איינמאָל די פּלודערן אַוועקגעגעבען... איז צווישען פּאָר פֿאָלק אַ לעבען, דאַכֿט זיך, נישט ווי אונטער דער זון... די מוהמע יענטע איז אַ מלומדת, זי ווייסט, וויפֿיל אַ יוד מעג אַוועקגעבען צדקה, צום רבֿ וועט זי איהם שלעפּען... און אַ צינגעל האָט זי אַ געשליפֿענס — די גאַנצע פּאָדציִענע הערט אירע קללות צום מאַנס קאָפּ... און שטעלט אַ האַנד מיט נעגיל אויס, וואָלט זי נור נישט מורא געהאַט פֿאַר גאָט...

געהט דער פֿעטער ליפּא איינמאָל פֿאַר'ן דאַווינען זיך באָדען צום טייך, זעצט זיך אונטער'ן שטראָם... און מען נעמט איהם פֿון דאָרט אַרויס אַ טויטען... פֿון אַ שטיין, זאָגט מען, וואָס איז מיט'ן וואַסער געלאָפֿען, אַ קלאַפּ בעקומען, בעטייבט געוואָרען, דאָס מויל געעפֿענט, וואַסער געטרונקען...

על פּי „מורה הנבֿוכֿים“ מאַכֿט עס אויף מיר קיין גרויסע

אײַנדרוק נישט. נישט מער: אַ שאָד אַזאַ גוטער פֿעטער... און דערטרונקענע שוין געזעהען... אַ יונגען מאַן אַמאָל אַרויסגענומען פֿון טײַך. (ער דאַרף אַ מענש, די אַרײַנגעוואָרפֿענע קאַץ האָט נישט געהאָלפֿען), אַרויסגעצויגען האָט מען אַײַן אָנגעדראָלענעם. מען האָט איהם מיט קניהען דעם בויך געדריקט און דאָס וואַסער דורכ'ן מויל אַרויסגעזעצט... הערבײַ געווען, געזעהען בעשײַנפּערליך: דער טויטער פֿיהלט נישט...

איך בין דעריבער צום טײַך, צום פֿעטער ליפּא נישט געלאָפֿען...

אָבער, אַז די לויה איז געווען... די מוהמע יענטע געהט נאָך דער מטה, ניין, זי געהט נישט, זי שווימט אין דער לופֿט... אויפֿ'ן פּנים אַ פֿערגליווערט שמייכעל, די אויגען בלאָנזשען אַרום און גיבען אָפּט אַ בעהאַלטענעם בליק נאָך אַ בליק, אָט בעוועגט זי זיך, ווי בײַ כּלה-טאַנץ — בנעימות'דיג אויף די שפּיץ נעגיל... איך געה האַרט בײַ'ן איהר זײַט... די ווײַבער אַרום, הער איך, שרײַען צו גאָט, די הענד ברעכענדיג: רבונו של עולם, זאָל זי ווײנען! כאָטש אַ טרער לאָזען! און זי געהט, און מורמעלט, און איך הער (וואָס איך האָב אין „נאָך קבורה" בענוצט): „עס, ליפּעלע, עס, זאָל דיר זײַן צו געזונד!" און גיט פּלוצלונג אַ ריס אַראָב פֿון זיך דאָס שײַטעל און מיט'ן מויל — אַ פֿײַף... —

— — — — — — — — — — —

שטאַרבט נאָך ק., דער ווײַנהענדלער פֿון דער ברוקירטער גאַס... מיך ציהט אַהין, איך מוז זעהען, ווי מענשען שטאַרבען... ליגט ער און גוסעט אין דער גרויסער שטוב, אין שרעקליכע שמערצען... די טאָכטער זײַנע, די פּאַרצעלאַענע שענהייט, ליגט אויף אײַן אַנדער בעט — די קלײנע ווײַסע שרעק! די מוטער — אַ הויכע פֿרוי — אײַנגעקוילט אין אַ פּאָטעל, מען זעהט קײן פּנים נישט... איך רוק מיך, צווישען חברה-לײַט, צום בעט צו... שרעקליכע העויות, ווילדע אויסגעשרײַען אין מיט'ן ווידוי... און פּלוצלינג, מיט אַ גאַנץ געענדערטער שטימע —

— זאָגט מײַן ווײַב, דער שליסעל פֿון צווייטען קעלער ליגט...

איך הער נישט וואו; איך ענטלויף... ענטלויף אין אינזי-

שענערנע גאָרטען אַריין, טיעף פון אַ שטאַרבענדיגען בעליידיגט, פון אַ גוסס... פוי, פוי! דער מענש איז ווערט דעם טויט, ער וועט זיך אַנדערש ניט אָבּרייסען פון שליסעל צום צווייטען קעלער...

און עס פאַלט צו די נאַכט... איך געה אַרויס אויפ'ן שאָסעע, געה עטוואָס ווייטער אָב פ'ן שטאָט און דערזעה (גלייך צום ערשטען מאָל!) — ווי די זון לאָזט זיך אַראָב אונטער'ן גאָרטען — די פורפור-פלאַם פון צווישען די צווייגען... און קעגען איבער שיינט אויף אַ בלאַס-געצייכענטע לבנה; קומט העכער, העכער, ווערט בולטער...

איך שטעה אָנגעשפאַרט אָן עפּיס אַ צוים און קוק, און וואונדער מיך, פאַר וואָס זעה איך עס אַזוי צום ערשטען מאָל... יעדען טאָג געהט דאָך אונטער די זון, יעדען אָבענד געהט אויף די לבנה...

און זי ציהט זיך אַרויף, אַרויף...

אַ צינערנער הקדש-טעלער? אַ זילבערנע-טאַץ אויף דרשה געשאַנק? יהושע'ס פנים?

אפשר פרעגען ביי יהושע'ן: פאַר וואָס שטאַרבט מען, נאָך וואָס? —

ריהרט מיך פּלוצלינג עמיץ ביים אַקסעל אָן...

מיכל פידלער — שוין דערמאָנט — ביים פּלויט פון זיין התבודדות-הייזעל בין איך עס געשטאַנען. ער איז צו מיר אַרויסגעקומען, אַ שטילער, שטיל-שלייכענדיגער, מיט טרויעריגע וואַסער-אויגען, אין איין האַנד — אַ ספר'ל, אין צווייטער — אַ לאַמטערל...

— „מען זאָגט, דו ביסט איין עלוי, קענסט דאָ פשט?“

און ער וויזט מיר אַיין אָרט אין קבלה-ספר'ל (דעם נאָמען — פערגעסען), עס רעד זיך וועגען גלגול... איך לעז דורך, פערשטעה און פערטייטש...

— „ביסטו דאָך טאַקי אַיין עלוי... נו, וואַרט“, און ער פערשווינד צוריק אין הייזעל אַריין...

עס הייבט זיך אין מיר אָן אויסצו-וויקלען אַ געדאַנק: אפשר איז דאָס דער ריכטיגסטער ענטפער אויף אַלע מיינע פראַגען...

דער גערַאנק דערוויקעלט זיך אָבער נישט, ער קומט צוריק אַרויס מיט׳ן לאַמטערן, נור אין דער אַנדערער האַנד, אויפ׳ן אָרט פ׳ון ספ׳ריל — אַ גרויסער, שווערער פ׳עררָאָסטער שליסעל — —

דער שליסעל צו זיין פ׳ערמאַכטער ביבליאָטעק אין שטאָט...

— דו ביסט עס ווערט...

מיט דער האַנד, וואָס ציטערט שלאַבעריג, דערלאַנגט ער מיר דעם שליסעל. די שטימע — הויל, אָהן טאָן, היינט וואָלט איך געזאָגט — אָהן פ׳אַרב. איך הויב צו איהם די אויגען אויף, וויל עפ׳יס זאָגען, דאָס מויל איז מיר צוגעשניערט; ביים שיין פ׳ון לאַמטערל זעה איך אַ פּנים פון אַ בר־מנן... געל, וואַקסען־געל, אָבגעלאָזט...

„אַ בר מנן דערלאַנגט מיר דעם שליסעל“ —

איך נעם איהם און געה מיט איהם אָב שווייגענדיג. דער שליסעל וועט עפ׳ענען — מיר אַ נייע ביכער וועלט, אַייך — אַ נייעם פרק...

ווען און ווי אַזוי מיכל פ׳ידלער איז געשטאָרבען — געדענק איך נישט!

„זייער“ בית־מדרש.—חורבות אין געהירן.—איך וויל אוועק. — די מאמע.—איך ווער א חתן.

נישט מיט אמאל לויפט מען פון יודישען אין גוישען בית המדרש אריין. מען האט דאך א יודיש הארץ, קלאפט עס. איך פיהל, אויבוואהל נישט קלאר, אז איך רייס מיך פון עפּיס און עמיץ אב, פון עמיץ היימישים, פין עפּיס טהייערס... נעכט שלאף איך נישט, און בלאנזשע ארום טעג אונטער די בראמען. איך בין טאקי שוין א „פורץ גדר“, אין אסך זאכען האב איך אויפגעהערט צו גלייבען. פיעל פון הייליגען איז מיר אומהייליג געווארען, אבער אלץ אין דער היים, אין בית המדרש, וואס איז לעבען דער שוהל...

און איך זעה מיך, ווי איך געה צו לעצטען מאל, דריי־קענדיג מיט דער פויסט דעם דיקען פערראסטען שליסעל אין טאש, אונטער דער לעמבערגער בראם. איפּן שאסעענעם דריי־עק, צווישען „אונזער“ און „זייער“ בית עלמין, און האב התבודדות, און הער אוים א וויכוח צווישען „יצר טוב“ און „יצר הרע“, אזוי ווי איך האב איהם איבערגעגעבען; נור צוגעריישט מיט „וויץ“ אלא היינע, אין „מאניש“... אבער מאנישען אין חורבה אריין רופט „מאריע“, די ווינקט צו איהם פון די פענסטער, רופט איהם מיט געזאנג. מיין „מאריע“ שפאציערט ארום מיט יונה׳ציען, אבענד ביי אבענד, צווישען מנחה ומעריב, אין דער רייטשוהל, און מיין „כלה פון חורבה“ איז פערנומען מיט איהר אויסשטייער. נייעטארען־מיידליך זיצען ביי זיי אין שטוב און נייען וועש, און לויפט ארום צווישען די שניידער און מעסט מלבושים... מיך רופט „קענטעניש“... אבער דער יצר הרע איז גובר; אזוי ווי ביי מאנישען.

זעה איך מיך, ווי איך געה, אין א שווארץ היטעל, אין א ביסמארק־פאלטא און ווייס־פערליימיגטע שטיוועל (צופעל׳ג היב איך דעמאלט אן צו זעהען פארבען!) איבער דער ברוק׳ערטער גאס, פון די רויטע קאשארען צום גרינעם שלאס (עס איז פריהלינג־צייט) און בלייב שטעהען ביים קוואר־געסיל פארן שלאס, אין

ווינקעל, וואו דאָס הויז שטעהט; דאָס הויז מיט דער פערמאַכ־טער ביבליאָטעק אויפ'ן בוידעם. איך טרעט אַריבער די שוועל איבער געוואַלט. עטליכע טראָפּען שוויס פּערלען זיך איבערן שטע־רען: דאָס הויז איז מיר פרעמד; דאָ וואָהנען נישט קיין יודען. צופעליג. און פּילייכט צוליעב דער נאָהנטקייט מיט'ן שלאָס! דאָס הויז איז אַ נייעס, דעמאָלט דאָס נייעסטע, און האָט ליכטיגע טרעפּ, דעמאָלט די איינציגע ליכטיגע טרעפּ אין שטאָדט. איך שטייג בעהאַרצט; אַ גוטער סימן — אַ ליכטיגער וועג! און איך שטייג אין ליכט. איין שטאָק, אַ צווייטער — די פּלאַטפאָרם צום בוידעם; דאָ לעשט זיך מיר דער טאָג אויס... איך ווער עטוואָס אומ־רוהיג. אָבער „כל באיה לא ישובון", נישט פאַרהאַן: צוריק! די האַנד ציטערט אַ ביסל, דאָך דערטאַפּט זי די טהיר; אין טהיר — דעם שליסעל־לאָך. „פריהער אַריינקוקען!" איך נייג צו איין אויג: אַ חשך. קענגענאיבער אַ פערלאָדענט פענסטער פון אינער־ווייניג. אָבער דורכ'ן לאָדען־שפּאַלט רייסט זיך אַריין אַ זייל פון ציטעריגען זונען־שטויב און שפּאַרט צו ביז צו'ן אַ הויפען ביכער אויף דער פּאָדלאָגע.

„דער עמוד ענן!"

„דער עמוד אש!"

„ביידע פיהרען אין מדבר!"

און איך דרעה איבער דעם שליסעל! אַ קריץ אין אַלטען שלאָס, דאָס האַרץ — אַ ציטער, דאָך — די טהיר — שוין אָפען, דער לאָדען — האַסטיג אויפגעריסען — איך בין אין „זייער בית המדרש"...

אַז מיר האָבען אַ חלק אין אַלע בתי מדרשים, „ביודעים ובלא יודעים" — פאַלט מיר דעמאָלט נישט איין. אָבער אַזוי פיעל ביכער! אַרום אויף אַלע פיער ווענד, צעוואָרפענע אונטער די פיס אויף דער פּאָדלאָגע.

— איך וועל אַלץ לייענען אין כסדר!

— — — — — — — —

„אַלץ" האָב איך נ י ש ט געלעזען; דריי שפּראַכען געווען: דאָס מערסטע פּויליש (אויבוואָהל דאָס מעהרסטע איבערזעצונגען...) דערנאָך אַ ביסל דייטש; געווען אַ קליין ביסל פראַנצעזיש אויך,

פֿראַנצעזיש קען איך גאָר נישט. לעזען אַפֿילו נישט. איך וועל מיך דאָך, צוליעב דער ביבליאָטעק, אין אַ צייט אַרום, אויסלערנען בעל פּה, פֿון טאָוועל צו טאָוועל איין אלעגדאָרף, — אַ ברכה לבטלה: איך וועל איהם, ווי אויסגעלערנט, פֿערגעסען... מיט'ן הוילען אָלעגדאָרף־קענטעניש וועל איך פֿון דער היים אַוועק. דייטש, ביי וועלכֿען, ווי איך רעכֿען, עס וועט מיר ביישטעהען דער זכות פֿון עטליכֿע לעקציעס ביים לעהרער שטערן, לעג איך דאָך אָב אויף שפּעטער. צו גרויס איז מיין דורשט צו „קענטעניש", איך זאָל מיך זעצען סילאַביזירען! איך הייב אָן ביי פּויליש, און האַלט וואָרט. און לעז כסדר; „לב חכם לימינו" — פֿון דער רעכֿטער האַנד ביים אַריינגאַנג. און די ביכֿער זענען אויסגעשטעלט אָהן אַ סדר, אַ תהו ובהו פֿון ביכֿער. ראָמאַנען און וויסענשאַפֿטליכֿע זאַכֿען. אויסגעמישט, און צעוואָרפֿען — די פּיעלבענדיגע ראָמאַנען; איבערהויפּט די איבערזעצונג פֿון פֿראַנצויזיש: דיומא, סי, וויקטאָר הוגאָ א. ד. ג. פֿאַלט אין דער האַנד אַריין אַ צעהנטער באַנד סי, דערנאָך אַ ניינטער דיומא, באַלד אַ דריט באַנד — הוגאָ... אָבער איך לעז! איך זוך קיין ספּור המעשה נישט. איך לעז אויך קיין נאַטור־בעשרייבונגען נישט, זיי דערמאָנען מיך אָן גאָר נישט, וועקען אין מיר קיין בילדער נישט! איך האָב אַזוי ווייניג בעקאַנטשאַפֿט מיט נאַטור. איין אויסנאַהם — די בעשרייבונג פֿון גרינע ווייזען ביי וויקטאָר הוגאָ אין „די אַרבייטער ביי'ם מעער" — פֿערהאַן וויזען אַרום שטאָט; אויך אַ שליט־וועגס פֿון אַ פּוילישען אויטאָר, דאַכֿט זיך קאָרזשעניאַווסקי — שניי שוין געזעהען! דער עיקר ציהען מיך און נעמען מיך די דיאַלאָגען — די „שטיקלעך מיט די פּאַסיקלעך", ווי עס האָט דעמאָלט ביי מיר געהייסען; וואו מענשען רעדען. יעדעס פּאַסיקיל האָט מיר אויסגעזעהן, ווי אַ שפּעלטיל אין אַ מענשליכֿער נשמה אַריין. די ליעבע צום דיאַלאָג, צום מאָלען מיט דער שפּראַך איז מיר געבליבען... רעכֿט אַ מעשה פֿערציילען. האָב איך מיך קיינמאָל נישט אויסגעלערנט. העכֿסטענס, ווי איינער פֿון מיינע קריטיקער האָט בעמערקט — אַ „מעשה בתוך מעשה"; שלעכֿט געבויט איז דעריבער פּילייכֿט מיין בעסטע זאַך: די דריי חופּות... איך האָב אַזוי געלעזען. לעזענדיג, פֿלעכֿטען זיך אין מיר אַלערליי מעשיות; איך קען מיך, אין

וויל מיך נישט אַרויספּלאָנטערן. אין דער ביבליאָטעק איז אַ יריד: פֿיל מענשען אין מאַרק; אַ געווימעל פֿון מענשען: פֿון אַלערליי שטאַנדען, אַלערליי געשעפֿטען: אין גרופּען שטעהען זיי, און רעדען צווישען זיך, יעדע גרופּע האָט איהר עסק... און איך שפּאַציער אַרום איבער'ן מאַרק, געה פֿון גרופּע צו גרופּע, הער אונטער, כאַפּ אָבגעריסענע שטיקער פֿון געשפּרעכען און שטוים מיך, וועגען וואָס עס געדהט...

פֿאַלט מיר אָבער אין אַ קורצער צייט אַרום אין דער האַנד אַריין נאַפּאָלעאָנס קאָדעקס אין זאַוואַדסקי'ס איבערזעצונג. איך לעז און — פֿערשטעה, אַ פֿרייד; נישט טיעף, פֿיללייכט נישט ריכטיג און — גאַף! דינים, אָהן ראובן ושמעון, סאַמע כללים!.. דער רמב"ם אין „יד החזקה" האָט עס נישט דערגרייכט! נאָך אין אַ צייט אַרום — באָקל'ס געשיכטע פֿון דער ענגלישער ציוויליזאַציע! איידער איך פֿערשטעה, דערמאָנט מיך (אַזוי מיין איך) דער סטיל אָן בעל עקדה!.. אויך עפּיס אַ מין דרש! איך קום אויך צו פֿיזיק. רבונו של עולם! נישט די קאָלדערע וואַרימט מיך, נור מיין לייב די קאָלדערע! מען קען מאַכען שניי! דונערן! אָהן מאַטעמאַטישער פֿאָרבערייטונג, היפּער איך איבער ציפֿערן און אַלגעבראַאישע צייכען, ווי אַ פּוילישער מלמד איבער שטיקליך דקדוק אין רש"י, און פֿאַל ווייטער אַריין אין אַ ים פֿון ראָמאַנישע און ראָמאַנטישע דיאַלאָגען, און שווים ווידער אַרויס אין אַ „נאַטורגויסענשאַפֿט"... די בעשרייבונגען פֿון קערפּער און גליעדער, אַזוי פֿון געוויקסען ווי פֿון טהירע נעמען מיך נישט, זענען פֿאַר מיר טויט: ווידער דאָס זעלבע: זיי דערמאָנען מיך אָן גאָר נישט, העקען אין מיר גאָר נישט! געזעהען: הינד, פֿערד און עטליכע קעץ. זומער-צייט פֿליהען פֿייגאַליך אונטערן הימעל, אונטערשייד איינצעלנע אין דער מחנה! לאָזען זיך מאַנכע מאַנכמאָל אַראָב, אין שטויב און בלאָטע אַריין, נאָך אַ פֿערלאָרען קערנדטיל פֿון אַ פֿייערישער פֿוהר, אַ ברעקעלע פֿון אַ יונגעלס אָנבייסען אין חדר אַריין און פֿליהען אַזוי ראַש אַוועק... אויפֿ'ן שפּיץ פֿון זייגער שטעלט זיך אַמאָל אַ קראָה — ווער ווייסט זיי!

פֿאַר דאָס די בעשרייבונג פֿון לעבענסאַרטען, פֿון געוויקס און טהיר, יעדע ענטפּלעקונג פֿון אינסטינקט און פֿערשטאַנד, גע-

האָדגהייטען, דאָס צופּאַסען זיך מיט ליניע און פאַרב צום מיליע... נעס-מען-בריען, קינדער ערציהען; זאַמלען שפּייז אויף ווינטער, פערזאַמלונגען פון געפליגעלטע אונטערן בלאָהען הימעל, די סעימען; די סע-רענאַדען פון דער מענליכער זייט, דאָס אויסשטעלען פון פאַרביגע פעדערן, דער קריעג וועגן דער „זיי" — דער קאַמף פאַר לעבען אין ליעבע, — דאָס אַלץ נעמט און כשופ׳ט...

גאָט, ווי גרויס די וועלט איז, ווי פערשיעדענאַרטיג, און היפּיל שכל, וויפּיל גייסט...

און פּלוצלינג:

— אַלץ מאַטעריע! (האַרטמאַן).

— קיין פרייער ווילען! (צענדליגער בראָשורען). און קאַרל פויגט:

— דער געהירן אַרבייט אויס געדאַנקען, ווי איין אַנדערע גליעד — שטוהגנען...

— — — — — — — — — —

עפּיס ווערט אין מיר פערשטאַרט, פערגליווערט. עפּיס שטאַרבט אָב. אויס מעשה בראשית, אויס מעשה מרכבה. קיין הימעל נישט דאָ. דאָס בלאָהע, וואָס מיר זעהען, איז די גרעניץ פאַר אונזער אויג. אויס שכר ועונש, אַז דער מענש האָט קיין ברירה נישט...

מיט וועמען רעד מען דערפון? פאַר וועמען גיעסט מען זיך אויס דאָס האַרץ? אין וועמעס אויערען אַריין גיסען די קלאָגען איף די חורבות אין געהירן און אויף די פגרים אין האַרץ? מיט די אַרומיגע? איך בין קעגען זיי אָהן לשון אַפילו. פון דעם, וואָס איך האָב געלעזען, קאָן איך אויף יודיש נישט רעדען, פאַר דעם האָב איך אין יודישען קיין ווערטער נישט. איך פּרוב רעדען מיט מיר אַליין און קען נישט...

רעטען קען מיך איין ש. ח.

פריהער זיין פּאָרטרעט. איגענטליך נישט זיין פּאָרטרעט; איך קען איהם נישט. אין אַ מענש אַריין קוקט מען דורך די אויגען, און ער פינטעלט מיט די אויגען. זיינע שוואַרצאַפּעל האַלטען אין איין לויפען אַהין און צוריק איבערן ווייסעל, ווי פאַר פחד, מען זאָל זיי נישט דערטאַפּען. איך וועל נור בעשרייבען זיין ליניע:

שטאַמט פון אַן אָרימער, דערשלאָגענער פאַמיליע אין דער ליטא, נישט אויסגעלערנט זיך קוקן מענשען אין די אויגען אַריין... געענדיגט די ראַבינער-שוהל אין זשיטאָמיר. געקומען צו אונז אַלס רעליגיאָנס-לעהרער... לערנט פון אַ רוסיש ביכעל אַרויס די „ביבלישע געשיכטע". האַלט זיך ווייט פון קהל; רעדט נור רוסיש. פון דעסטוועגען, אַז דאָס מאַגיסטראַט וויל אָבריינגען דעם מאַרק פון פריערישע פוהרען, וואָס זאָלען זיך גור שטעלען אויפ'ן טאַרג, און בעשטימט, איינצוטהיילען דעם מאַרק אויף פיער, דורך גאַסען דורכגעשניטענע רעגעל-מעסיגע סקווערען, וואו ער וועט פערזייען בלומען און פלאַנצען בוימער... און די סוחרים, וואָס האָבען געוועלבער אין מאַרק, פאַר פחד, זיי זאָלען דאָס פריערישע לייזונג נישט פערליערען, ווילען מבטל זיין די גזרה, און מען ווענדט זיך צו איהם, ווי צו'ן אַ קרוב למלכות, — שרייבט ער זיי אַ פראָשעניע אויף „קיזערליך" פאַפיער, מיט עכט שוואַרצער טינט און קאַליגראַפיש, לאמור, אַזוי צו זאָגען: היות, אויב עס וועלען זיין גערטליך (סקווערען) און אויב עס וועלען געפלאַנצט ווערען ביימליך, וועלען די ביימליך מיט דער צייט וואַקסען און צעוואַקסען זיך און ווערען גרויסע ביימער, מיט געדיכטע צווייגען און בלעטער... און אַזוי ווי די שטאָט איז שלעכט בעלייכט און נעכט זענען פערהאַן פינסטערע, וועלען זיך אין די פינסטערע נעכט, און די געדיכטע שוואַרצע שאָטען פון די ביימער בעהאַלטען גנבים, גזלנים און רוצחים, וואָס וועלען זיין אַ סכנה פאַר דער שטאָט... אויך וועט מען, אין די זומער אָבענדען, ווען די נאַטור (דאָ געהט אַ נאַטור בעשרייבונג) וועקט צו ליעבע — אין שאָטען פון די ביימער זינדיגען, וואָס עס וועט שאַטען דער מאָראַל פון שטאָט און פערדאַרבען די שוהל-יוגענד, וואָס וועט ווייטער פון איהר זייט, נישט פאַר אייך און נישט פאַר קיין שום יוד געראַכט, קראַנק מאַכען אַ האַלבע, אויב נישט די גאַנצע שטאָט...

איז אייך וועניג, געהט די ליניע ווייטער:

ער פערליערט די שטעלע אַלס רעליגיאָנס-לעהרער. איך ווייס נישט, אָדער געדענק נישט, פאַר וואָס, און פועלט ביים גובערנאַטאָר און ווערט אָהן דער שטאָטס וויסען — ראַבינער. און בעקומענדיג די נאָמינאַציע, ענדערט ער פלוצלינג זיין פיהרונג: טהוט אָן אין שטוב אַ יאַרמולקע, הערט אויף צו רייכערן אום שבת און

הייבט אָן צו געהן אין שוהל אַריין דאַווינען פריה און אָבענד.

האָבען די חסידים אַיין אַסיפה געמאַכט און געשיקט איהם זאָגען:

חילט איהר, אַזוינער און אַזוינער, נעמען ביי דער שטאָט דריי הונדערט רובעל אַ יאָהר אומזיסט, איז מה טוב. איהר זייט נישט ערגער ווי אַיין אַנדערער, אַיין אינו ישראל, וואָס נעמט אומזיסט יודיש געלד.

ווילט איהר אָבער ווירקליך עפּיס טהון, וועט מען אַייך עוקר מן השורש זיין...

על כן, זאָגט מען איהם אָן, זאָל ער תיכף ומיד צוריק ווערען גוי, אויסטהון די יאַרמולקע, אויפהערען צו קומען דאַווינען, און צוריק רייכערן בריש גליה און שבת...

— פאָלגט ער און ווערט אין אַ צייט אַרום אוים ראַבינער, פאַר דאָס צענזאָר אין וואַרשוי. — — — — — — —

— — — — — — — —

דעמאָלט איז אָבער געווען ערשט דער אָנהויב פון דער ליניע. דער ערשטער עטאַפּ פון דער קאַריערע. נעמט ער מיך אויף, הערט מיך אוים, פינטעלנדיג מיט די אויגען, הערט מיינע ספקות און פיין, און ענטפערט:

— ניציעוואָ!

איך מוז ווערען אַ לייט, אַוועק שטודירען! קיין זשיטאָמיר, קיין ווילנא... אַלע ספקות וועלען אָבפאַלען, אַליך וועט ווערען קלאָר, אַליך וועט ווערען גלייך...

ער וועט מיר העלפען!

אפשר! לאָקער איך אויף מיין כלה פון חורבה אויף די טרעפ, צו האָבען מיט איהר אַ ישוב. צום אַלעם ערשטען דערשרעקט זי זיך צום טויט. איך האָב זי אַזוי לאַנג שוין אויף די טרעפ נישט פערהאַלטען. און זי גרייט זיך דאָך צו'ן אַ חתונה... דערהערט זי אָבער, וועגען וואָס עס געהט, בערוהיגט זי זיך, נעמט זי שוועסטערליך מיך אָן ביי דער האַנד, פיהרט מיך אַראָב אין הויף אַריין, פון דאָרט הרכען הינטער-טהירעל אין רייט-שוהל אַריין, וואו מיר זעצען זיך אויף אַ באַנק און רעדען... און רעדען מיט געפלאָטענע הענד אַזוי האַרציג-שטיל.

— יאָ, פֿאָהר — זאָגט זי, און די שטים איז פֿייכט, און די אויגען גלאַנצען פייכט... פֿאָהר! זיי מיר מודיע ווען, ווען איך אַראָבקומען...

נעמט ש. ח. און פֿערזעצט אויף הוצאות זײַן גאָלדען קיטעל. ווערט בעשטימט אַ פֿאַרטאָג צום שטילען אַוועקפֿאָהרען. עס ווערט בעשטעלט אַ פֿוהר, איך פּאַק מיך בסוד סודות. לעג מיך פֿריה מכלומרשט שלאָפֿען, מיט׳ן פּעקיל אונטערן קישען, איך וועל קיין אויג נישט צומהון. אַ פֿייף פֿון גאַס וועט זײַן דער צייכען... איך לעש אוים דאָס לעמפּיל, געזעגען מיך מיט אַלע און אַלעם אין דער פינסטערער שטוב; אויפ׳ן האַרץ נישט אַזוי לייכט... אָבער איך מוז... ליג איך און דערהער אַ שטילען שאָרך פֿון צווייטען צימער. איך האָרך. שטיל עפֿענט זיך די טהיר. שטיל, באָרוויס קומט אַריין די מאַמע, איך זעה זי קוים בײַם שוואַכען שײַן פֿון דער לבנה אין פֿענסטער. זי שוועבט שטיל צו צום בעט, זעצט זיך קעגען איבער, קוקט מיר מיט ווייטאָג אי׳ן פּנים אַריין... איך קען די אויגען נישט שליסען, איך מוז זי זעהען, און זעהען, ווי פֿון די אויגען איהרע רינען שטיל, שטיל די טרערען... זי געזעגענט זיך מיט מיר... ווער האָט אויסגעזאָגט מײַן סוד?

אָבער די וואַכט בײַ מיר, איהרע טרערען וואַכען; איך פֿאָהר נישט...

דער טאַטע איז אין דער היים נישט געווען. געקומען איז ער אין עטליכע טעג אַרום מיט דער ידיעה:

— געטהון מיט דיר אַ שדוך... מיט גבריאל יהודה ליכ־טענפֿעלד.

איך גיב מיך אונטער; איך זעה קיין אַנדערן אויסוועג. אַ קרבן פֿאַר דער מאַמעס טרערען!... ש. ח.׳ס גאָלדען קיטעל איז פֿערפֿאַלען געוואָרען בײַ׳ם מלוה... די פֿוהר איז צוריק אָבגעפֿאָהרען אין פֿאַר־שטאָט אַריין... מיין „כלה פון חורבה“, וואָס איז אומזיסט אַראָבגעקו־מען האַלב־נאַקיט אין פֿאַרטאָג, מיך צו בעגלייטען, האָט אויף אַ צײַט אַ קאַטער בעקומען... און אין אַ קורצער צייט אַרום פֿאָהר איך חתונה האָבען...

פּאַסטען וועל איך נישט... די חופה שטעלט מען אין דרויסען, אין דאָרף... און הייבט אין מיטען אָן צו רעגענען, ענטלויף איך

פון אונטער דער חופה אין שטוב אַריַין. די חופה גערט נאָך. גבריאל יהודה ליכטענפעלד לאַכט... די טאָלטער זיינע וויינט...

איך קען מיר קיין רעכענונג נישט אָפּגעבן פון מיין פיה־ען זיך...

. . . .

און מיט דעם ענדיגט זיך דאָס ערשטע באַנד פון מיַינע ערינערונגען... עס הייבט זיך אָן צו צערשטרייען דער נעפּיל פון קינדער־ און יונגעל־יאָהרען, און פערשווינדט מיט דער צייט. עס שליעסט זיך איך דער היימישער אוצר פאַר סקיצען און בילדער. אַליץ, וואָס איך זעה אין דער פרעמד, אַליץ, וואָס איך בעגעגען אין שטעט און שטעטליך, אויף וועג און שטעג, זעה איך און פאָרש! אָבער איך פיהל עס נישט אונמיטעלבאַר. איז מיין נשמה האַרטער געוואָרען און קען אין אַנדערער נישט אַריינפליסען, צוריק־צוקומען רייכער, פאַרביגער און פערשטענדיגער? אָדער האָט מען, איסער דער פערמיטלונג פון די חושים, צום נישט־היימישען, צו דער נישט־קינדישער וועלט קיין צוטריט איבערהויפּט?

אַליץ איינס.

אוים גירסא דינקותא...

דער נעפּיל מיט קעפּ, העלכטענס ביזסטען: מיט אויגען, וואָס שווימען מיר פאַרביי, ווען איך מאַך מיר די אויגען צו — צערריגט און פערשווינדט. —

איך האָב חתונה געהאַט *).

וואָס עלטער איך ווער, אַלץ מעהר טהוט זיך פון מיר אָפּ דער וואָלקען — די מרה שחורה; אַלץ וועניגער טראַגיש ווער איך. אַ חתן געוואָרען, ווערט מיר נאָך לייכטער. איך וועל מיך צוזאַמענקומען מיט גבריאל יהודה ליכטנפעלד, מיין כלה׳ס פאָטער — אַ מאַטעמאַטיקער, פילאָזאָף און אַ מענטש, ווי עס האָט זיך געהערט, מיט גרויסע „קענטענישען“, — ער וועט מיר שוין אויסטייטשען אַלע מיינע בייזע חלומות; אַלע פראַגען וועגען גאָט און וועלט פאַרענטפערען. און איך לעג זיי אַלע אָפּ אין זכרון ביז צום ערשטען באַגעגענען זיך מיט איהם... פון דער כלה טראַכט איך ניט... צי זענען געווען ראשי פּרקים אין תנאים — הויב איך ניט אָהן צו געדענקען, אָבער אויפ׳ן חופּה-טאָג וואַרט איך, ווי אויף משיח׳ן; דער אויסלעזער פון ספקות וועט קומען! דערווייל שפּיל איך מיר מיט׳ן באַקומענעם גאָלדענעם קייט און זייגערל; דערווייל בין איך נאָך גענוג יונגעל, און אַז מיינס אַ בית-המדרש חבר, אַ חסידישער בחור אין מיינע יאָהרען, באַרימט זיך פאַר מיר, אַז אויסער אַ זייגער, האָט ער נאָך באַקומען אַ אויסגעשטיקט סאַמעטען תפילין-בייטעלע, שמייכל איך קליגעריש; ווער ווייסט, צי גבריאל יהודה ליכטנפעלד לעגט גאָר תפילין... בינדט זיך דער בחור צו:

— און אַ טלית וועט ער געבען? און אַ קיטעל?

— איך וועל זעהן!

און איך לעב דערווייל אַ טאָפּעלט לעבען. אויסערליך — די פּאָרעם פון אַלע בעל-הבית׳ישע חתן-בחורים; איך עס געלאַ-

---

*) דאָס קאַפּיטעל איז געדרוקט אין וואַרשעווער „דאָס לעבען“, 1914, נומ. 51, 63, 69.

סענער, געה געלאַסענער שפּאַציערען, לאָז מיך אַמאָל אַריין אין
אַ שמועס מיט יונגעלייט מכח. ערענסטערע זאַכען; באַלד זיין
זייערס=גלייכען... שבת פאַרנאַכט געה איך מיט, מיט'ן מאַטען אין
פּעטער'ס, אַלס געסט אויף אַ מילכיג שלוש=סעודות צום „גביר"
אין נאָהענטען פּאָלוואַרעק אַריין, מעהר פאַר אַ תחום שבת; אַ
עירוב געלעגט. אויפ'ן וועג רעד איך גלייך מיט אַלע וועגען וויכטיגע
ענינים: צי קען מען שרייבען, ווי פּאַפּירנאָ האָט געטהאָן: „הדראַ=
מא", — צי די פרעמדע „דראַמע" מיט דער העברעאישער ה"א
הידיעה איז אַ כשר'ער זיוג פאַר'ן יידישען אויער. מען זאָגט—יאָ,
מען זאָגט—ניין; איך פּראָפּאָניר, מען זאָל שרייבען „ה'דראַמע"
און „רעדען ווי אַזוי זאָל מען?" פרעגט עמיץ, אַ פּוריסט, און
מיר זעט אוים די פראַגע ווילד; נאָך וואָס לעזן היינט? פון רע=
דען לשון=הקודש איז נאָך קיין רעד ניט געווען און מיר געהען,
פון דקדוק און אַנדערע זאַכען רעדענדיג. אין קופּקעלעך אויפ'ן
פוס=וועג צווישען פעלדער וויינן אין קאָרען, און צווי=
שען וועלכע עס ציהט מיר דער בלויער האָבער פון
צווישען די גאָלדיגע זאַנגען, עמיץ—אַ יונגער—רייסט אוים אַ האָ=
בער, נעמט צו דער נאָז, עס שמעקט ניט; שטעקט זיך איהם
אַריין אין פּעטליע. אַ עלטערער שרייט אָהן: „שבת"! מען וויצעלט
זיך: „ער האָט פאַרגעסען, אַז מען טאָר ניט", „פאַרגעסען אַז עס
איז שבת"," „פאַרגעסען, אַז ער איז אַ איד"... איך וויל לשם=
פּראָטעסט אויך אויסרייסען אַ בלאָה בלימעל און די האַנט פאָלגט
ניט; ניט געוועהנט. איך פאַרענטפער מיר פאַר זיך אַליין: אַ צער
בעלי=חיים; אַ מאַן דאמר (אַ ניט אידישער!), אַז אַלץ לעבט...
און דער און אַנדערע ניט אידישע מאַן דאמר'ס, מיינונגען, אידעען,
געפילען, אידעאַלען און וועלט=אָנשויאונגען פון פרעמדע ביכער
אַרויס, — דער מישמאַש קאָכט זיך ערגיץ אינטערען האַרץ=דע=
קעל אין אַ קעסעל; עס שוימען און שמעלצען זיך שטימונגען
און בילדער פון ביבליאָטהעק=ביכער אַהיים, ניי=געבאָרען ווערענדי=
גע פאַרלאַנגונגען פון פאַרשיידענער נאַטור און טעמפּעראַמענט. און
מיט אַמאָל, דער קעסעל גיט אַ שטאַרקען קאָך און היציג=פלאַמיגע
צונגען רייסן זיך הורכ'ן האַרץ דעקעל אין פרייען אַרויס, און באַ=

ווייזען זיך אויף דער ליכטיגער שיין אין געשטאַלט פון אומבאַרעכענטע, אימפולסיווע באַוועגונגען, ווילדע בליקען פון פלוצלונג אויפגעפלאַמטע אויגען, און ווילדע ווערטער, וואָס רייסען זיך גאָר פלוצלונג פון דער צונג אַראָפּ...

אַלע שטוינען; איך אויך...

גלייך איך איצט מיין דעמאָלטיקען איך צו אַ נאַפּט־פעלד, פון אייבען טרוקען, נאָר וואו דו וואַרפסט אַן אָנגעצינדענע זאַפּאַלקע — היך אין פלעמלעך... און איך מאַך אָפּט ווילדע זאַכען, איך נעם אַמאָל פאַר'ן גאַנצען עולם אין בית־המדרש פון דער שאַנק אַראָפּ פון מורח־וואַנט אַ באַקאַנטע, גרויס־געהאַלטענע שאלת־תשובה, און מעק אוים בפרהסיא מיט אַ בלויער בליישטיפט (וואָס נאָר איך איינער פאַרמאָג) צוויי, צו דריי שורות, וואו דער מחבר איז ניט צופרידען מיט'ן מורה־נבוכים. דער עולם גיט זיך צו מיר אַ לאָז, — איך שפּרינג אַרויף אויפ'ן אָרון־קודש, שטעל מיך פאַר'ן פרוכת אין אַ פּאָזע פון אַ העלד, וואָס איז גרייט, לכל הפחות, אויף קדוש־השם, קרייציג די הענט אַלאַ נאַפּאָלעאָן און מאַך, גראָד אין שטאָהלער'ן, קוקענדיג אויפ'ן עולם, אַ איינדרוק און ער רוקט זיך פּאַמעלעך צוריק, שטיל מורמלענדיג: משוגע...

עמיצען פאַלט איין: — שרייבען דעם מתות'ן...

אַ אַנדערער: — געטראָפען דאָס אָרט! ער וועט איהם נאָך אַ שענע מתנה שיקען! און מיין שטאָלץ וואַקסט, בשעת ווען אינערוועגען בין איך לאַנג אַריבער איבער'ן מורה נבוכים, וואָס איז צוזאַמען מיט אַריסטון אַראָפּ פון דער „טאַגעס אָרדענונג"... —

— — — — — — — — — — — —

וואָס נעהענטער אָבער צום חופה־טאָג, וואָס דאַרף זיין אין אַ דאָרף ערגיץ אין מיטען וועג, צווישען אָפּט און זאַמישץ (דעם נאָמען פון דאָרף געדענק איך ניט; קיין דאָקומענט פון דאָרט האָב איך ניט; דעם „אַקט" האָט מען ערשט שפּעטער, אין שעבערשין, געמאַכט), אַלץ אומרואיקער שלאָף איך ביינאַכט, אַלץ בייזערע חלומות וועקען זיך אונטערען האַרץ דעקל און שווימען אַרויף: —

און אויב די כלה איז אַ בלינדע אויף איין אויג?

— און אויב זי לאָמט? — און אַ „כלה". ניט קיין געליבטע:

ניט קיין געקליבענע, ניט קיין אויסגעוועהלטע... און — וואָס וועט זיין, אַז איך וועל בשעת באַדעקענס דערזעהן אַ פאַרזעהעניש? און עס וועקט מיר פון שלאָף און איך ליג שטונדען לאַנג און קלער: פאַרוואָס גראָד אַ כלה פון אַפּט? פאַרוואָס האָב איך מיר אַליין ניט אויסגעקליבען אַ כלה פון זאַמושטש? אמת, מיר האָבען דאָ קיין גבריאל יהודה ליכטנפעלדס ניט. און קיין אַנדערער, עטוואָס חשוב'ער בעל־הבית, מיט וועלכען מיין טאַטע קאָן אַ שדוך טהון, וועט מיר פאַר קיין איידעם ניט נעמען... מען ווייסט דען ניט?... אָבער פאַרוואָס ניט, ווי אין די „ביכער" איז באַשריבען: פאַר־ליבען זיך, אַרויסגנב'ענען אין דער וועלט אַריין... ערגיץ אין אַ הייזעל אין וואַלד. ד׳ על ד׳...

„רוים איזט אין דער קליינסטען היטע"... שילער, און אַנדערע.

און וועמען וואָלט איך אייגענטליך, געוואָלט פון דער היים?

און איך זעה דורך אין גדאַנק אַלע באַקאַנטע מיידלעך פון שטאָדט: שטעלען זיי זיך פאַר מיר, איינע נאָך דער אַנדערער, אַלע שוואַרץ חנ'ווּדיגע, לעבעדיג־געהויטעלטע, צוּיבערהאַפּט־בלאַסע זאַמושצער טעכטער, וואָס שפּאַצירען אַרום אין רייטשול. און אויף אַלע זאָג איך מיר: ניין... די איינע, וואָס אויף איר וואָלט איך „יאָ" געזאָגט, איז שוין אַ פרעמדענס... עסט שוין ערגיץ קעסט... אַ שאָד: עפּיס ווערט מיר אַזוי אומעטיג, און איך שלאָף ערשט שפּעט פאַרטאָג איין, אין שטילן האַרץ־וויטאָג, און איינשלאָפענדיג, באַשטים איך מיר: ווי עס איז, אין תּופה־טאָג פאַסטען וועל איך ניט! די כלה מעג אַריבערטרעטען איבער דער שוועל פריער פאַר מיר, נאַרישקייטען... און אָפּשערען די כלה די האָר, פון וואָס פאַר אַ פּאַרב זיי זאָלען ניט זיין, וועל איך ניט לאָזען, בשום אופן רצד! און זי וועט קיין האָר־באַנד און קיין שייטעל ניט טראָ־גען, נאָר די אייגענע האָר... לאַנגע, צו קורצע צעפּ, צו „וויקע־לעך". און איך שמייכעל, האַלב שוין דרימלענדיג, און קישען, צו אין דער פינסטערניש אַריין: גבריאל יהודה ליכטנפעלד וועט פון מיר הנאה האָבען.... אפילו זיין געגען צד — חיים זעליג בלאָנימסקי — אַ קענער איז ער דאָך! וועט איך מודה זיין, צו־שאָקלען מיט'ן קאָפּ...

און איך שלאָף אַזוי פאַרטאָג, און מיין האַרץ, דאָס אַלט־קינדישע, איז וואַך, און אונטען, פאַר די פענסטער, צווי פורען פאַרפאָרען, צוויי פויערים גיבען מיט צוויי בייטשען אַ קנאַק אין דער לופט, איינעם און דעם צווייטען, אַזויערנאָך צו וויסען געבענדיג, אַז זיי זענען געקומען, אַז עס איז צייט צו פאָהרען אויף מיין חתונה. איך כאַפּ מיך אויף, באַשטעטיג, נאָך פאַר'ן אָפּגיסען די נעגעל: ניט פאַסטען, ניט לאָזען שערען, אַפילו ניט צעברעכען דאָס גלעזעל אונטער דער חופה, און—יעבור עלי מה! און אפשר נאָך זיך איינשפאַרען און ניט לאָזען אַרומדרעהען די כלה אַרום מיר זיבען מאָל! פאַרוואָס—זיבען? מן הסתם, אַ מנהג עכו"ם...

איך גיס מיר די נעגעל אָפּ און דערפיהל אין האַרץ עפּיס אַ שטיק שווער בליי:

— אָבער פאָרט ווי זעהט זי אויס...

און דערווייל כאַפּט מיר אָן פון הינטערוויילעכץ אַ מומע, די נאָהענטסטע שכנה, דאַכט זיך — די מומע יענטע, מיט אַ גרין שטיק זייף אין דער האַנט, די דינסט שטעלט מיר גלייכצייטיג פון פאָרענט אַ שיסעל וואַרם וואַסער... און — רבונו של עולם! — שרייט די מומע אויס — אַ האַלז דאָס האָט! — און בויגט מיר מיט געוואַלד צום וואַסער צו, און שייערט דעם האַלז, און שייערט....

די מאַמע גיט אַרויס ווערש... איך באַמערק ערשט: איבער דער פאָרלאָגע אַרום און אַרום—פעקלעך קליידער, עסענוואַרג, איך באַמערק אויך דעם הויפּ'ן פוטער־קיכלעך, וואָס מען פּאַקט ערשט אין אַ פרישען זאַק אַריין... אַי, אַי! — שרייט אויס אַ צווייטע מומע וואָס העלפט פּאַקען — ווי אָן טויט, אָן זאַלץ פאַרגעסען!

לעג — ענטפערט די מאַמע — אין דעם זעקעל פון די פוטער־קיכלעך אַריין, פאַרבינד אין אַ טיכעל און לעג אַריין....

— דאַווענען, דאַווענען!—קאָמאַנדירט דערווייל דער טאַטע...

נאָך אַ ווײַלע און — מען פאָהרט... מען פאָהרט פלאַך־לאַנד, צווישען פעלדער, וואָס ציען זיך רעכטס און לינקס, עפּיס מידע, גאָל אָפּגעשניטענע, אין אַ מרה שחורה פאַרזונקענע... נאָטש איבער זיי אַזאַ בלאָע יום־טוב'דיגער הימעל!

— רעגענען — באַמערקט עמיץ — וועט שוין זיכער ניט...

— דער חתן איז דאָך קיין נאַשער ניט...

— די כלה מוז אויך ניט זיין!

איך הער און פאַרזינק באַלד אין מיינע געדאַנקען. איך זיץ אויף דער ווייבערישער פור, מיט דער מאַמען און מיט די עטליכע מומעס, איך געדענק שוין ניט וועלכע, צוזאַמען אין שטרוי געפּאַקט. אויף דער ערשטער פור, וואָס גייט פאָראויס — דער טאַטע מיט פעטער'ס... איך האָב מיט די ווייבער ניט וואָס צו רעדען, מיט'ן הימעל האָב איך מיר באַלד אָנגעזעטיגט, אַלץ בלאָה און בלאָה... און אַרום אויף די פעלדער אויך ניטאָ, וואָס צו זעהן. עס ציהט זיך און ציהט אַלץ די זעלבע פלאַכע געגענט. מאַנכע פעלדער טראָגן נאָך צו ביסלעך גרינס צווישען גרינעם (פרעגט מיר בחרם, וואָס עס איז אַזוינס) פּוישען אַרום גרויע און הייסע פלעקען=פּויערים און פּויערטעס אין דער היימישער לייוונט; אַזוינע, וואָס איך זע יעדען זונטאָג אין שטאָדט אויפ'ן טאַרג... און איך דערמאַהן מיך פּלוצלונג, אַז איך פאַסט, ווער בייז, צי אַרויס דאָס זעקעל פּוטער=געבעקס, די מומעס קוקען מיט ווילד אומצופרידענע אויגען, די מאַמע מאַכט זיך ניט זעענדיג; איך נעם אַרויס אַ „וויקעלע", ביים אַריין — לויטער זאַלץ! דאָס זאַלץ זעקעל האָט זיך אין פאָרן איפּגעבונדען, דאָס זאַלץ פאַרשאָטען... ניט צום עסען, אָבער יוצא געווען האָב איך! ודאי זאָגען ביים מנחה. וועל איך אַדאי ניט!

און עפּיס הויבט מיר אָן דערויף באַנג צו טהון. פאַרוואָס? איך הויב אָן קלערען פאַרוואָס, און קאָן ניט דערקלערען... דערוויל הויבט זיך פּלוצלונג אָן באַרג אויף. דער באַרג אויף מאַכט אויף מיר אַן אומגעהייערען איינדרוק, מעהר ווי שפּעטער די שווייץ... די כאָמאַנט'ס הויב'ן זיך איבער די קעפּ פון די פערד, דער פּויער שפּרינגט אַראָפּ איך—נאָך, און מיר געהען, ער מיט לייצען אין דער האַנט, איך — קלייבענדיג קיילעכיגע און פלאַכע גאָלדיג און אָראַנזש=פאַרביקע שטיינדלעך פון די פעלזען ווענט, צווישען וועלכע מיר שניידען זיך אין האַרץ פון „באַרג" אַריין.

— פון דעם באַרג האַקט מען מטאַלען, יאָ, טאַטע?

דער טאַטע איז פאַרנומען אין אַ געשפּרעך וועגען אַ געשעפט פאַר מיר... אַ יאָדער קעסט ווערט ער מיר געבען, זעקס ח'בעל אַ

וואָך פון נדן וועל איך האָבן אין אַ געשעפט — פאַלט ער אַריין אין גדלות — וועט זיך שוין געפינען, אַ מענטש וועט ער שוין ווערן!

באַהאַלט איך די אָנגעקליבענע שטיינדלעך פאַר גבריאל־יהודה ליכטנפעלדס־וועגן; ער וועט וויסן!

דערווייל צוריק באַרג אַראָפּ — די פעלזן־ווענט צעגעהען זיך רעכטס און לינקס און פאַלן אַליין אויך טיפער און טיפער, און פאַרשווינדן, — אַ נייע געגענט. מעהר געבליבען גרינס אויף די פעלדער. און אונטער׳ן, מיר דאַכט זיך עפּיס, נאָך בלויערען הימעל, צווישען די פאַליעס, גרינס אין פעלד, און אַרום אַלערליי פאַרביקע שאָך־ברעטער, ציקצאַקען און בייטען — פוישען אַרום גאָר אַנדער׳ש געקליידעטע פויערן, לעבעדיגע פאַרבען: רויט, גרין און נאָך עפּיס, וואָס איך קען ניט אָנרופען. זיי קריכען אויך אַרום געבויגענע און טהען עפּיס, און איך וויים ניט וואָס, און עס טהוט מיר וועה:

— פאַרוואָס ווייסט ניט איין מענטש, וואָס דער צווייטער טהוט?

און דערווייל שטעלט זיך אויף אַ פויער אויפ׳ן פעלד, קוקט זיך אום: ווּשידי יאַדאָן! און הייבט אונז אָהן צו ציילען, מיר שווייגען און פאָכען שווייגעדיק אַריין אין אַ געדיכטען וואָלקען פון שטויב; שניידען זיך באַלד אַריין אין אַ סטאַדע קי און —

— געלויבט איז גאָט! — זאָגט דער טאַטע — אָנגעקומען!

— זאָל זיין מיט מזל! — זאָגט די מאַמע.

מיר פאָרען אין דאָרף אַריין. עס לויפט שוין אַנטקעגען דער איד, ביי וועלכען מיר וועלען איינשטעהן, שבתדיק געקליידעט, אַזוי ער, אַזוי זיין ווייב, אַ ברייט־פלייציקע אידענע, וואָס אַ קליין באָר־וועס מיידעלע, אַ צעשראָקענס פאַר די פרעמדע לייט, האַלט ביים פאַרטוך, און קרימט דאָס איינגעריכטע פנים׳ל, ניט וויסענדיג: וויי־נען, צי לאַכען...

מיר קריכען אַראָפּ, מיר וועלען צוגעהן צו פוס... מען פרעגט פון אונזער זייט:

— די מחותנים געקומען?

— נאָך ניט, — ענטפערט מען — מיט גאָט זיין אַ הילף־קומען...

— באַלד — זאָגט דער טאַטע, — אַזוי ווי זיי וועלן קומען, זאָל חיים (דער צווייטער איד, וואָס די מחותנים וועלן קומען און איינשטעהן) מודיע זיין, באַלד באַדעקענס און באַלד—אַ חופּה.

— אַ מענטש האָט קיינמאָל קיין צייט ניט! — מורמלט די מאַמע, ניט צופרידן פון אַלע איילענישען. און די מוהמע יענטע פּראָטעסטירט:

— און ווען זיך אַפּוואַשען, אָנטהאָן...

איך כאַפּ אַ ציטער פאַר מיין האַלז, ער פּלאַמט מיר נאָך... מען גייט אין שטוב אַריין. מיר פאַרגעסט מען דערוויילע אין דרהייסען, און איך האָב שוין אָפּגעריסען פון דער מוטער'ס פאַרטוך דאָס קליין פאַרמורזעט מיידעלע, מיט די וויים=פלאַקסענע הערעלעך. בלייע, צע־שראָקענע און אין איין וועג'ס צעשמייכעלטע אויגעלעך, כאַפּ עס איף די הענט, וואַרף אין דער הויך און כאַפּ עס צוריק פון דער לופט, און דאָס מיידעלע לאַכט, לאַכט, און דאָס געלעכטער'ל קלינגט אַזוי לעבעדיג=לוסטיג און פריי — —

און „חיים" קומט אָן פון אַן אַנדער זייט אַ פאַרסאַפּעטער, נאָך פון וויטענ'ס רופענדיג:

— געקומען! געקומען — זאָל זיין מיט מ"ל!

— — — — — — — — — — — — —

אַז איך בין פון אונטער דער חופּה, צוליב אַ קליין רעגענד'ל, אַנטלאָפען אויפ'ן גאַניק אַרויף פאַר דער שטוב, און די כלה, מיט די כלי=זמר, מיט די ברענענדיגע הבדלות, מיט דער חופּה, מיט'ן קליי־נעם, ליב צעשמייכעלטען גבריאל יהודה ליכטענפעלד זענען מיר נאָכגעקומען — האָב איך זיך שוין דערמאַהנט.

צומאָרגענס, אַ שטאַרקע הערבסט=זון רייסט זיך מיט געוואַלד אין קליין דאָרפישען פענסטער'ל אַריין, צווישען פאַרפלאָנטערטע בלעטער, וואָס שפּאַרן פון געלע טעפּלעך אַרוים און קריכען איבער די שייבלעך. זי וועקט מיר אָן אַ גרוי קריכענדיקען געדאַנק אין געהירען:

— און שוין? דאָס איז עס אינגאַנצען?

מיין צווייטע, ערשט באַקומענע העלפט, ליגט, איבער'ן קאָפּ באַדעקט. שלאָפט. און אפשר ניט, און טראַכט דאָס זעלבע, וואָס איך. פּיללייכט שעמעוודיקער, מיט מער האַרצווייטאָג... פּילייכט וויינט

זי גאָר אין דער שטיל, און עס כאַפּט מיר אָן פּלוצלונג אַ ניט קלאָר רחמנות אויף אונז ביידען, ווי עפּיס אויף צוויי פישלעך, וואָס וועלן זיך צאַפּלען אין איין נעץ...

און שוין? און דאָס איז עס אינגאַנצען?

און דער „כאלו כפאו שד“ איז אמת'ער אַלח די אַלע ביכער און ביכלעך פון חאָרט, אין דער היים, אויפ'ן פרעמדען בוידים... געבאָרען געוואָרען עפּיס, עס קריכט אַרום אין האַרץ... נאָר עפּיס קריכענדיק'ס, אָן גאָלדענע פליגעלעך, אָן שטראַלענדיגע אויגעלעך, אָן פאַרב... באַוועגט זיך פויל, און שטום, אָן קלאַנג... איך דערטראַכט ניט מיין געדאַנקען-בילד: אַ פעטער קלאַפּט. אַ פעטער רופט צום דאַווענען; דער משכילישער פעטער: צום מנין דאַרף מען מיך... איך וואַרף ראַש אויף מיר די קליידער אַרויף — „באַלד, באַלד“, און לויף אַרויס צום פעדער-הייזל... ודודי חמק עבר — ניטאָ שוין דער פעטער, און דאָס פעדער-הייזעל האָט אַן אָפען טיר און אַ קליין דאָרפישען גערטעל אַריין, און מיך כאַפּט פּלוצלונג אַרום אַ שטאַרק-רופטיק-האַרבסטנדיקע גאָרטן-לופט... און איך אַנטלויף פון די געבעט-קלאַנגען, וואָס קומען פון דער שטוב, לינקס, רעכטס, אין גערטל אַריין, און בלייב שטיין אין אַ פרעמד, קליין, גרין און אַנדערש פאַרביג גערטל... פון ערגיץ אַ פיגעלע פּיפּצט און איך פאַרגעס מיט אַ מאָל מיין ניי שטיב שטים באַשעפעניש אין אַ קעמערעל פון פאַרבאָרגענעם האַרץ. און עטעם שטאַרק די פרעמד-וועלטיגע פרייע לופט אין מיין ענג שטעדטיש בית-המדרש'דיגער ברוסט אַריין, און זויג מיט דורשטיגע אויגען די דאָרפיש-שרייענדיגע פאַרב'ן... און שפּרינג צו און דערקען מיט פרייד מיין אַלט-באַקאַנטען מאָן (מען פלעגט אידם אויפ'ן מאַרק באַקומען) און שאָקעל מיט'ן קעפּל פאַרביי דעם אויער און פאַרנעם דאָס קלאַפּען פון זיינע שוואַרצע קערענדלעך, און לויף צו'ן אַ רויט פלאַמענדיגער רויטער רויז צו, די איבערשטע קליידעלעך פלאַטערען אין דער קיים רירעוודיגער לופט. ציטער ניט, רויט בלימעלע, מיין האַנד איז צום רייסען ניט געווענט... און אָט פון דינינקע שטענגעלעך ציען זיך שמאָלע, לאַנגע, בלאַס-בלויע בלעטער אַרויס, ווי מיין מאַמעס סטענגעלעך אין ראש-השנה ציפּיק... ווי רופט מען אייך, סטענגעלעך? שווייגן זיי און

פלאַטער׳ן... און אָט בײַטן עטלעכע... שפּראָצען פון זײ, דעם
בלויען הימעל אַקעגן, עפּיס עק׳ן, לענגלעך געבױגענע, פון רע־
טעך, מײערן, צי ווײס איך וואָס... ווערט מיר פּלוצלונג ענג און
אומעטיג אין דעם קלײנעם גערטעל מיט אַזױפיל אומבאַקאַנטע, און
איך שפּרינג אַריבער אױפ׳ן פרײען וועג אַהײם... וואו איז מײן
הײם? רעכטס, צי לינקס...

„מע!“ דערהער איך, און דערזע אַ בהמה... אַ שײגעצ׳ל
אַ קלײנ׳ס, אַ באָרוועס, שעפּט און גיסט, אױף דער צעמברינע
שטײענדיג, פון בהמה אין קאָריטע אַרײן... די קו בײ דער קאָריטע,
מיט די שווערמוטיקע קעפּ און קײם גלאַנציגע, גרױסע אױגען טרינ־
קען, און הײב׳ן די קעפּ אױף, צווישן אײן שלוק און דעם צווײטען,
צום הימעל אַרױף, צום בלױען און דער שטילער וועלט אַרײן.—
מע—ע. און ניט צו דערקענען: פרײד אָדער טרױער... מע—ע...

דאָס שײגעצעל לאָזט דעם געלעערטען עמער פון דער האַנט אַרױס
גיט זיך דער עמער אַ וויעג אין לופט, וואַרפט זיך, נאָך אַ צאַ־
פּעל און באַרואיגט זיך און בלײבט שטיל. אַש וואָלט געזאָגט: פאַר־
קוקט אין בהמה׳ס סוד אַרײן... דאָס שײגיצ׳ל, מיט׳ן בראָנזענעם
לײב, וואָס שטאַרט אַרױס פון גראָה־לײווענטענעם בוזעם, און געל־
לײמיקע פיס שפּרינגט אַראָפּ, הײבט פון דער ערד דאָס בײטשעל
אױף, גיט אַ הפקר־פײף מיט׳ן מױל, די קו דרעהען די קעפּ אױף;
אַ קנאַק מיט׳ן בײטשעל, עס רירען זיך די קו... אַהײם, פון דאָרף
אַרױס, איבער׳ן אָפּגעשניטענעם פעלד, וואו פון ווײטענס בראָנירט
שױן אַ פײער און עטלעכע געבױגענע פױערטעס קלױבן עפּעס עט־
וואָס ווײטער... מע—ע הערען זיך נאָך די קו און עפּעס אַ פײגל
גיט אַ שניט הערך די זונען גאָלד געפּלאָסענע לופט מיט אַ גוואַלדיק־
הײכן פּיפּס, אַזױ דאַכט זיך מיר, און ווײטער שטיל... אָבער די
שטילקײט איז מיר שרעקיג פרעמד, ניט מײנע... דאָס איז ניט
די הײמישע שטילקײט פון מײנס אַ שבת אָדער יום־טוב... איך גײ
אין דער שטילקײט אַרײן, אָבער ווי אין אַ פרעמד אַרײן, מיט אײנ־
געהאַלטענע טריט און באַגעגען. —

גבריאל־יהודה ליכטנפעלד... עפּיס אין אַ געשטיקט קאַפּטל,
אין אַ שלאָף־רעקל, אין שטעק־שיך — אַ צעשמײכעלטער. און

עס וואַרפט זיך מיר אין די אויגן אַריין זיין ענלעכקייט צו ר׳ משה־וואָהל, דאָס זעלבע האַרציגקייט, די זעלבע שטילע שטערנדלעך־אייגען... כ׳וועל איהם פרעגען, אַלץ פרעגען. ער ווייסט, ער מוז אַלץ וויסען... און מיר קומען זיך אַנטקעגען, נעענטער, נעענטער, גאָר נאָהענט, פון האַרץ צום מויל שווימען שוין די ביטערע פראַגן, מאַנכע דרעהען זיך אַרויף, ווי פאַרפּלאָנטערטע שנירלעך. און ער גיט אַ פרעג: ביזט ניט ביים דאַווענען?

איז אין מיר אַלץ מיט אַמאָל איינגעפאַלען, ווי איינגעשלאָגען און איינגעבלאָזען אייער־ווייסל אונטער אַ קילן הויך. און עס קנוילט זיך אַלץ אין מיר און שרומפּט זיך איין, און אויפן אָרט פון פילאָזאָף שפּרינגט אַרויס דער ישיבה־בחור און פרעגט צוריק: און איר? גייען מיר אַ ווײַלע שווייגענדיג מיט ליפּן פאַרפּרעסטע, אויגען אַראָפּגעלאָזטע, ביז ער גיט נאָכאַמאָל אַ פרעג: שרייבסט עפּיס שירים? איך שרייב... וואָס שרייבסטו? איך פערצעהל, און ווי אונטער דער ערד וואַקסט אַרויס מיין פעטער, דער משכיל, מיין „קהלת“־מיין שריפטען־זאַמלער... פון וואָס רעדט איהר עס אומגעדאַוועט? איב ער שרייבט? שרייבט און פאַרלירט, שרייבט און צורייסט, שרייבט און פאַרברענט... אַ מערכה, איך! איך גנב׳ע אים אַפּער פון אונטער די הענט... צעריבענע שטיקלעך קלויב איך צונויף, קלייב צוזאַמען... עס וואַקסט אַ שרייבער... האָסט עפּיס מיט ביי דיר? פרעגט ליכטענפעלד. אין דער זעלבער סעקונדע דערהערט זיך פון וויטן הויז אַרויס מוזיק... אָנבייסען, שבע ברכות, אַהיים פאָהרען...

אַלץ געשעהן און איך האָב גבריאל־יהודה ליכטענפעלדן גאָר ניט געפרעגט, קיין תשובות אויף שאלות ניט באַקומען, און די שאלות אַליין האָבן זייער לעבן און זאַפטיקייט, זייער האַרבקייט און ביטערקייט פאַרלאָרן, זיינען, גלייך אַ שפּעט ווילדן גראָז, איינגעשרומפּען און פאַרוועלקט געוואָרען און פאַרקנוילט זיך אַרגיץ אין מיר אין אַ פינסטער קעמערל פון האַרץ, אין דער טיף, וואו זיי וועלען ליגען לאַנג, לאַנג, ביז זיי וועלען פון דריסען נייעם טוי און נייע ליכט באַקומען און וועלען אַלס אייביגע פראַגען בלייבן, אויף קיין ענטפער ניט וואַרטענדיג, ניט האָפענדיג, ניט פון קיינעם

אויף דער ערד, ניט פון קיינעם אין הימעל... אָבער אויפלעבען וועלען זיי, נייע קליידער באַקומען און אַ נייעם קלאַנג...

מען געזעגענט זיך, האַרציג און ערלעך שייד איך זיך מיט גבריאל־יהודה ליכטנפעלד, ביי וועמען איך וועל קיינמאָל שוין גאָר־ניט פרעגען, נאָר לערנען זיך ביי איהם אַ ביסעל מאַטעמאַטיק, אַריינגעבען צוזאַמען אַ ספר מיט שירים, וואָס וואַרפט מיר אין אַ תּוּיטקייט, ווען איך דערמאָהן זיך אָן זיי, און מען פאָהרט צו־ריק, אַהיים... מיך מיט מיין צווייטער העלפט האָט מען אין אייגענעם היז, אויבען אויפ'ן פאָכטער, מיט אַ פענסטער אין „פּאָרציעניע“ אַריין געבּרענגען; דאָס ווער איך ביים געזעגענען געוואָהר, דער טאַטע פערצעהלט עס ליכטנפעלדן פאַרן אויפזעצן... וואָרן צו מיר קומט מיין טאַטע צופאָהרען, וועט ער אַ שטוב פאַרנעמען...

און אָט זיץ איך אַ באַוויינטער מיט מיין צווייטער העלפט אויבען אָן, קענגאיבער אַ פענסטער מיט אַ מוהמען... און דרעמלען זיי איין פאַר מידקייט (אַ גאַנצע נאַכט געטאַנצט), שלאָגען זיך קאָפּ אָן אין קאָפּ און שפּרינגען אָפּ, און טרעפען זיך ווייטער, שעם איך זיך צו לאַכען, און זי, זייער דרעמעל באַנוצענדיג, גיט אַ שעמעוודיקען פרעג: קענסט טאַקע אַזוי גוט לערנען? יאָ...

און זי כאַפּט מיר דאַנקבאַר אָן ביי דער האַנט...

און זיצסט אין לערנסט? ניין! און זי לאָזט אָפּ די האַנט און נאָך אַ ווײלע: — און אַז איך וועל דיר בעטען...

און די האַנט ציקט זיך צוריק; עס ענטפערט פאַר מיר דער פורמאַן: וויאָ, פאַדלע! פון געשריי כאַפּען זיך פעטער און מוהמע אויף.

צוריק פלאַך־לאַנד. לאַנגווייליג. דער פעטער און די מוהמע דרעמלען שוין נאָכאַמאָל, — דאַכט זיך, מיין צווייטע העלפט אויך. די שטילקייט מיט'ן דרעמלען ווערט פון צייט צו צייט איבערגעריסען דורך געהיפּערייען פון די אַנדערע פוהרען אונטער אונז. דאָרט איז מען זיך, זעט אויס, משמח... און פון — — טפרו — מיט וואָס דער פויער, דער פוהרמאַן שטעלט פון צייט צו צייט אָפּ די לויפענ־דיגע קליינע קאַרע פערדעלעך; שפּרינגט אַראָפּ, פאַרריכט עפּיס

ביים אַלטען, צונויפגעקניפּטען געשפּאַן, שטעלט אַ פוס אויפ'ן ראָד, ווייטער אויפ'ן געזעס אין — וויאָ, פאַדלע...

די פערדלעך דערשרעקן זיך ניט, באַליידיקן זיך ניט, אַבי ניט קיין בייטש, רירן אָן לייפען זיך ווייטער זייער שטיל אייליגען גאַנג איבער'ן האַרט-געוואָרענעם זאַמדיקן וועג און אין דער שטילקייט הערט זיך דאָס קלאַפּען פון די פערדישע בריסטן אונטער'ן שטילן, לייטזעליק-איבגעשפּרייטן בלויען הימעל, גלייך שטיינדעלעך קלאַפּען אין אַ זעקעל. פּלוצלינג אַ פייף מיט דער בייטש איבער די פערדלעכס רוקן. און דער פויער ווענדט זיך צו אונז דרייפערטעל אום און, גלייך ער פאַרענטפערט זיך פאַר זיין גרייזאַמקייט קעגן די קליינע קאַרע פערדלעך: אַ רעגן וועט זיין...

און ווענדט זיך צוריק אום און לאָזט טיפער אַריין דעם קאָפּ אין זיים פון דער סערמיעגע. „אַ רעגן וועט זיין“ דערהערט מיין דרעמלדיגער פעטער, כאַפּט זיך אויף, קוקט זיך אומרואיק אום. איך קוק אים נאָך. ווירקלעך. דער הימעל טריבט זיך, די לופט—אָנגעזאַפּט מיט נעץ, לינקס הייבט זיך אָן אויף אונז אַ רעגנדיגע וואַנט, אויבען די זון הייבט אָן טוקען, ווי אַ בלאַנקער שפּיגעל אין שטיקער-ווייסע וואָלקן, מאַנכע — וואַטע, אַנדערע זילבער, עס ציען זיך אויך גראָה הייכיגע—אויף דער זון, אויף דער זון!

— דיר — ניט קאַלט? — ווענדט זיך דער פעטער צו דער מוהמען מיט אַ אומרואיג צערטלעכען אָפּקלאַנג, און, ניט וואַרטענדיק אויף קיין ענטפער, פאַרריכט ער איהר די שאַל אויף די אַקסעל, פאַרשפּיליעט זי פון פאָרענט ביים האַלז. ניין יוסף! ענטפערט די מוהמע, און עפּיס איהר שטים איז אַזוי ווייך, און די גרויסע, גרויסע אויגען קוקען אויפ'ן פעטער פייכטלעך, צערטלעך, ציטעריק-דאַנקבאַר. איך באַמערק ערשט, ס'אַר אַ גרויסע, גרויסע אויגען די מוהמע האָט, און די ליפּען אירע, די דינע, בלייכלעכע און איהר מאָגערקייט, און באַמערקט ערשט, וואָס אַלע ווייסן שוין לאַנג, אַז זי איז אַ קראַנקע. אַ ווינטעל הויבט זיך פון ערגיץ אָן, דאָס וואָלקן-געיעג אויף דער אָפּגייענדיגער זון געהט שוין צו ראַשער, ער ווערט שאָטענדיגער, קילער, מאַנכע טראָפּען פאַלען.

— ניט געדאַרפט פאָהרען! — ברומט דער פעטער.

— שאַדט ניט! — ענטפערט די מוהמע...

— זיין אַ גרויסער רעגען? ווענדעט זיך דער פעטער צום פויער, אָנקלאַפּענדיג אים אין ברייטען אַקסעל, ווי מען קלאַפּט אָן אין אַ טיהר...

— אַ ווינט געוואָרען — ענטפערט דער פויער, אינטערטרייבענדיג די פערדלעך — אפשר פאַרהאַלטען ביז צו דער קרעטשמע...

דער פעטער ווענדעט צוריק זיין פאַרבאָרגען בליק צו דער מוהמען, זי ענטפערט אים מיט'ן בליק — כמעט טרייסטענדיג, און איך פיהל, אַז זייערע בליקען, טרעפענדיג זיך אין דער לופטען, האַלזען זיך, קושען זיך... אַזאַ'ן אַלט פּאָר פאָלק!

און אָט די קרעטשמע! אַקוראַט פאַרפאָרן צו דער צייט. דער רעגען הויבט שוין אָן געדיכטער טריפען. דער פעטער יוסף איז שוין אַראָפּגעשפרונגען און נעמט אַראָפּ די מוהמען און פיהרט זי אין קרעטשמע אַריין. איך בין שוין אויך אונטען, און וויל העלפען מיין צווייטער העלפט, וואָס האָט זיך שוין אויפגעשטעלט, און אַ פוס אויף דעם וואָגען-לייטער אַרויפגעשטעלט, און — האָב היל־צערנע הענט, די זעלבע הענט, וואָס זיינען ניט געוועהנט אויסצו־רייסען אַ בלימעל, שטרעקען זיך ניט אויס... עס העלפט אַרויס אַ אונטערגעקומענער פון דער צווייטער פור. זיינען מיר שוין איינער־ווענינ, מען כאַפּט שוין אַריין די פעקלעך, עס וועט זיין עפּיס צו פאַרטרינקען און צו פאַרבייסען:

— הערבאַטאַ! הערבאַטאַ! — רופט דער פעטער יוסף.

אַ גויאישע קרעטשמע. — כ'וועל ניט טרינקען! — שפּאַרט זיך איין די מוהמע.

— נאַרעלע, טרינקען מעג מען...

— ווער וויס, וואָס פאַר אַ טאָפּ... דער פעטער יוסף לויפט אַרויס פאַר דער טיהר און קומט אַריין מיט אַ בשורה — אַ סאַ־מאָוואַר!

די ווייבער פאַקען אויס די פעקלעך און שטעלען אויפ'ן טיש, וואָס אַ מוהמע האָט שוין צייט געהאַט צו דעקען.

— לאָז אַ האַלבען טיש פאַר מילכיגס! — זאָגט די מאַמע.

— פאַר'ן געוואַלצענעם צוקער־געבעק'ס?

— ווער וואַשט זיך?

אַ גערודער, מאַנכע וואַשען זיך, אַנדערע געהען שוין אַרום איבער דער שטוב מיט גלעזער טעה איף די פלאַכע הענט. און איך דרעה מיך איינער אַליין אַרום איבער דער קרעטשמע און פייף, אינערלעך און מיר פייפט, פונקט ווי דער באָרוועסער שייגעץ האָט געפיפען, און איך פיהל, אַז עס ווערט מיר לייכטער, גרינגער, אַז די רעשט נעפעל פון די אומעטיגע וואָלקען צעשווימען... בע, אַלץ נאַריש! מען דאַרף פייפען; דאָס מויל, נאַטירלעך גלייך ווי די הענט, פאָלגט ניט, אָבער אינערלעך צעשפרייט זיך אַ שטיקעל הפקר איף לאַנגע, לאַנגע יאָהרען... איף זאַמושץ, אַפט, צווזמער, וואַרשע, גרויספיל'ן און צוריק וואַרשע — ביז עפּיס נייעס וועט קומען... אַ פייף ווירקט, אַלץ, וואָס קומט אַריין אין אונז אומגע־ריכט, איידער מיר האָבען צייט דערפאַר טיר און טויער צו פאַרמאַכען, זיך פאַר'ן פרעמדען צו פאַרנעפלען, אין פיל פון מיינע שריפטען וועט זיך הערען דער פייף: „דער כעלמער מלמד“ „תוזק“ און דער גלייכען: עטוואָס דערפון אין „שטריימעל“, אָבוואָהל איך האָב עס אַנדערש געמיינט... איך פייף אין קרעטשמע אַרומגייענדיג, אינער־לעך, האַרציג אינערלעך, און פלוצלונג — מיין צווייטע העלפט מיט אַ ניט צופרידן געזיכט:

— וואו ביסטו געווען בשעת'ן דאַווענען? —

— פעפען געהערט.

זי ווערט ברונליך־צאָרניג: וואָס?

פערצעהל איך פון שייגעצ'ל פון באָרוועסען, פון זיינע קי, זייערע אויגען און זייער פייפען... און זי הערט, דאָס ברוינליך צאָרניגע גייט אָפּ, זי צעשמייכעלט זיך... און פרעגט ענדלעך, צי איך אַליין קאָן פייפען — — — —

דערמאַהן איך מיר איצט נאָך אַ פייפען, וואָס איך האָב ערשט מיט עטליכע יאָהר צוריק געהערט, און וואָס האָט איף מיר שפּע־טער אַ גרעסערע און טיפערע ווירקונג געהאַט אַלס דאָס ערשטע פייפען. עס איז געווען אין דער שווייץ, איף אַ באַרג, וואו איך בין אָוועטצייט געלעגען, נאָך אַ שטאַרקען האַרץ־אָנפאַל, מיד, גלייכגילטיג, קוים־זעענדיק און קוים־הערענדיג, וואָס אַרום מיר טהוט

זיך. אויערן אָפֿענע און אויגן אָפֿענע, און — די שווייג, און קוקן און הערן ווילט זיך ניט. וואָס קומט אַליין, וואָס שלייכט זיך אַריין, — בלייבט; עס בלייבט אָבער פֿיל, טויטלעך גראָה און מישט זיך מיט דעם, וואָס אין מיר איז, ניט און ווירקט דעריבער ניט... אויפֿ'ן באַרג-תּיקון נידעריגער — גראָזען. שווייצער-קי, הויפּט זיך אַ גלעקעל דאָ, אַ גלעקעל דאָרט, שווימט אַרום, פֿון אָרומען גראָז דאָ און דאָרט אַ היטליכער פֿעטער רוקן, הויבט זיך אויף אַ שווערער, שווערער קאָפּ און קוקט זיך אום ניט זעהענדיג...

און ווייטער, קלינג, קלאַנג. די קי האָט אַ פֿעטן גראָזיג שטיקעל דערזעהן און גייט איבער... און אונטען, דעם באַרג צופֿוסענס קלינגט שטיל אין די טענער פֿון די גלעקליך אַריין דאָס שמאָלע, זילבערנע געשלענגעלטע, שטיפֿעריש, שוימענדיג יאָגענדיגע בערג-טייכעל...

און אויף יענער זייט טייכעל — קליינע צעוואָרפֿענע בלאַנק-ווייסע הייזלעך מיט אָפֿענע גרינע לאָדען און קריסטאַלענע פֿענסטערליך, וואָס קוקן לאַכעדיג, לויכטענדיג און פֿריי אין גאָט'ס וועלט אַריין — און פֿון די פֿענסטערלעך רייסן זיך קלאַנגען אַרויס, פֿון מאַנכע פּיאַנע ווערט געשפּיעלט, אויף ווייטערע בערג יאָדעלט מען און אָפּקלאַנגען וויעגען זיך, וויעגען זיך... און אַלע טענער שווימען זיך צוזאַמען אין דער שמעקעדיגער לופֿט און קומען מיר צום אויער...

און די פֿאַרבען גיסען זיך צוזאַמען, דאָס גרינס, דאָס ווייסקייט, דאָס גראָהקייט פֿון פֿעלז אין דער הייך, דער בלאָה, בלאָהער הימעל איבער דעם אַלעם און גלעט מיין האַלב שטאַר אויג. און פּלוצלונג פֿון צווישען די ווייטערע ווייסלעך און ווייסע בערג-שפּיצען — אַ קנאַל און אַ צווייטער, אַ אָנזאָג, דער שטורם גייט! מיט אַמאָל — אַ פֿאַרקנוילטער וואָלקען ריקט זיך, רוקט זיך, אַ ווינט, ווי פֿון אַ קייט אָפּגעריסען, צעיאָגט זיך ברומענדיג... די קי לויפֿען אַראָפּ, שרעקיג קלינגען די גלעקלעך. אַ קליין פּאַסטוכעל, אויך אַ באָרוועס און אָן אַ היטעל, קנאַקט נאָך מיט אַ לאַנגער, עפּיס מאָדנע איבער לאַנגער בייטש... און אונטען ווערען די לאָדען פֿערקלאַפּט, די פּיאַנע — פֿערשטומט געוואָרען, דאָס יאָדלען איבערגעריסען... איך גיי פֿויל און טויט מיד זיך שלעפּענדיג באַרג אַראָפּ און זעה, ווי דאָס שווייצער שייגעצעל לאָזט די קי, איין פֿאַרטיע נאָך דער

צווייטער, און שטאַלען אַריין — פֿערקלאַפּט זיי מיט אימפּעט און ער אַליין בעהאַלט זיך ניט, גייט צוריק, באַרג אַרויף גייט ער... כ׳ויל אַנטקעגען, אָבער מיר ניט זעהענדיג, און די לופֿט איז פֿול מיט בת־מעריי, און צווישען די ווייטע, שוין אין נאַסען נעפּעל פֿאַרשלייערטע בערג שפּיצען צעשפּילט זיך דער דונער און דער קנאַל, און אַ פֿלייץ, אַ מבול פֿון הימעל, אַ געררויש, אַ געפּילדער און אַ האַלבער פֿינסטערניש, דאָס שווייצער גן־עדן איז מיטאַמאָל אַ שרייעדיג ליאַרעמדיג גיהנום געוואָרען, עס גיסט און קנאַקט און און מיטען דערינען — מיין שווייצער־שייגעצעל, דאָס באָרוועסע, האַלבנאַקעטע מיט׳ן פֿרייען צעשויבערטען קאָפּ, שפּרינגט אויפֿ׳ן רוקען פֿון באַרג אויף אַ שטיק פֿעלז אַרויף, לייגט צו די פֿלאַכע הענט צום מויל און פּייפֿט אין דער וועלט אַריין, און שניידט מיט׳ן פּייפֿען, ווי מיט אַ מעסער, די האַלב פֿינסטערניש, דעם שלאַקס־רעגען, דאָס געקנאַלעריי פֿון צווישען די בערג אַהערן, און פּייפֿט אַלץ דרייסטער און דרייסטער, שאַרפֿער און שאַרפֿער:

— איהר הערט! איהר מ׳זט מיר הערען!